

Grote Bickersstraat 76
1013 KS Amsterdam

Postbus 1903
1000 BX Amsterdam

tel 020 522 59 99
fax 020 622 15 44
e-mail info@veldkamp.net
www.veldkamp.net

Issuemonitor 2014 Pensioenen

Koenen, Bart (TSAMM)
augustus 2014

projectnummer: P6071

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Samenvatting	3
3	Pensioensituatie en zorgen pensioenen	8
3.1	Persoonlijke situatie	8
3.2	Houding	15
3.3	Publieke agenda	20
3.4	Zorgen over pensioenen	21
4	Hervorming aanvullend pensioen	27
4.1	Kennis over aanvullend pensioen	27
4.2	Probleemperceptie en oplossingsvoorkeur voor pensioentekorten	28
4.3	Collectief of individueel opbouwen?	31
4.4	Keuzemogelijkheden in pensioenopbouw en -uitkering	32
4.5	Verdeeldheid over veranderen aanvullend pensioen	38
4.6	De nationale pensioendialoog	41
5	Communicatie en informatiezoekgedrag	43
5.1	Verdieping in de eigen pensioensituatie	43
5.2	Mediaberichtgeving	45

Bijlagen

- Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording
- Bijlage 2 Vragenlijst
- Bijlage 3 Uitkomsten kwalitatief onderzoek

1 Inleiding

In de issuemonitor wordt periodiek onderzoek gedaan naar de beleving van burgers over de oudedagsvoorziening en trends en ontwikkelingen op dit terrein. Het onderzoek bestaat uit een monitordeel waarin elke meting dezelfde vragen worden gesteld en uit een themadeel waarin elke meting specifieke vragen over een bepaald thema worden gesteld.

In deze voorjaarsmeting is ingegaan op de vraag of burgers het nodig vinden dat er fundamenteel wordt nagedacht over de manier waarop het aanvullend pensioen in de toekomst moet worden ingericht, waarom zij dat vinden en waarover de 'pensioendialoog' volgens hen zou moeten gaan. De centrale vraag hierbij is of het huidige pensioenstelsel door demografische ontwikkelingen zoals vergrijzing en ontgroening, economische ontwikkelingen en veranderingen op de arbeidsmarkt nog voldoende toekomstbestendig is.

Samenstelling steekproef

De gegevensverzameling van het onderzoek heeft plaatsgevonden tussen 16 mei en 23 mei 2014. Het onderzoek is gebaseerd op een representatieve enquête onder n=812 Nederlanders van 18 jaar en ouder¹. Daarnaast zijn drie afzonderlijke steekproeven benaderd. Het gaat om gepensioneerden, personen die in loondienst werken en ZZP-ers. In het onderzoek is ook gekeken of er (significante) verschillen te ontdekken zijn tussen deze drie subgroepen. Hieronder is per subgroep de grootte van de steekproef weergegeven:

- Gepensioneerden (n=410)
- personen die in loondienst werken (n=525)
- ZZP-ers (n=300)

Opbouw rapportage

Na de inleiding en samenvatting van het rapport gaat het derde hoofdstuk over de persoonlijke pensioensituatie van het Nederlands publiek. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag hoe men tegen pensioen aankijkt en op de vraag in welke mate het pensioenstelsel als een probleem wordt ervaren ten opzichte van andere problemen. Het vierde hoofdstuk van het rapport gaat dieper in op de hervorming van het aanvullend pensioen en de kennis die men over het aanvullend pensioen heeft. Het rapport wordt afgesloten met een hoofdstuk over de mate waarin men zich in de eigen pensioensituatie verdiept en de mate waarin burgers het nieuws over pensioenen volgen

Leeswijzer

Alle gepresenteerde resultaten in dit rapport zijn enquêteresultaten waarbij de steekproefkenmerken van het Nederlands publiek zijn herwogen naar de populatiekenmerken leeftijd, sekse, opleidingsniveau, inkomen en regio. In dit rapport worden vergelijkingen gemaakt met eerdere metingen, waarbij (significante) verschillen tussen metingen worden beschreven vanaf het jaar

---

¹ De steekproef is representatief samengesteld naar achtergrondkenmerken.

waarop deze veranderingen zich voordoen. De steekproeven van deze eerdere metingen zijn op dezelfde manier samengesteld als die van de huidige meting.

Naast verschillen in achtergrondkenmerken wordt in dit rapport ingegaan op verschillen tussen ZZP-ers en mensen die in loondienst werken en wordt gekeken naar verschillen tussen mensen die gepensioneerd zijn en mensen die nog niet gepensioneerd zijn. Wanneer in dit rapport wordt gesproken over verschillen tussen deze groepen, betreft dit alleen getoetste, significante verschillen. Niet significante verschillen tussen groepen worden niet expliciet gerapporteerd. Bij uitsplitsingen naar achtergrondkenmerken zoals leeftijd, opleiding en sekse is het Nederlands publiek als basis genomen. De grafieken in de rapportage zijn gebaseerd op niet-afgeronde percentages, terwijl de weergegeven getallen afgerond worden weergegeven. Hierdoor kunnen balkjes in staafdiagrammen met een gelijk percentage minimaal in lengte met elkaar verschillen.

2 Samenvatting

Nederland heeft een sterk pensioenstelsel. De vraag is echter of dit stelsel nog voldoende toekomstbestendig is met het oog op de vergrijzing en ontgroening en ontwikkelingen op het terrein van de economie, de arbeidsmarkt en sociaal-culturele vlak zoals de toegenomen individualisering. Het kabinet start daarom met een brede maatschappelijke dialoog over de toekomst van het pensioenstelsel. Om zicht te krijgen op de opvattingen van burgers over pensioenen en over de pensioendialoog is een enquête onder burgers uitgevoerd. Deze enquête vindt plaats in het kader van de issuemonitor, een kwantitatief onderzoek dat tweemaal per jaar plaatsvindt.

De centrale vraag van dit onderzoek is of burgers het nodig vinden dat er fundamenteel wordt nagedacht over de manier waarop het aanvullend pensioen moet worden ingericht, waarom vindt men dat en waarover zou deze dialoog volgens burgers moeten gaan? Hierbij zijn de volgende onderzoeksvragen onderscheiden:

- Hoe hoog staat het onderwerp pensioenen bij burgers op de agenda?
- Welke problemen ziet men als het gaat om de toekomst van ons aanvullend pensioen?
- Welke aspecten vindt men belangrijk als het gaat om het toekomstig systeem van de aanvullende pensioenen?
- Is er maatschappelijk draagvlak voor de pensioendialoog?
- In hoeverre heeft men interesse in informatie over pensioenen?
- Bestaan er verschillen tussen doelgroepen ten aanzien van bovenstaande zaken?

Het onderzoek is gebaseerd op een representatieve enquête onder n=812 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Om ook uitspraken te kunnen doen over gepensioneerden, personen die in loondienst werken en ZZP-ers zijn deze groepen extra gerepresenteerd. De gegevensverzameling van het onderzoek heeft plaatsgevonden tussen 16 mei en 23 mei 2014

Op het terrein van inkomen, werk en samenleven, legt 37% prioriteit bij pensioenen

Het pensioen wordt op dit moment niet als het meest belangrijke onderwerp gezien waaraan de regering aandacht zou moeten besteden. Op het terrein van werk, inkomen en samenleven, hecht men een groter belang aan de bestrijding van de werkloosheid (70%), het tegengaan van misbruik van uitkeringen en toeslagen (62%), de armoede in Nederland (48%), de handhaving van de koopkracht (40%), buitenlandse arbeidskrachten die in Nederland komen werken (38%) en de sociale voorzieningen (38%). Voor 37% van de Nederlanders staat het onderwerp pensioenen overigens wel hoog op de agenda. Zij vinden het pensioen dan ook één van de belangrijkste thema's op SZW-terrein. Naar leeftijd zijn hierin duidelijke verschillen: hoe ouder men is, des te belangrijker men het onderwerp pensioenen vindt.

De kennis over pensioenen blijft beperkt

De (zelf ingeschatte) kennis over pensioenen is - net als in voorgaande jaren - beperkt: 28% van het Nederlands publiek zegt er (zeer) veel van te weten. Ook op kennisgebied zijn duidelijke verschillen naar leeftijd te zien, want hoe ouder men is, des te meer kennis men zegt te hebben over het eigen pensioen. Daarnaast is de arbeidssituatie van mensen van invloed op het kennisniveau. ZZP'ers en hoger opgeleiden geven vaker dan gemiddeld aan (zeer) veel kennis over het eigen pensioen te hebben.

De kennis is aan de hand van een aantal vragen getoetst. Ook hieruit blijkt dat het kennisniveau matig is. 44% van de Nederlanders denkt onterecht dat werknemers in een collectieve pensioenregeling een eigen pensioenpotje opbouwen. Gepensioneerden denken dit aanzienlijk vaker (51%). Toch heeft ruim de helft van de mensen wel door dat de premies die werkenden inleggen, gebruikt worden voor het betalen van de uitkering van mensen die nu al met pensioen zijn.

Meer zorgen over het pensioenstelsel en de eigen pensioensituatie

Een grote meerderheid maakt zich zorgen over het pensioenstelsel in Nederland (69%). Dat is een stijging ten opzichte van 2013 toen 62% zich zorgen maakte over het pensioenstelsel in Nederland. In het bijzonder maakt men zich zorgen over de toekomst van de AOW (69%) en in iets mindere mate over het aanvullend pensioen (58%). Ook zijn burgers zich het afgelopen jaar vaker zorgen gaan maken over de eigen pensioensituatie. Maakte zich in 2013 nog 32% van de Nederlanders zich zorgen om het eigen pensioen, in 2014 is dat aantal gestegen tot 38%.

Vier op de tien Nederlanders denken dat de manier waarop het huidige pensioenstelsel geregeld is, slecht voor de eigen situatie uitpakt. Ook hier is een leeftijdseffect zichtbaar, want hoe jonger men is des te vaker men denkt dat het huidige pensioenstelsel slecht voor de eigen situatie uitpakt. Het huidige pensioenstelsel acht men - net als in voorgaande jaren - relatief gunstig voor 55-plussers (34%) en minder gunstig voor mensen tot 35 jaar (9% vindt het voor deze groep gunstig).

Vertrouwen in het pensioeninkomen is afgenomen

Ongeveer vier op de tien gepensioneerden geven net als in mei 2013 aan dat hun huidige pensioen onvoldoende is om van te leven zoals zij willen. Deze opvatting is sterk gerelateerd aan inkomen. Zo zegt 65% van de gepensioneerden met een beneden modaal inkomen dat hun pensioen niet voldoende is om te leven zoals zij zouden willen, terwijl driekwart van de gepensioneerden met een één tot twee keer modaal inkomen dit wel vindt.

Onder niet-gepensioneerde Nederlanders is het vertrouwen in het toekomstige pensioeninkomen het afgelopen jaar licht afgenomen. In mei 2013 dacht nog 47% dat het inkomen na pensionering voldoende zou zijn, in 2014 is dat gedaald tot 43%.

De betaalbaarheid van het aanvullend pensioenen wordt als belangrijk probleem gezien

Welke problemen en bijbehorende consequenties ziet men als het gaat om de toekomst van ons aanvullend pensioen? Ontwikkelingen en consequenties die nadelig zijn voor de betaalbaarheid van de pensioenen worden door een derde als zeer problematisch ervaren. Dit geldt ook voor de weinige keuzemogelijkheden die werknemers hebben ten aanzien van hun pensioen. De beperkte keuzemogelijkheden, onduidelijkheid over het eigendom van het pensioengeld en de beperkte mogelijkheden van ZZP-ers worden door ongeveer een kwart als zeer problematisch gezien.

Men wil meer keuzemogelijkheden ten aanzien van het eigen pensioen

Wat vinden Nederlanders belangrijk als het gaat om de toekomstige invulling van hun eigen pensioen? Een meerderheid geeft aan meer invloed te willen uitoefenen op het pensioen. Dit geldt voor het zelf kunnen kiezen wanneer de uitkering begint (73%), met welk risico wordt belegd (60%), hoeveel premie men per maand moeten betalen (58%), hoe de uitkering per jaar wordt verdeeld (58%) en hoeveel jaar men premie betaalt (56%). Over de keuze om al dan niet verplicht pensioen op te bouwen zijn de meningen verdeeld. De grootste groep (44%) zou hier geen keuze in willen hebben.

De belangrijkste reden dat men meer keuzemogelijkheid wil hebben, is dat men het pensioen dan beter aan kan passen aan de persoonlijke situatie (75%). Als nadelen van meer keuzemogelijkheden noemt men vooral dat mensen te weinig kennis hebben van pensioenen om hierover keuze te kunnen maken (55%), het risico dat je ook de verkeerde keuze kan maken (49%) en de extra rompslomp (37%).

Men heeft een voorkeur voor een collectieve regeling

Wanneer gevraagd wordt kenmerken van de collectieve regeling en de premieregeling tegen elkaar af te wegen, blijkt men een sterke voorkeur te hebben voor de kenmerken van de collectieve regeling. Zo geeft men vaker aan de meevallers en tegenvallers in beleggingsresultaten, rente en levensverwachting te willen delen met alle deelnemers als de risico's hierdoor lager zijn en kiest men relatief vaak voor de lagere kosten die worden ingehouden op het geld dat men inlegt (respectievelijk 46% en 47%). Alles afwegend prefereert een krappe meerderheid (53%) een collectieve regeling boven een premieregeling wanneer een aantal aspecten van beide regelingen is voorgelegd. Een derde (32%) weet het niet of maakt het niet uit.

De helft wil zelf kiezen voor een pensioenfonds of -verzekeraar

Gevraagd is of Nederlanders zelf zouden willen kiezen voor hun eigen pensioenfonds of – verzekeraar. Bijna de helft geeft aan dat ze dit zouden willen (46%). Men is verdeeld over de vraag of men de mogelijkheid moet krijgen om voor het pensioen uit de pensioenregeling te stappen en zo (eerder) over het pensioengeld kan beschikken. Zo geeft 45% aan deze mogelijkheid te willen hebben, terwijl 55% dit niet zou willen.

Er is draagvlak om de aanvullende pensioenregeling te organiseren in cao's: een derde van de mensen die niet gepensioneerd zijn geeft aan dat werkgevers- en werknemersorganisaties dit mogen bepalen. Daarnaast geeft een kwart van de Nederlanders aan dat iedere werknemer zelf moet vastleggen hoe zijn of haar aanvullende pensioensregeling eruit ziet.

Voorkeur voor verhogen premie én verlagen uitkering

Een derde van de Nederlanders denkt dat de huidige tekorten in de pensioenpot in de huidige praktijk worden opgelost door het verlagen van de pensioenuitkeringen. Men geeft echter de voorkeur aan een oplossing waarbij zowel de pensioenpremies worden verhoogd als de pensioenuitkeringen worden verlaagd (45% geeft hier de voorkeur aan). Het alleen verlagen van de pensioenuitkeringen vindt men geen optie. Overigens weet een derde van de Nederlanders niet hoe het huidige tekort moet worden opgelost.

Er is verdeeldheid over de vraag of het aanvullend pensioen moet veranderen

Ondanks dat men meer keuzemogelijkheden wil, blijft men verdeeld over de vraag of de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld moet veranderen. Drie op de tien vinden dat het aanvullend pensioen wel veranderd moet worden, terwijl een even grote groep dit niet nodig vindt. Circa vier op de tien geven echter aan geen antwoord op deze vraag te weten.

Opmerkelijk is dat de mening van Nederlanders hierover niet verandert nadat men beter over pensioenen is geïnformeerd. De vraag of de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld moet veranderen, is namelijk aan het begin én aan het einde van de vragenlijst gesteld. In de vragenlijst was veel informatie over het pensioenstelsel opgenomen.

Op de vraag *waarom* het aanvullend pensioen moet veranderen, geeft 23% van de Nederlanders aan dat ze vinden dat de uitkering duidelijk moet zijn, 14% vindt dat je zelf moet kunnen beslissen hoe of waar je spaart, terwijl 12% aangeeft dat de beleggingen beter moeten. Op de vraag *wat* aan het aanvullend pensioen moet veranderen geeft ruim een derde aan meer keuzevrijheid te willen. Andere aspecten worden minder vaak genoemd.

Men vindt de pensioendialoog relevant

Is er maatschappelijk draagvlak voor de pensioendialoog? Men geeft aan een pensioendialoog relevant te vinden. 64% van de Nederlanders vindt dit (zeer) zinvol (61%) en belangrijk (64%) voor de samenleving. 40% vindt dit (zeer) belangrijk voor zichzelf. Driekwart geeft aan dat naast vertegenwoordigers van organisaties ook burgers aan deze pensioendialoog zouden moeten deelnemen. 18% wil zelf participeren in dit gesprek, 82% wil dit niet. De voornaamste reden om niet te willen bijdragen is het gebrek aan kennis over pensioenen (58%).

Een derde verdiept zich in de eigen pensioensituatie

Een derde van de Nederlanders heeft zich het afgelopen jaar in de eigen pensioensituatie verdiept. In de meeste gevallen gebeurt dit vanwege een bericht of overzicht van de pensioenverzekeraar of pensioenfonds (43%) of vanwege veranderingen in de persoonlijke situatie (37%). De jaarlijkse pensioenoverzichten worden overigens maar matig gelezen. Ongeveer de helft van de Nederlanders kijkt er globaal naar om het vervolgens direct bij de administratie op te bergen. Ruim de helft van de Nederlanders is - tot slot - redelijk tot zeer geïnteresseerd in nieuws over het pensioenstelsel

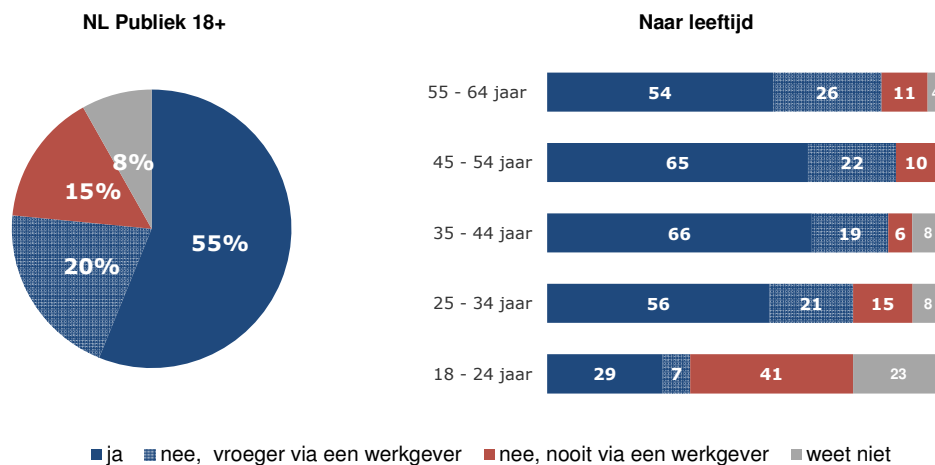
3 Pensioensituatie en zorgen pensioenen

In dit hoofdstuk wordt allereerst ingegaan op de pensioensituatie van Nederlanders. In welke mate bouwt men aanvullend pensioen op en wie leggen daarnaast nog extra geld opzij voor de oude dag? Daarna gaan we in op de vraag hoe men tegen pensioen aankijkt: hoe betrokken zijn Nederlanders bij hun pensioen en in welke mate voelt men zich verantwoordelijk? In paragraaf 3.3 gaan we in op de vraag in welke mate het pensioenstelsel als probleem wordt ervaren ten opzichte van andere problemen en in welke mate men zich zorgen maakt over de toekomst van het aanvullend pensioen.

3.1 Persoonlijke situatie

De meerderheid van de Nederlandse burgers bouwt momenteel pensioen op via de werkgever (56%) of heeft dit vroeger ooit gedaan (21%). Van de huidige groep gepensioneerden ontvangt 88% momenteel AOW² (niet in grafiek). Van de groep gepensioneerden ontvangt 89% ook een aanvullend pensioen dat is opgebouwd via de werkgever, 20% van de gepensioneerden ontvangt extra pensioen dat men zelf heeft geregeld.

1 | Bouwt u op dit moment aanvullend pensioen op via uw werkgever? (Basis: 18 – 64 jaar; n=634; in **procenten**)

Jongeren tussen de 18 en de 24 jaar bouwen het minst vaak pensioen op via de werkgever. Deze groep jongeren geeft ook vaak aan niet te weten of zij pensioen opbouwen (23%). Van alle ondervraagde ZFP-ers geeft 69% aan dat ze vroeger pensioen hebben opgebouwd via een werkgever. Van de mensen die in loondienst werken bouwt 84% pensioen op via de werkgever.

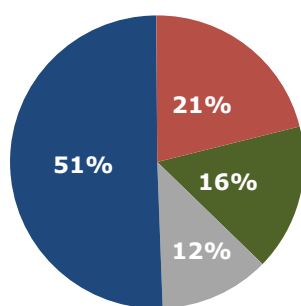
² 12% van de 55-64 jarigen geven aan al met pensioen te zijn, maar deze groep ontvangt nog geen AOW.

Ruim de helft van de Nederlanders bouwt pensioen op enkel via een collectieve regeling of heeft dit in het verleden ooit gedaan, 16% bouwt alleen pensioen op via een premiereregeling. Ongeveer één op de vijf weet niet op welke wijze zij pensioen opbouwen. Bedrijven van mensen die in loondienst werken hebben hun pensioenregeling het vaakst ondergebracht in een pensioenfonds (55% van de mensen die in loondienst werken geven dit aan).

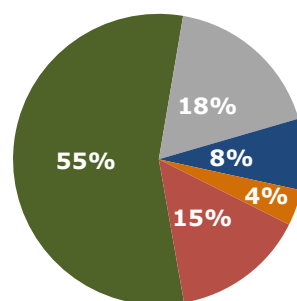
2 | Kunt u aangeven in welk type(n) regelingen u pensioen opbouwt of heeft opgebouwd? (Basis: NL Publiek dat ooit pensioen heeft opgebouwd; n=491; in **procenten**) en: waar heeft uw bedrijf de pensioenvoorziening voor de werknemers ondergebracht? (Basis: mensen die in loondienst werken; n=525; in **procenten**)

Aan **NL Publiek**: in welk type(n) regelingen bouwt men pensioen op of heeft men dit ooit gedaan?

Alleen voor **mensen in loondienst**: waar heeft uw bedrijf de pensioenregelingen voor werknemers ondergebracht?

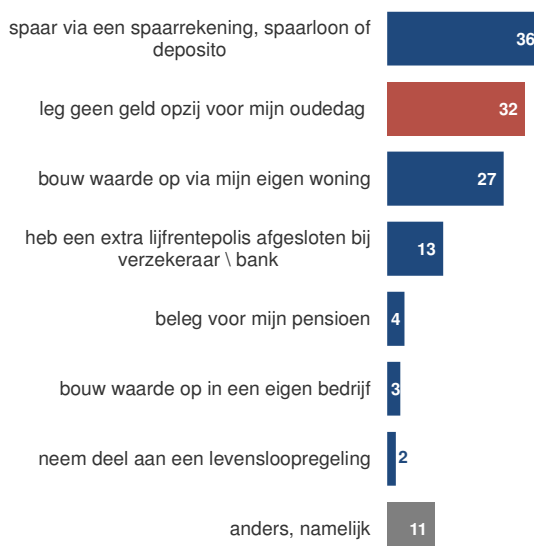
- alleen premiereregeling
- in premiereregeling en collectieve regeling
- alleen collectieve regeling
- weet niet

- pensioenfonds
- pensioenverzekeraar
- eigen pensioenvoorziening
- geen pensioenvoorziening
- weet niet

Op welke andere manieren leggen mensen geld opzij voor de oude dag? 36% spaart via een spaarrekening, spaarloon of deposito, 27% legt geld opzij via zijn of haar eigen woning. Een derde legt geen geld opzij voor zijn of haar oudedag.

3 | Op welke andere manieren legt u geld opzij voor uw oudedag? (Basis: **niet-gepensioneerden**; in procenten; n=634)

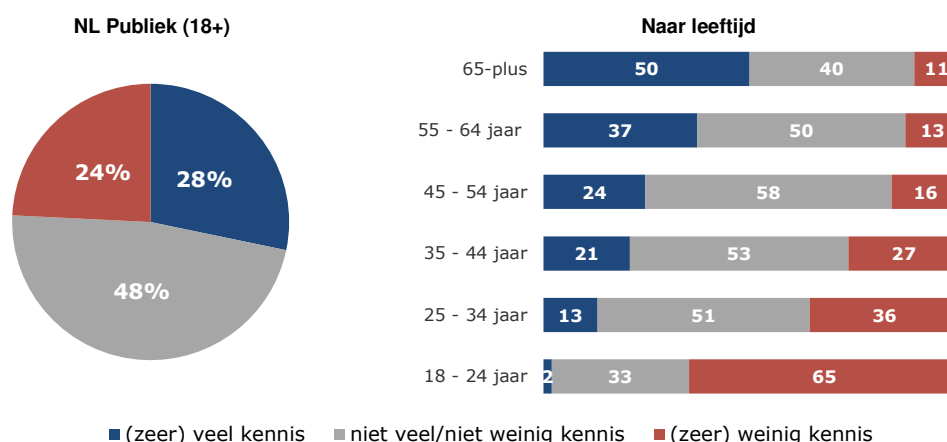

Of mensen al dan niet aanvullend sparen, is sterk inkomensgerelateerd. Ongeveer de helft van de Nederlanders met een beneden modaal inkomen legt geen extra geld opzij voor zijn of haar oudedag. Nederlanders met een twee keer modaal inkomen sparen relatief vaak via een spaarrekening, spaarloon of deposito (60%) en via waardeopbouw van de eigen woning (40%).

Van alle leeftijdsgroepen geven vooral 18- tot en met 24-jarigen aan buiten hun pensioenopbouw geen extra geld opzij te leggen (62% versus 32% van het Nederlands publiek). ZZP-ers leggen relatief vaak extra geld opzij door middel van waardeopbouw in hun eigen bedrijf (20% versus 3% van het Nederlands publiek).

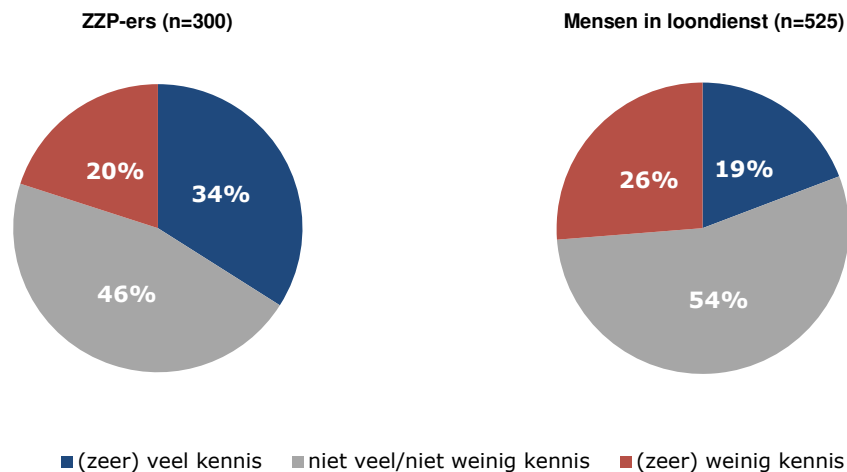
Nagegaan is hoeveel kennis men naar eigen inschatting heeft over zijn of haar eigen pensioen. Het kennisniveau is matig: 28% van de Nederlanders zegt hier (zeer) veel kennis over te hebben, terwijl de grootste groep (48%) aangeeft hier niet veel of weinig verstand van te hebben.

4 | Hoeveel kennis heeft u van uw eigen pensioen? (Basis: NL Publiek; n=812; in procenten)

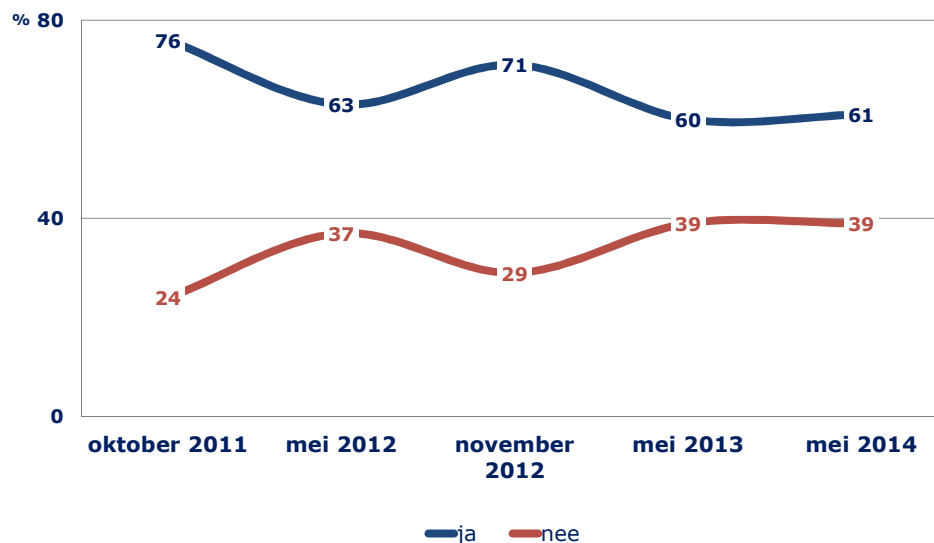
De verschillen in het kennisniveau tussen de leeftijdsgroepen zijn groot. Hoe ouder men is, des te hoger het kennisniveau. De kennis van de ZZP-ers over het eigen pensioen is hoger dan onder het Nederlands publiek: 34% geeft aan (zeer) veel kennis over hun eigen pensioensituatie te hebben. Onder mensen die in loondienst werken is de kennis juist lager dan onder het Nederlands publiek: 19% geeft aan (zeer) veel kennis te hebben van hun eigen pensioen.

| Hoeveel kennis heeft u van uw eigen pensioen? (Basis: NL Publiek; n=812; in procenten)

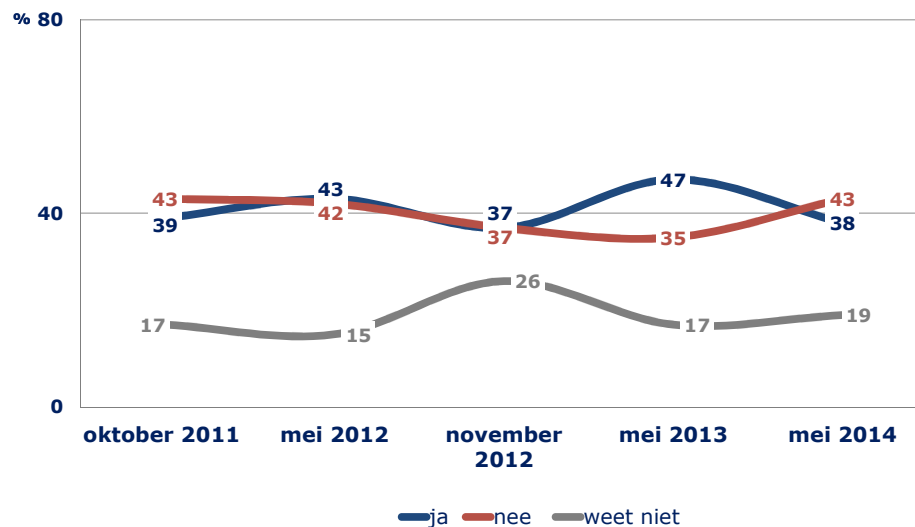
Aan de gepensioneerden is gevraagd of hun pensioeninkomen voldoende is om van te leven zoals zij graag willen. Zes op de tien gepensioneerden geven aan dat het pensioeninkomen voldoende is om van te leven. Dit is hetzelfde aantal dan in 2013. Het aantal gepensioneerden dat aangeeft onvoldoende pensioeninkomen te ontvangen, is sinds november 2012 met 10 procentpunten toegenomen (van 29% in 2012 naar 39% in 2014).

5 | Is uw pensioeninkomen voldoende om van te leven zoals u wilt? (Basis: gepensioneerden; n=178; in procenten)

Aan niet-gepensioneerden is gevraagd of zij verwachten dat hun toekomstige pensioeninkomen voldoende zal zijn. Ruim vier op de tien niet-gepensioneerde Nederlanders verwachten dat hun pensioeninkomen na pensionering onvoldoende zal zijn om van te leven zoals ze dat graag zouden willen. In mei 2013 was dat nog ruim een derde.

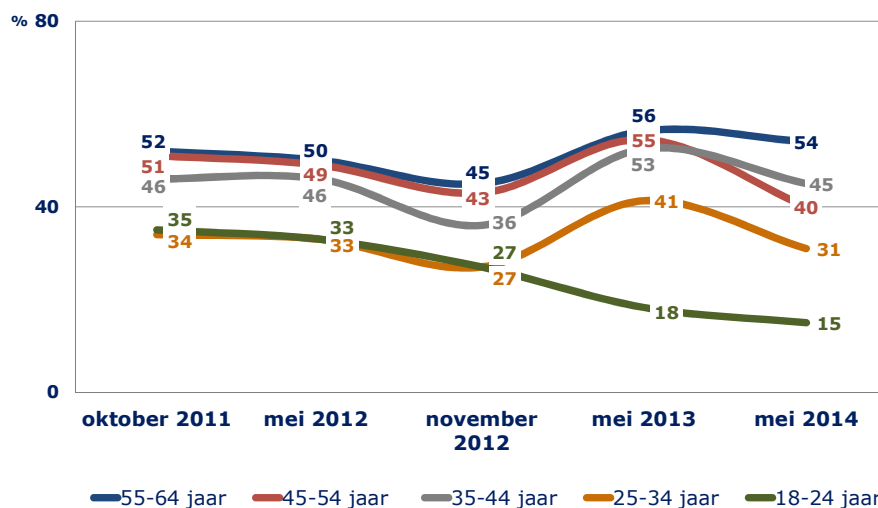
6 | *Verwacht u dat uw inkomen voldoende zal zijn om te leven zoals u wilt als u gepensioneerd bent?* (Basis: **niet-gepensioneerden**; n=634)

Mensen in de leeftijd van 55 tot en met 64 jaar geven vaker dan andere leeftijdsgroepen aan dat hun toekomstige pensioeninkomen voldoende zal zijn om te leven zoals zij willen (54%). Dit was ook in mei 2013 al zo. Vooral de leeftijdsgroep 45- tot en met 54-jaar is het afgelopen jaar echter pessimistischer geworden: in 2013 verwachtte 55% later over voldoende pensioeninkomen te beschikken, in 2014 is dit gedaald naar 40%. Ook 25- tot en met 34-jarigen zijn duidelijk pessimistischer geworden over hun toekomstige pensioeninkomen.

7 | Verwacht u dat uw inkomen voldoende zal zijn om te leven zoals u wilt als u gepensioneerd bent? (Basis: **ongepensioneerd naar leeftijd**; n=634)

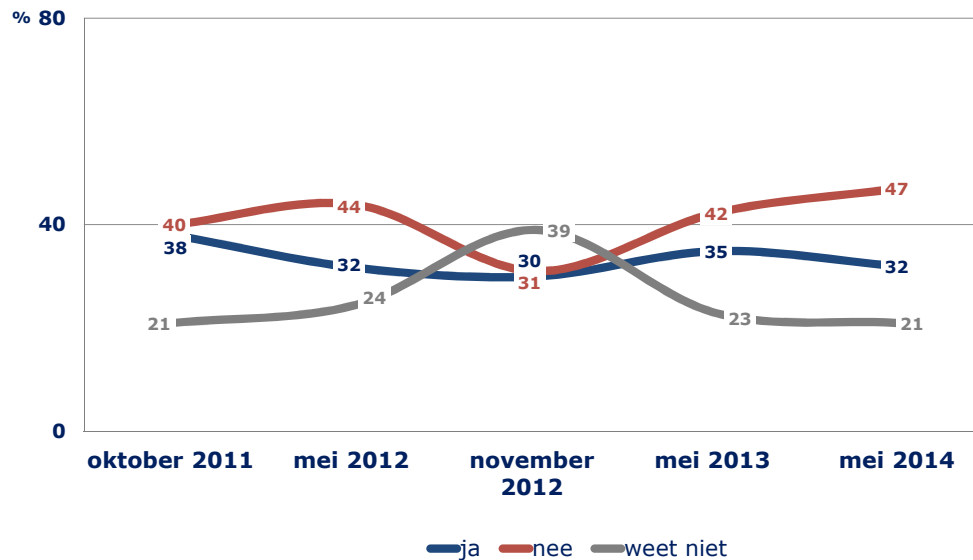
Trend: Nederlanders die denken dat hun pensioeninkomen voldoende zal zijn

Van de ZZP-ers geeft 46% aan te verwachten dat het pensioeninkomen later onvoldoende zal zijn om van te leven zoals ze willen, 40% verwacht dat het wel voldoende zal zijn. Van de mensen die in loondienst werken, geeft 41% aan te verwachten dat het pensioeninkomen later onvoldoende zal zijn om van te leven zoals ze willen, 43% verwacht dat het wel voldoende zal zijn. Deze percentages zijn vergelijkbaar met dat van het Nederlands publiek.

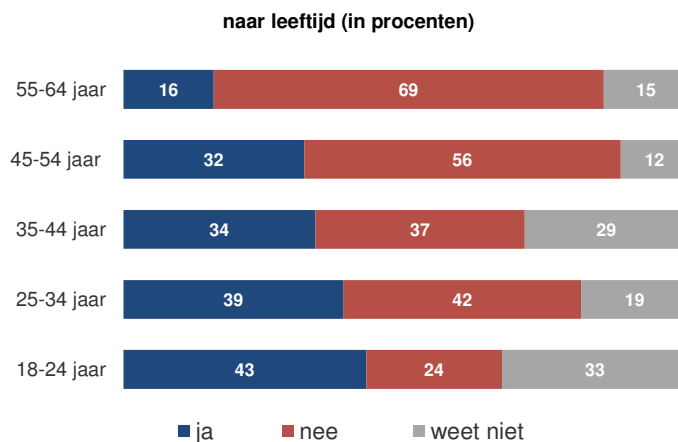
Aan de groep Nederlanders die verwacht na het pensioen *onvoldoende* inkomen te hebben is gevraagd of zij aanvullende maatregelen gaan nemen om ervoor te zorgen dat zij na hun pensioen toch voldoende inkomen hebben. Het aantal mensen dat van plan is aanvullende maatregelen te nemen, is ongeveer gelijk gebleven (35% in 2013 en 32% in 2014). Het aantal mensen dat expliciet aangeeft dit niet te doen, is gestegen (van 42% in 2013 naar 47% in 2014).

8 | Bent u van plan om **aanvullende maatregelen** te nemen om na uw pensionering voldoende inkomen te hebben (Basis: Nederlanders die verwachten onvoldoende inkomen te hebben na pensionering; **in procenten**; n=272)

Met name jongeren tot 24 jaar zijn van plan aanvullende maatregelen te nemen om na hun pensionering toch voldoende inkomen te hebben (43%). 55-plussers geven het vaakst aan geen aanvullende maatregelen te zullen nemen (69%).

9 | Bent u van plan om **aanvullende maatregelen** te nemen om na uw pensionering voldoende inkomen te hebben (Basis: Nederlanders die verwachten onvoldoende inkomen te hebben na pensionering; **in procenten**; n=272)

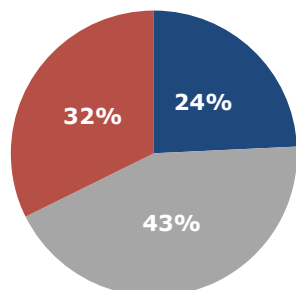

Een kwart van de Nederlanders is (zeer) goed op de hoogte van de mogelijkheden om meer pensioen op te bouwen. Vier op de tien zijn matig op de hoogte terwijl een derde aangeeft (zeer) slecht op de hoogte te zijn. Jongeren van 18- tot en met 24 jaar en mensen van 25- tot en met 34 jaar zijn relatief vaak slecht op de hoogte (respectievelijk 63% en 45% is slecht op de hoogte).

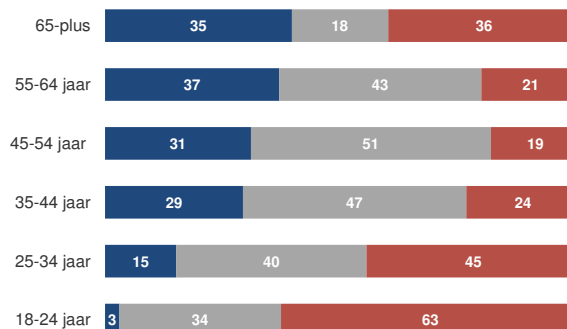

10 | Hoe goed bent u op de hoogte van de mogelijkheden om meer pensioen op te bouwen?(Basis: mensen die extra geld opzij leggen voor hun ouderdag; **in procenten**; n=634)

NL Publiek (in procenten)

Naar leeftijd (in procenten)

■ (zeer) goed ■ matig ■ (zeer) slecht

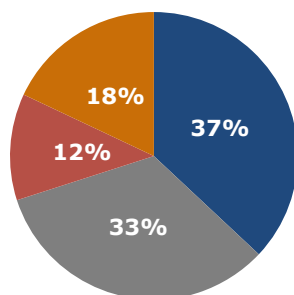
ZZP-ers zijn beter op de hoogte van de mogelijkheden om meer pensioen op te bouwen dan mensen die in loondienst werken (34% versus 27%). Naar inkomen zijn het relatief vaak mensen met een tweemaal modaal inkomen die aangeven (zeer) goed op de hoogte te zijn van de mogelijkheden om meer pensioen op te bouwen.

3.2 Houding

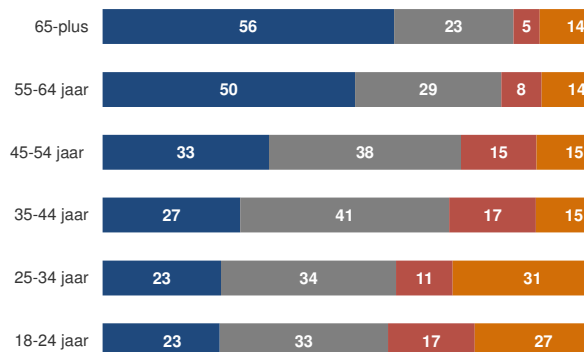
Bijna vier op de tien Nederlanders (37%) zijn het eens met de stelling dat Nederland één van de beste pensioenstelsel ter wereld heeft. Ruim een derde neemt een meer neutrale houding in.

11 | **Stelling:** Nederland heeft één van de beste pensioenstelsels ter wereld (Basis: NL Publiek; **in procenten**; n=812)

NL Publiek (in procenten)

Naar leeftijd (in procenten)

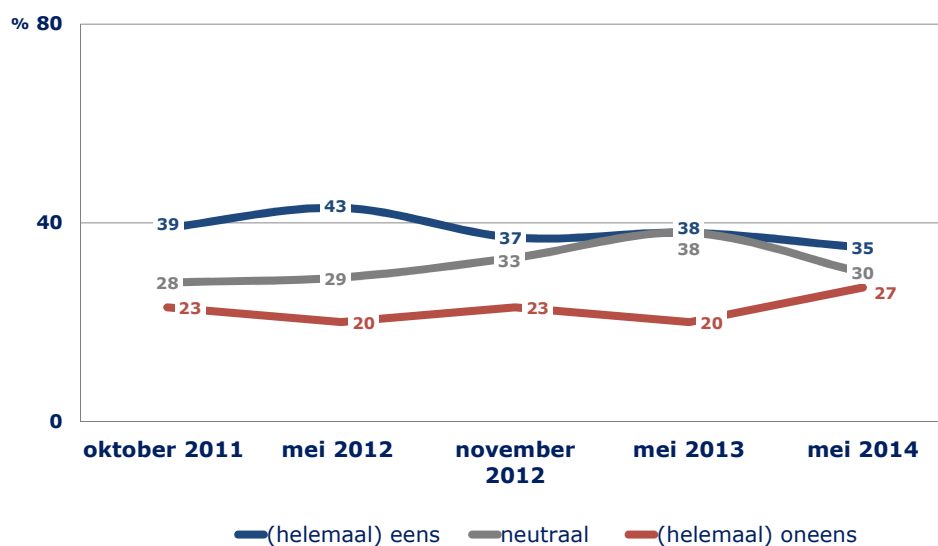
■ (helemaal) eens ■ neutraal ■ (helemaal) oneens ■ geen mening

Ouderen zijn vaker van mening dat Nederland het beste pensioenstelsel ter wereld heeft. Mensen die in loondienst werken zijn vaker van mening dat Nederland het beste pensioenstelsel ter wereld heeft, dan ZZP-ers (44% versus 33%). Naar inkomen vinden mensen met een inkomen

van meer dan tweemaal modaal relatief vaak dat Nederland het beste pensioenstelsel ter wereld heeft (59%). Mensen met een beneden modaal inkomen zijn het veel minder vaak met deze stelling eens (27%).

Nederlanders zijn verdeeld over de vraag of het al dan niet hun eigen verantwoordelijkheid is om aanvullend pensioen op te bouwen. Een derde van de Nederlanders vindt dat pensioenopbouw de *eigen verantwoordelijkheid* van burgers is, terwijl ruim een kwart van mening is dat dit niet de eigen verantwoordelijkheid van burgers is. De groep die het niet de eigen verantwoordelijkheid vindt, is het afgelopen jaar met 7 procentpunten gegroeid.

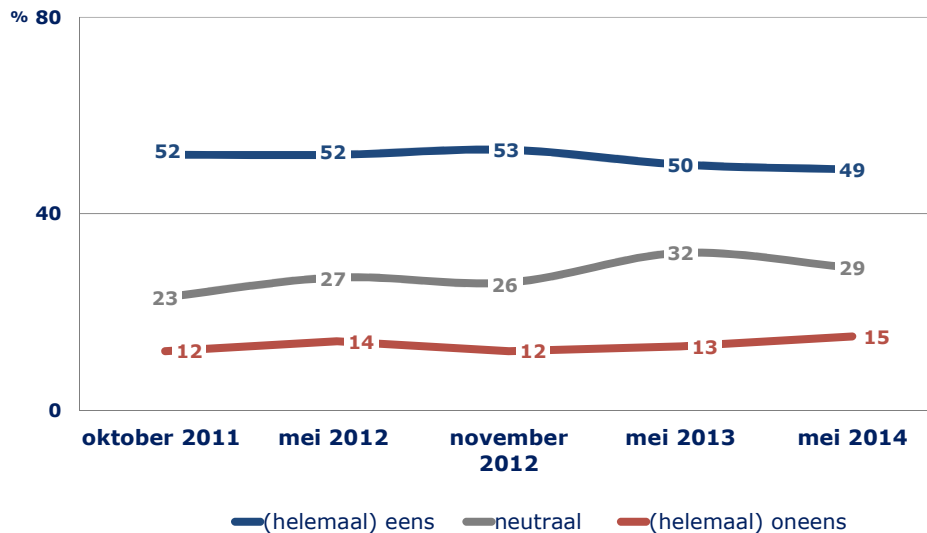
12 | | **Stelling:** Het is vooral mijn *eigen verantwoordelijkheid* om te zorgen dat ik voldoende pensioen opbouw (Basis: NL Publiek; in procenten; n=812)

Deze opvatting is - net als in andere jaren - sterk gerelateerd aan het inkomen dat mensen hebben. Zo vinden mensen met een inkomen van twee keer modaal het vaker hun eigen verantwoordelijkheid dan mensen met een inkomen beneden modaal (54% versus 19%). Ook is een groot verschil waar te nemen tussen het Nederlands publiek en de ZZP-ers. Zo geeft 57% van de ZZP-ers aan dat het vooral de eigen verantwoordelijkheid is om te zorgen dat men zelf voldoende pensioen opbouwt, onder het Nederlands publiek is dat 35%. Er zijn geen leeftijdsverschillen.

Ten aanzien van pensioenen wordt *solidariteit* belangrijker gevonden dan eigen verantwoordelijkheid: de helft van de Nederlanders geeft aan solidariteit belangrijk te vinden. Ook dit percentage is al jaren stabiel.

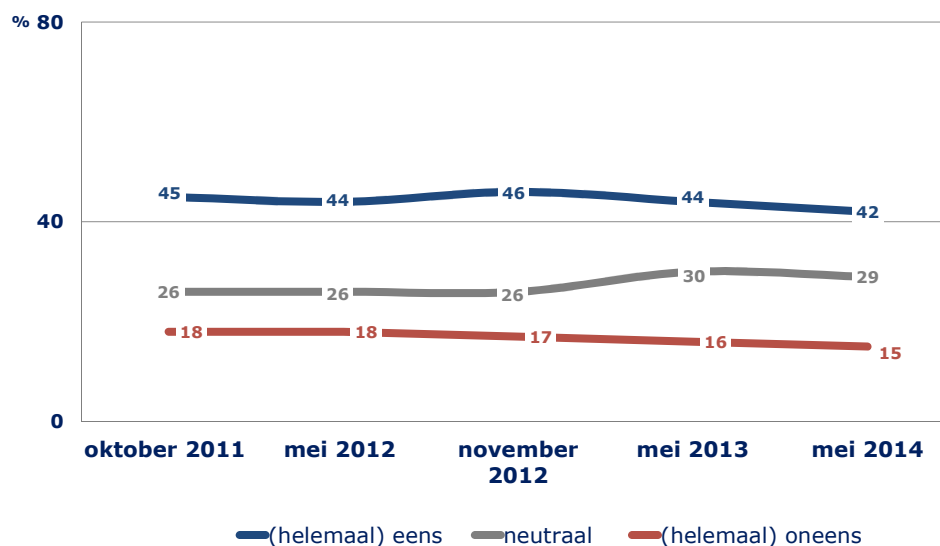
13 | **Stelling:** bij pensioenen vind ik **solidariteit** belangrijk (Basis: NL Publiek; in procenten; n=812)

Eerder zagen we dat 35% van de Nederlanders het als hun eigen verantwoordelijkheid ziet om ervoor te zorgen dat men voldoende pensioen opbouwt. Uit een vergelijking met de stelling over solidariteit blijkt dat 66% van de burgers die aangeven solidariteit (heel) belangrijk te vinden de eigen verantwoordelijk ook (heel) belangrijk vindt. Solidariteit en eigen verantwoordelijkheid sluiten elkaar dus niet uit als het over pensioenen gaat, maar liggen voor veel burgers juist in het verlengde van elkaar.

Net als in voorgaande jaren vinden vier op de tien Nederlanders het vanzelfsprekend dat pensioenfondsen beleggen om de pensioenen te kunnen betalen. Dit aantal is al jaren stabiel.

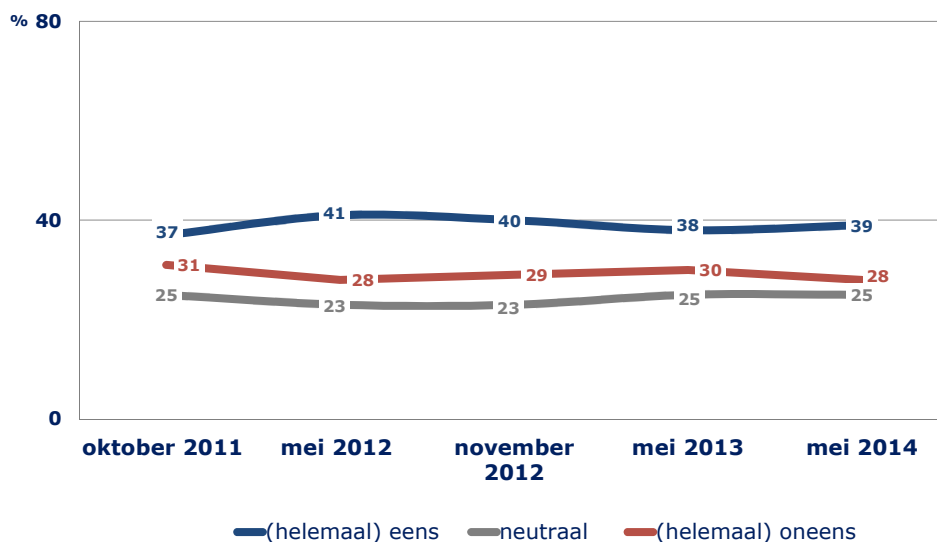
14 | **Stelling:** pensioenfondsen moeten wel **beleggen** om de pensioenen te kunnen betalen (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

Mensen met een tweemaal modaal inkomen (61%) en meer dan tweemaal modaal inkomen (57%) vinden het vaker vanzelfsprekend dan mensen met een beneden modaal inkomen (32%). Naar leeftijd vinden vooral 65-plussers het vanzelfsprekend dat pensioenfondsen beleggen (66%). Bij de 25- tot en met 34-jarigen vinden het beleggen het minst vaak vanzelfsprekend (26%). De mening van de ZZP-ers verschilt niet van die van het Nederlands publiek.

Vier op de tien Nederlanders vinden dat zij geen invloed kunnen uitoefenen op hun eigen pensioen. Dit aantal is al jaren hetzelfde.

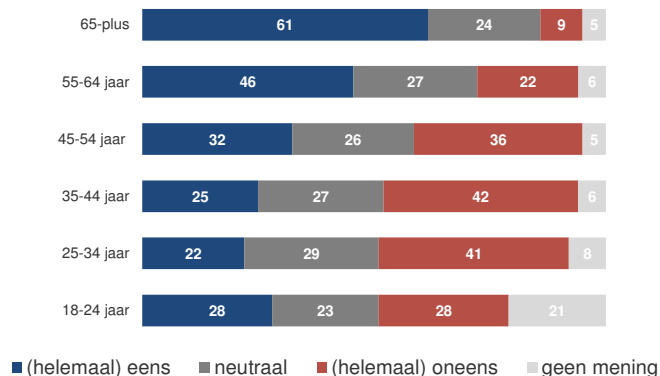
15 | **Stelling:** ik heb **geen invloed** op mijn eigen pensioen (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

Naar leeftijd zijn er grote verschillen. 65-Plussers (61%) en 55- tot en met 64-jarigen (46%) geven vaker dan de andere leeftijdsgroepen aan dat ze geen invloed hebben op het eigen pensioen. Naar inkomen zijn dat relatief vaak mensen met een beneden modaal inkomen (55%, niet in de grafiek).

16 | **Stelling:** ik heb **geen invloed** op mijn eigen pensioen (naar leeftijd; n=812)

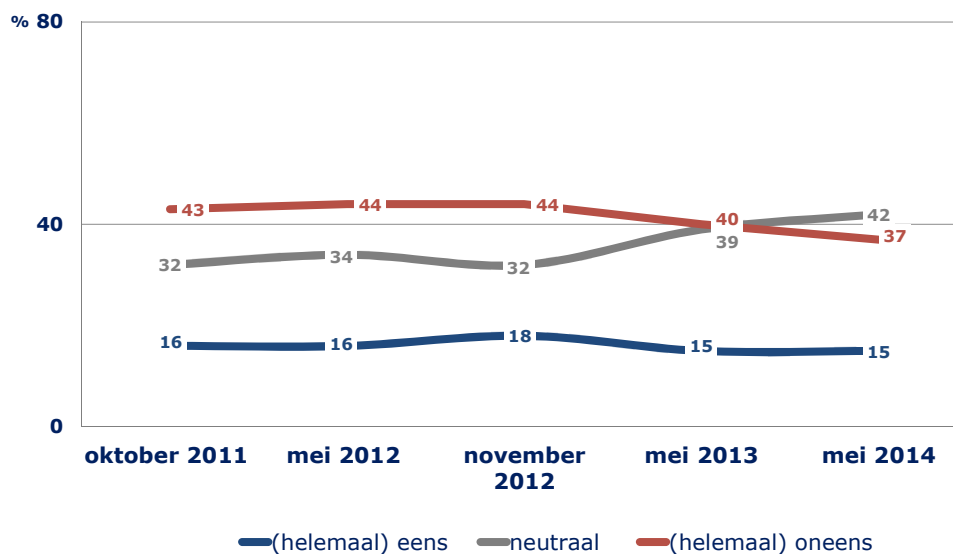
Ik heb geen invloed op mijn eigen pensioen

ZZP-ers zijn wat betreft de invloed op het eigen pensioen een andere mening toegedaan dan het Nederlands publiek. Zo vindt 18% dat ze geen invloed hebben op het eigen pensioen (versus 39% van het Nederlands publiek), 52% van de ZZP-ers dat ze wel invloed hebben op het eigen pensioen, onder het Nederlands publiek is dat 28%.

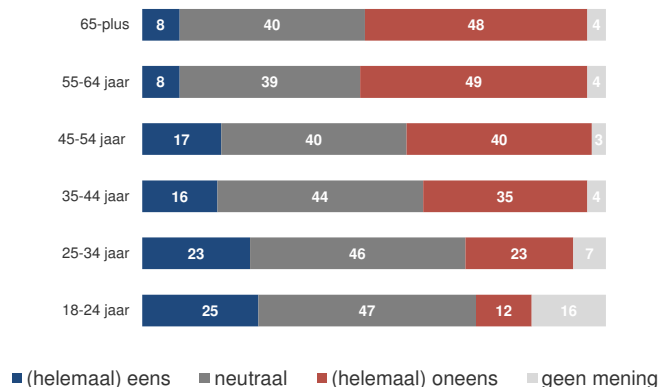
15% van de Nederlanders zegt zich het liefst niet bezig te willen houden met alles wat te maken heeft met pensioenen. Ook dit percentage is stabiel in de tijd. Wel is het aantal mensen dat het *oneens* is met de stelling vanaf november 2012 afgenomen van 44% naar 37%. Dit duidt op een afnemende betrokkenheid bij pensioenen.

17 | **Stelling:** ik hou me het liefst verre van alles wat met pensioenen te maken heeft (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

Naar leeftijd is er - net als andere jaren - een duidelijk antwoordpatroon: hoe ouder men is, des te vaker is men het *oneens* met de stelling en dus hoe groter de betrokkenheid bij pensioenen.

18 | **Stelling:** ik hou me het liefst verre van alles wat met pensioenen te maken heeft (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

3.3 Publieke agenda

Wat beschouwen Nederlanders momenteel als de grootste problemen in ons land en welke plek nemen pensioenen hierin in? De afbreuk van het zorgstelsel wordt door bijna een kwart spontaan als grootste probleem in Nederland genoemd. De werkloosheid wordt door ruim een vijfde spontaan als probleem genoemd. Het asielbeleid wordt door 17% genoemd als grootste probleem. De pensioenen staan niet zo hoog op de publieke agenda als veel andere problemen: slechts 2% noemt de pensioenen spontaan als probleem.

19 | **Open vraag:** Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het op Nederland gaat? U kunt meerdere onderwerpen noemen (Basis: NL publiek; n=300; in procenten)

Wat betreft de probleempceptie zijn er weinig verschillen in leeftijd. Wel noemen 55- tot en met 54-jarigen en 65-plussers vaker de afbreuk van het zorgstelsel als belangrijk probleem (respectievelijk 32% en 29%).

Vervolgens zijn in een gesloten vraag een aantal SZW-gerelateerde onderwerpen voorgelegd. De werkloosheid (70%), het misbruik van uitkeringen en toeslagen (62%) en armoede in Nederland (48%) zijn de drie belangrijkste maatschappelijke onderwerpen waaraan de regering volgens veel burgers op dit moment aandacht moet besteden. 37% van de Nederlanders geeft aan dat de overheid zich - als het gaat om werk, inkomen en samenleven, moet richten op pensioenen.

20 | Hieronder ziet u een aantal onderwerpen. Wat zijn volgens u de vijf belangrijkste onderwerpen waar de regering op dit moment aandacht aan moet besteden? (Basis: NL Publiek; n=812; in procenten)

Als het gaat om de aandacht voor pensioenen zijn er enkele verschillen in leeftijd. Zo noemen 55- tot en met 64-jarigen en 65-plussers vaak de pensioenen als onderwerp waar de regering aandacht aan moet besteden (respectievelijk 50% en 45%). Jongeren - 18- tot en met 24-jarigen en 25- tot en met 34-jarigen - noemen de pensioenen minder vaak (respectievelijk 22% en 25%). Het antwoordpatroon van ZZP-ers en van mensen die in loondienst werken komen overeen met dat van het Nederlands publiek.

3.4 Zorgen over pensioenen

Animatiefilm

Voordat aan de respondenten gevraagd is of zij zich zorgen maken over het pensioenstelsel en hun persoonlijke pensioensituatie is, is er in de vragenlijst een animatiefilm getoond waarin uitleg wordt gegeven over hoe het pensioen in Nederland geregeld is. In een kort filmpje worden de 3 onderdelen van het pensioen toegelicht. Verkorte weergave:

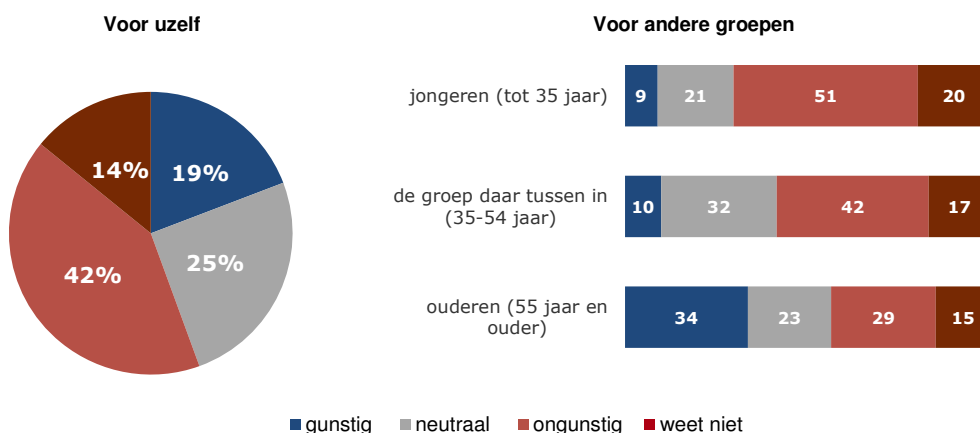
► **AOW:** wordt uitgekeerd door de overheid en is voor iedereen een gelijk bedrag.

► **Aanvullend pensioen:** wordt opgebouwd via de werkgever en kan bestaan uit een premieregeling of een collectieve pensioenregeling.

► **Extra pensioen:** moet men zelf regelen, bijvoorbeeld door een extra pensioenverzekering af te sluiten.

Na het zien van de animatiefilm is een vraag gesteld over hoe Nederlanders denken over het de wijze waarop het huidige pensioenstelsel is geregeld en hoe dat voor verschillende leeftijdsgroepen uitpakt. Ruim vier op de tien Nederlanders denken dat de huidige manier waarop het pensioenstelsel *in Nederland* geregeld is slecht voor *henzelf* uitpakt (links in de grafiek). Op de vraag hoe het voor andere groepen uitpakt, denkt 51% van het Nederlands publiek dat het slecht uitpakt voor jongeren. Een derde denkt dat het gunstig uitpakt voor 55-plussers.

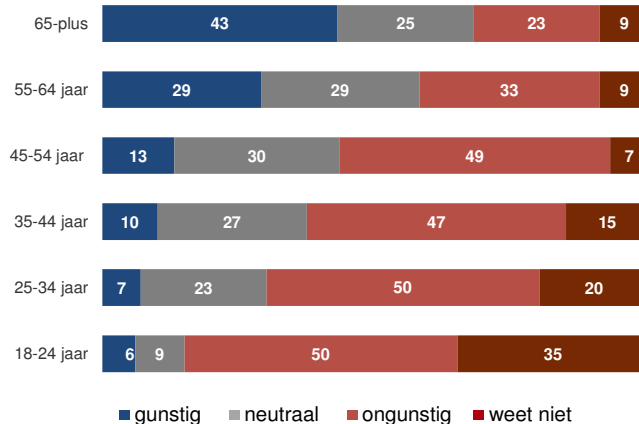
21 | Als u denkt aan de manier waarop het pensioenstelsel is geregeld. Hoe gunstig of ongunstig is dat volgens u voor de volgende groepen? (Basis: NL Publiek; **in procenten**; n=812)

Vooraf jongeren van 18 tot en met 24 jaar en 25- tot en met 34-jarigen denken vaak dat het pensioenstelsel slecht voor *henzelf* uitpakt (50% versus 42% van het Nederlands publiek). 65-plussers denken juist vaker dan de andere leeftijdsgroepen dat het pensioenstelsel juist goed voor *henzelf* uitpakt (43% versus 19% van het Nederlands publiek).

22 | Als u denkt aan de manier waarop het pensioenstelsel is geregeld. Hoe gunstig of ongunstig is dat volgens u voor de volgende groepen? (Basis: NL Publiek; **in procenten**; n=812)

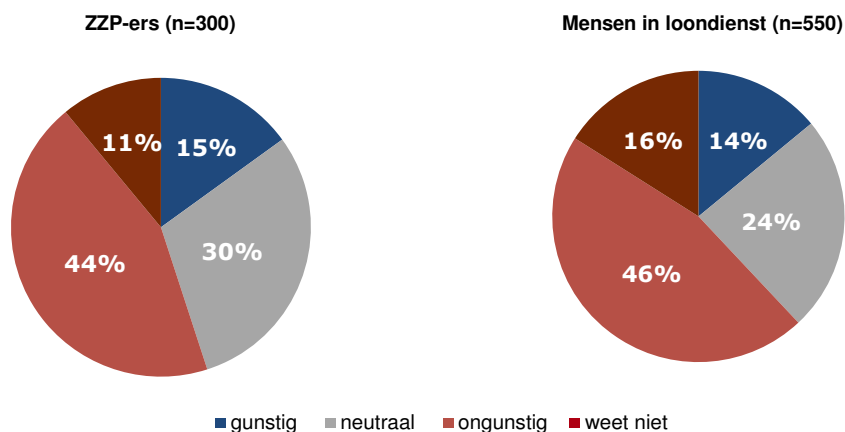
Naar leeftijd: hoe pakt het huidige pensioenstelsel voor uzelf uit?

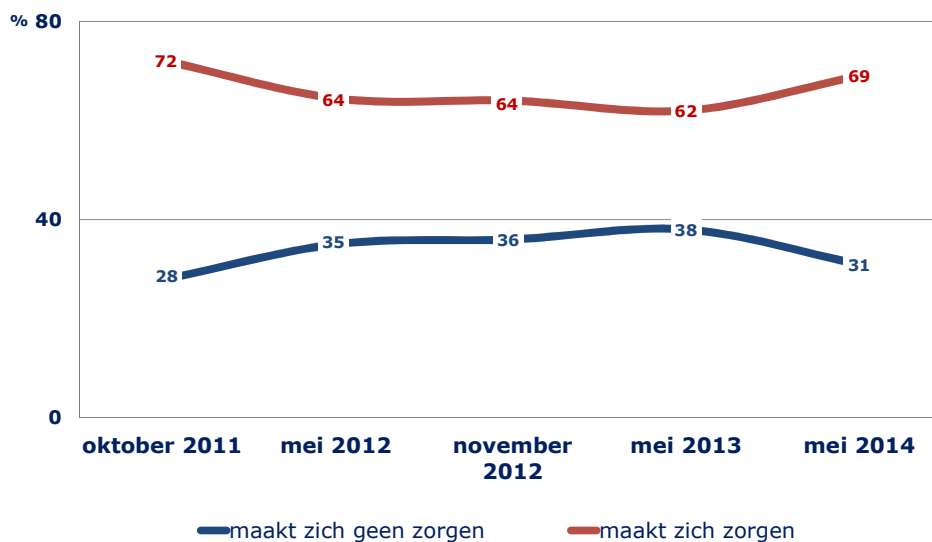
Hoe denken ZZZP-ers en mensen in loondienst dat het pensioenstelsel voor *henzelf* uitpakt? De antwoorden liggen dicht bij die van mensen die in loondienst werken.

23 | Als u denkt aan de manier waarop het pensioenstelsel is geregeld. Hoe gunstig of ongunstig is dat volgens u voor de volgende groepen? (Basis: NL Publiek; **in procenten**; n=812)

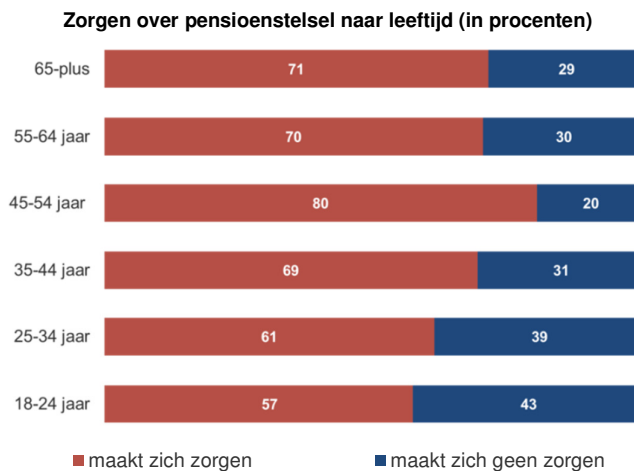
Zeven op de tien Nederlanders maken zich zorgen over het *pensioenstelsel in Nederland*, dat is het hoogste aantal sinds oktober 2011.

24 | Maakt u zich zorgen over het *pensioenstelsel in Nederland*? (Basis: NL Publiek; **in procenten**; n=812)

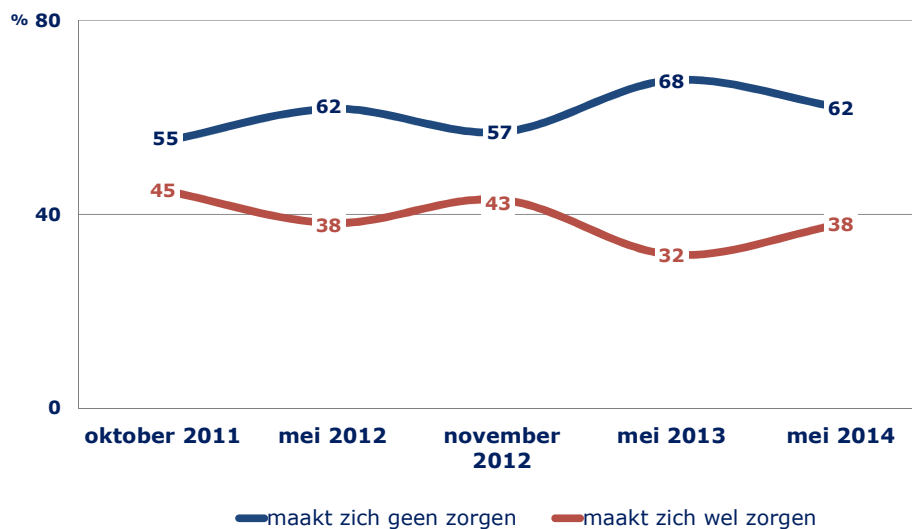
Er zijn behoorlijke verschillen in leeftijd. Mensen van 45- tot en met 54 jaar maken zich het vaakst zorgen over het pensioenstelsel in Nederland, jongeren tot 35 jaar het minst vaak. Naar inkomen zijn de zorgen het grootst onder de groep mensen met een beneden modaal inkomen (€12.500 – €26.200): 78% maakt zich zorgen.

25 | Maakt u zich zorgen over het **pensioenstelsel** in Nederland? (naar leeftijd; n=812)

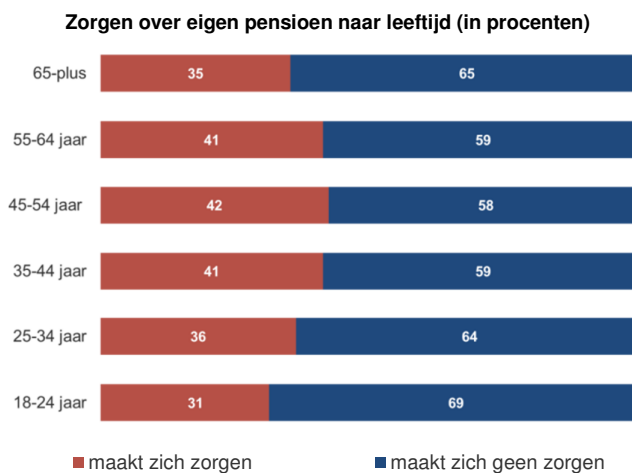
Men maakt zich minder zorgen over het *eigen pensioen* dan over het pensioenstelsel in Nederland: ongeveer vier op de tien Nederlanders maken zich zorgen over het eigen pensioen. Een deel van de Nederlanders maakt zich dus wel zorgen over het pensioenstelsel in Nederland, maar niet over het eigen pensioen. De zorgen over het eigen pensioen zijn het afgelopen jaar wel toegenomen met zes procentpunten en liggen op hetzelfde niveau als in mei 2012.

26 | Maakt u zich zorgen over uw **eigen pensioen**? (Basis: NL Publiek; in procenten; n=812)

Jongeren tot 24 jaar maken zich minder zorgen over het eigen pensioen dan andere leeftijdsgroepen: 69% zegt zich geen zorgen te maken. Naar inkomen zijn de zorgen het grootst onder de groep mensen met een beneden modaal inkomen (€12.500 – €26.200): 52% maakt zich zorgen.

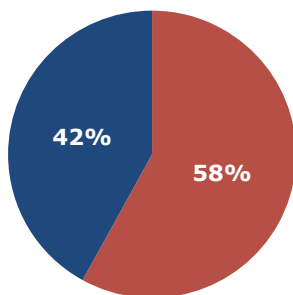
27 | Maakt u zich zorgen over uw eigen pensioen? (naar leeftijd; n=812)

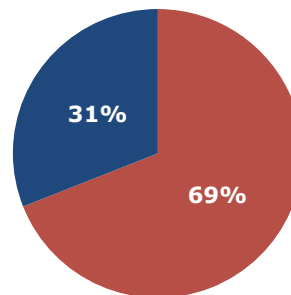
Zes op de tien Nederlanders maken zich zorgen over de toekomst van het aanvullend pensioen, zeven op de tien over de toekomst van de AOW.

28 | Maakt u zich zorgen over de toekomst van (1) het aanvullend pensioen en (2) de AOW? (Basis: NL Publiek; n=812)

Zorgen over toekomst aanvullend pensioen

Zorgen over toekomst AOW

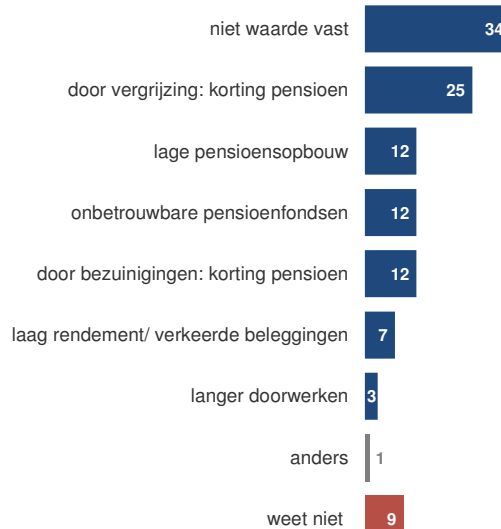

■ maakt zich zorgen

■ maakt zich geen zorgen

Aan de mensen die hebben aangegeven zich zorgen te maken over de toekomst van het aanvullend pensioen, is een open vraag gesteld waarover men zich dan zorgen maakt. Drie op de tien geven aan dat het aanvullende pensioen steeds minder wordt omdat het niet waardevast is. Een kwart is bang dat het aanvullende pensioen wordt gekort door de toenemende vergrijzing. Ruim een op de tien maakt zich zorgen over een (te) lage pensioenopbouw, onbetrouwbare pensioenfondsen of het korten van de pensioenen vanwege bezuinigingen door de overheid.

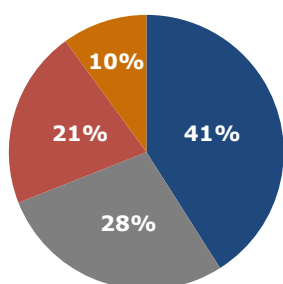
29 | Waarover maakt u zich zorgen als u denkt aan het aanvullende pensioen? (Basis: NL publiek dat zich zorgen maakt over het aanvullend pensioen; **in procenten**; n=161)

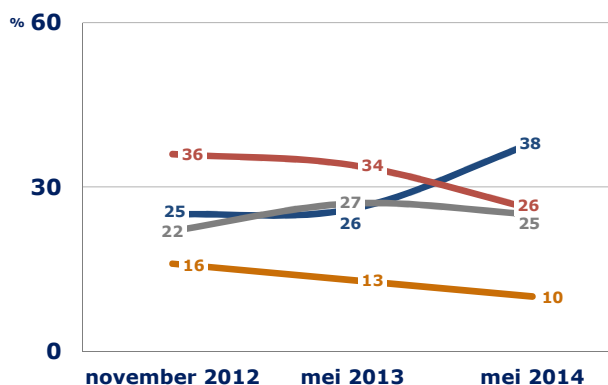
Verwachten mensen dat er nog geld in de pot voor het aanvullend pensioen zal zitten op het moment dat men zelf met pensioen gaat? Vier op de tien Nederlanders denken dat er niets meer in de pot voor het aanvullend pensioen zal zitten wanneer zij zelf met pensioen gaan. Het aantal Nederlanders dat verwacht dat er geen AOW meer zal bestaan tegen de tijd dat zij met pensioen gaan is het afgelopen jaar gestegen met 12 procentpunten (van 26% naar 38%).

30 | **Stellingen:** Ik denk niet dat er nog iets in de pot voor aanvullend pensioen zal zitten als ik met pensioen ga en ik denk niet dat er nog AOW zal bestaan tegen de tijd dat ik met pensioen ga (Basis: NL publiek niet gepensioneerd; **in procenten**; n=812)

Pensioenpot voor aanvullend pensioen is leeg als ik met pensioen ga

AOW bestaat niet meer als ik met pensioen ga

■ (helemaal) eens ■ neutraal ■ (helemaal) oneens ■ geen mening

Vooraf 35- tot en met 44-jarigen verwachten dat de AOW niet meer zal bestaan tegen de tijd dat zij zelf met pensioen gaan (50% versus 38% van het Nederlands publiek). Jongeren van 18 tot en met 24 jaar geven vaak aan niet te weten of de AOW dan nog bestaat (20% versus 10% van het Nederlands publiek).

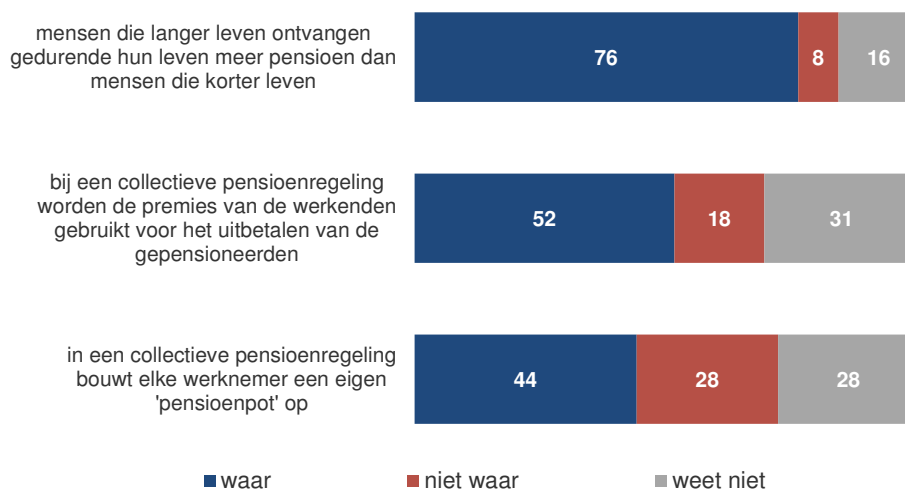
4 Hervorming aanvullend pensioen

Hoe zou het aanvullend pensioen er in de toekomst uit moeten komen te zien? In dit hoofdstuk wordt allereerst in paragraaf 4.1 ingegaan op de kennis van Nederlanders over het aanvullend pensioen. De tweede paragraaf zoomt in op de mate waarin men ontwikkelingen die van invloed zijn op het aanvullende pensioen als probleem ervaart. In paragraaf 4.3 wordt ingegaan op de vraag in welke mate mensen een voorkeur hebben voor het opbouwen van pensioen via een collectief stelsel of via een individuele regeling. En paragraaf 4.4 wordt ingegaan op de wenselijkheid van keuzemogelijkheden bij de opbouw en uitvoering van het pensioen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf over de nationale pensioendialoog en in hoeverre burgers hieraan zouden willen deelnemen.

4.1 Kennis over aanvullend pensioen

De kennis van burgers over het aanvullend pensioen is beperkt. Men heeft met name weinig kennis over het verschil tussen een collectief pensioen en een individuele regeling. Zo weet slechts de helft van de Nederlanders dat bij een collectieve pensioenregeling de premies van de werkenden gebruikt worden voor het uitbetalen van de gepensioneerden. Ook denkt 44% ten onrechte dat bij een collectieve pensioenregeling elke werknemer een eigen 'pensioenpot' opbouwt. Bij deze laatste vraag is het echter mogelijk dat men het begrip 'pensioenpot' niet letterlijk opvat en men wel degelijk beseft dat dit geen eigen rekening is. Men weet wel in ruime meerderheid dat mensen die langer leven ook meer pensioen ontvangen gedurende hun leven dan mensen die korter leven.

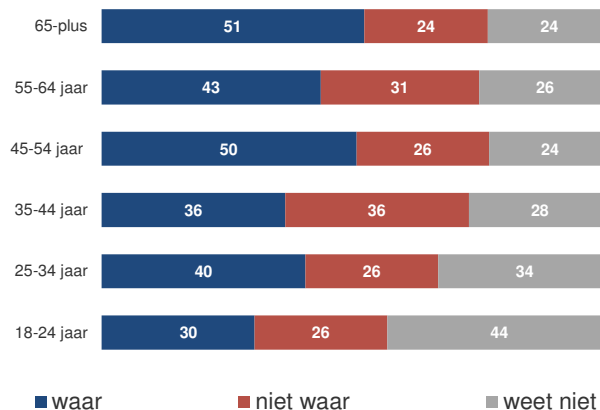
31 | Zijn de volgende stellingen waar of niet waar? (Basis: NL publiek; **in procenten**; n=812)

Alleen bij de vraag over het opbouwen van een eigen pensioenpot door werknemers zijn verschillen in leeftijd te zien. Vooral 45- tot en met 54-jarigen (50%) en 65-plussers (51%) geven vaker aan dat elke werknemer in een collectieve pensioenregeling een eigen pensioenpot opbouwt. Jongeren tot 25 jaar geven vaak aan niet te weten of de stelling klopt (44%). Naar inkomsten zijn geen verschillen.

32 | Is de volgende stelling waar of niet waar? (Basis: NL publiek; naar leeftijd; in procenten; n=812)

Stelling: in een collectieve pensioenregeling bouwt elke werknemer een eigen pensioenpot op

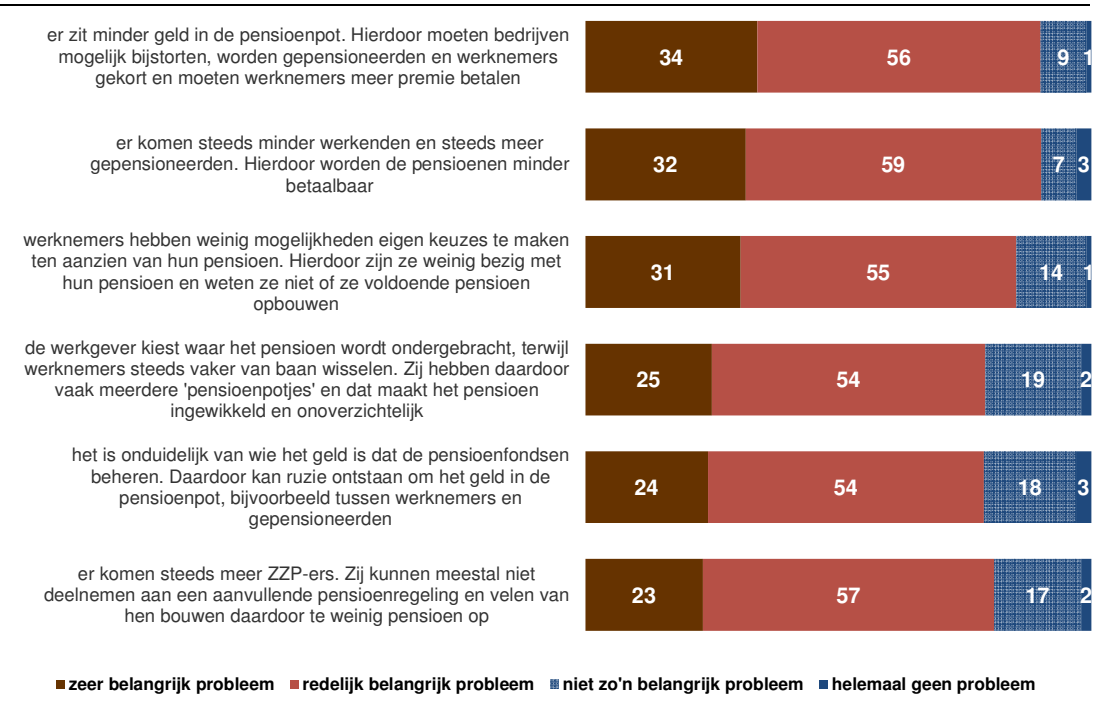

4.2 Probleemperceptie en oplossingsvoorkeur voor pensioentekorten

Aan de respondenten is een aantal situaties of ontwikkelingen met bijbehorende gevolgen voorgelegd met betrekking tot het aanvullend pensioen, zoals demografische ontwikkelingen, de mate van keuzevrijheid en de mogelijkheden van ZZP-ers om pensioen op te bouwen. Gevraagd is in welke mate men de geschetste ontwikkeling en de gevolgen daarvan als problematisch beschouwt. Opvallend is dat er weinig differentiatie te zien is in de mate van probleemperceptie.

Alle ontwikkelingen en bijbehorende consequenties worden door een ruime meerderheid als problematisch ervaren, maar de verschillen zijn beperkt. De ontwikkelingen die nadelig zijn voor de betaalbaarheid van de pensioenen worden het meest als probleem ervaren. Evenals het gegeven dat werknemers weinig keuzes hebben ten aanzien van hun pensioen (een derde vindt dit zeer problematisch). De beperkte keuzemogelijkheden, onduidelijkheid over het eigendom van het pensioengeld en de beperkte mogelijkheden van ZZP-ers worden echter als nauwelijks minder problematisch ervaren: (een kwart vindt dit zeer problematisch).

33 | Geef aan in welke mate u de onderstaande situaties als een **probleem** beschouwd (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

Er zijn dan nauwelijks verschillen naar leeftijd of inkomen. Wel bekommeren 65-plussers zich meer dan de andere leeftijdsgroepen om ZZP-ers die niet kunnen deelnemen aan de aanvullende pensioenregeling. 34% van de 65-plussers vindt dit een zeer belangrijk probleem, versus 23% van de Nederlandse bevolking.

Ook wijkt het antwoordpatroon van de ZZP-ers en mensen in loondienst nauwelijks af van dat van het Nederlands publiek. Dat veel ZZP-ers het een *zeer belangrijk* probleem vinden dat ZZP-ers niet kunnen deelnemen aan een aanvullende pensioenregeling, ligt voor de hand: 44% van de ZZP-ers beschouwt dit als een zeer belangrijk probleem. Het contrast met mensen in loondienst is echter groot: van hen vindt 16% het een zeer belangrijk probleem.

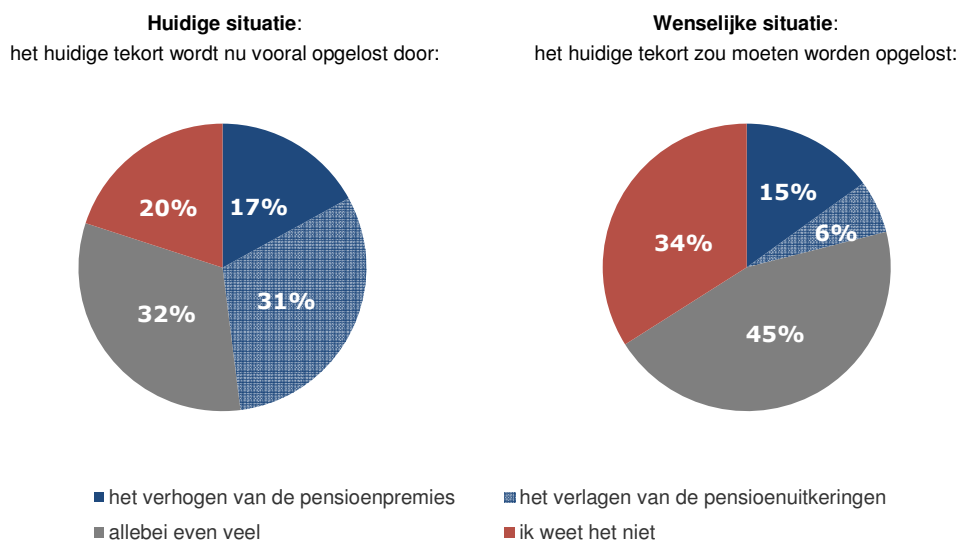
Uit het kwalitatieve onderzoek

Uit het kwalitatieve onderzoek blijkt dat deelnemers als bedreigingen voor het aanvullend pensioenstelsel spontaan de vergrijzing, het rendement van beleggingen en de regelgeving vanuit (centrale en Europese) overheid noemen. Wanneer deelnemers een aantal specifieke ontwikkelingen of bedreigingen wordt voorgelegd, reageert men nogal gelaten. Men overziet vooral niet de consequenties van de ontwikkelingen en bedreigingen. Dat in het kwantitatieve onderzoek de voorgelegde ontwikkelingen wel als probleem worden gezien, ligt waarschijnlijk aan de vraagstelling; aan het feit dat er een consequentie bij wordt vermeld.

(De volledige rapportage van het kwalitatieve onderzoek is als bijlage opgenomen).

De tekorten van de pensioenfondsen worden als grootste probleem ervaren. Hoe denkt men dat dit wordt opgelost? En hoe zou men willen dat dit wordt opgelost? Een derde van de Nederlanders denkt dat de tekorten in de pensioenpot *in de praktijk* worden opgelost door het verlagen van de pensioenuitkeringen. Een even grote groep denkt dat dit gebeurt doordat de pensioenpremies worden verhoogd en de pensioenuitkeringen in gelijke mate worden verlaagd. Deze laatste oplossing heeft van de voorgelegde opties ook de voorkeur: 45% van de Nederlanders *zou willen* dat de tekorten op deze manier worden opgelost. Het alleen verlagen van de pensioenuitkeringen wordt door bijna niemand een optie gevonden. Een derde geeft aan niet te weten wat de beste oplossing is.

34 | Hoe denkt u over het oplossen van de huidige tekorten in de pensioenpot? (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

55- tot en met 64-jarigen en 65-plussers denken relatief vaak dat het huidige tekort in de pensioenpot wordt opgelost door het verlagen van de pensioenuitkeringen (respectievelijk 40% en 43%). Daarnaast vinden 55- tot en met 64-jarigen en 65-plussers relatief vaak dat het tekort zou moeten worden opgelost door het verhogen van de pensioenpremies en niet door het verlagen van de pensioenuitkeringen (respectievelijk 20% en 23%). De voorkeur voor het verhogen van de premies als oplossing is onder jongere leeftijdsgroepen beduidend kleiner. De mening van de ZZP-ers en mensen in loondienst wijkt niet af van die van het Nederlands publiek.

4.3 Collectief of individueel opbouwen?

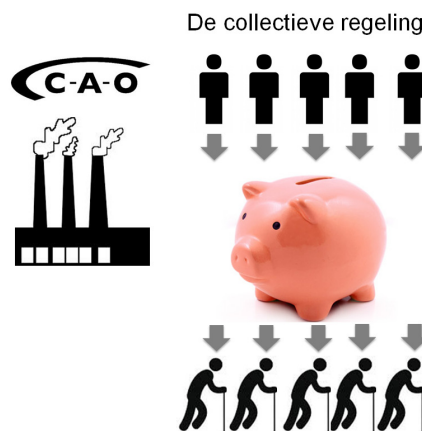
Hoe kijken mensen aan tegen het individueel of collectief opbouwen van pensioen? Om hier zich op te krijgen is eerst in een animatiefilm getoond waarin beide manieren worden uitgelegd.

Animatiefilm

In deze animatiefilm wordt toegelicht dat het aanvullende pensioen op twee manieren geregeld kan worden: via een premieregeling of via een collectieve regeling. Verkorte weergave:

► **Premieregeling:** hierbij keert de werkgever iedere maand een bedrag uit aan de werknemer, zodat de werknemer *zelf* voor zijn oudedagvoorziening kan sparen.

► **Collectieve pensioenregeling:** hierbij wordt de premie in een gemeenschappelijke pot gestort. Men ontvangt deze premie wanneer men met pensioen gaat. De hoogte van dit uit te keren bedrag is afhankelijk van het inkomen en het aantal jaren dat de werknemer heeft gewerkt. De kosten en risico's worden gedeeld met iedereen die bij het pensioenfonds is aangesloten.

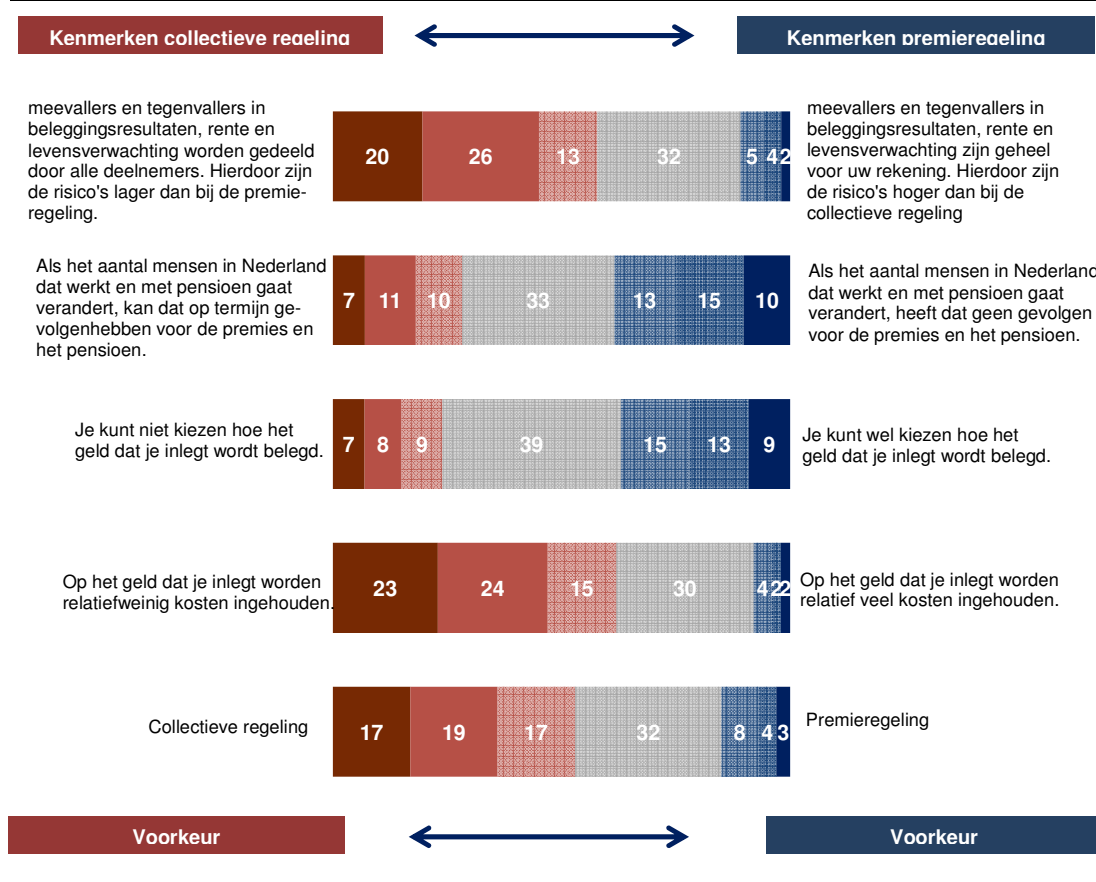

Uitleg vraag

De vraag in de vragenlijst over de voorkeur voor een collectieve of premieregeling bij het opbouwen van pensioen is gesteld op een zevenpuntsschaal waarop de ondervraagden konden aangeven hoe sterk hun voorkeur was voor één van de twee regelingen. De sterkte van de voorkeur is in grafiek 35 aangegeven in tinten donker en licht. Dus hoe donkerder de kleur rood, des te sterker de voorkeur voor een collectieve regeling op dat betreffende kenmerk.

Vervolgens is gevraagd een aantal kenmerken van beide typen regelingen tegen elkaar af te wegen. Uit deze afweging komt naar voren dat mensen het delen van risico's en de lagere kosten als positieve kenmerken van de collectieve regeling waarderen. Van de individuele regeling waardeert men dat demografische ontwikkelingen hier minder invloed op hebben en dat de keuzevrijheid groter is. Gezien de grotere overall voorkeur voor de collectieve regeling, wegen deze voordelen van de premieregeling echter niet op tegen de voordelen van de collectieve regeling.

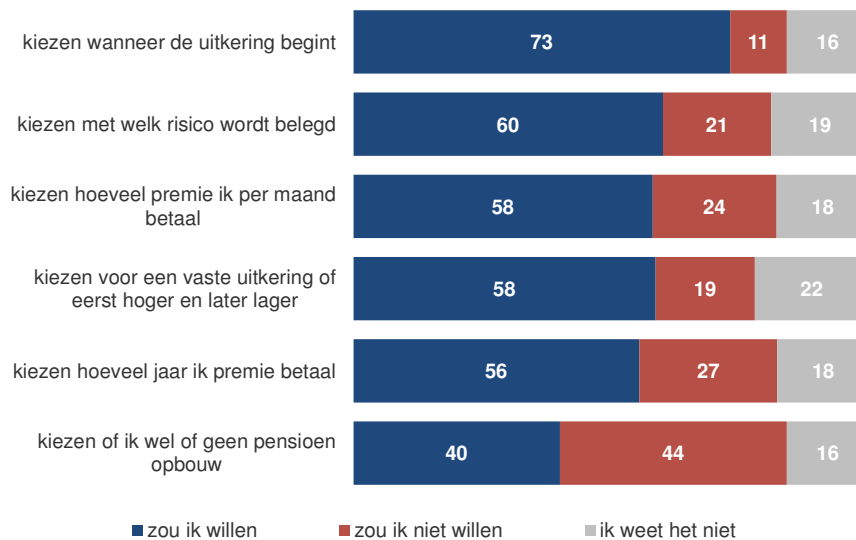
35 | Hieronder ziet u enkele kenmerken van de collectieve regeling en van de premieregeling. Kunt u bij elk kenmerk aangeven waar uw voorkeur naar uitgaat? Als het u niet uitmaakt, kies dan een positie in het midden. Welke keuzes zou u zelf maken over het opbouwen van pensioen? (Basis: NL publiek; in procenten; n=799)

4.4 Keuzemogelijkheden in pensioenopbouw en -uitkering

Zouden mensen meer keuzemogelijkheden willen bij het opbouwen van pensioen, en zo ja, op welke terreinen? Allereerst is gevraagd in welke mate men keuzemogelijkheden zou willen bij het opbouwen en de uitkering van het aanvullend pensioen. Hierbij zijn de voordelen én nadelen van meer keuzemogelijkheden beschreven. Er lijkt een grote behoefte te bestaan aan meer keuzemogelijkheden bij het opbouwen van pensioen. Een meerderheid geeft aan meer invloed te willen uitoefenen op de wijze waarop hun pensioen wordt opgebouwd. Zo zou bijna driekwart zelf willen kunnen kiezen wanneer de uitkering van het opgebouwde pensioen begint. Circa zes op de tien Nederlanders zouden zelf willen kiezen met welk risico wordt belegd, hoeveel premie zij maandelijks betalen of kiezen voor een vaste uitkering of een flexibele uitkering.

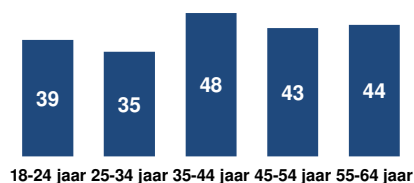
36 | Op dit moment heeft u weinig keuzemogelijkheden over het opbouwen en de uitkering van aanvullend pensioen. Dit kan ook anders. Het pensioenstelsel zou kunnen worden ingericht dat u zelf keuzes kunt maken over het opbouwen van pensioen. Het voordeel daarvan is dat u het pensioen en de opbouw daarvan beter op uw eigen situatie kunt laten aansluiten. Het nadeel is dat de kosten van het pensioenstelsel dan hoger worden waardoor u wat minder pensioen opbouwt. Welke van de onderstaande keuzes zou u zelf willen maken bij het opbouwen van pensioen? (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)

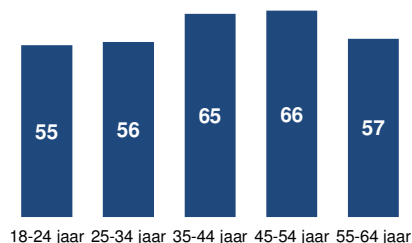
Er is een aantal aspecten waarover de leeftijdsgroepen van mening verschillen. Zo hebben 35- tot en met 44-jarigen een relatief grote voorkeur voor het zelf kiezen om wel of geen pensioen op te bouwen. Deze leeftijdsgroep wil daarnaast ook relatief vaak kunnen kiezen hoeveel premie ze per maand of per jaar ze betalen, met welk risico wordt belegd en de keuze voor een flexibele uitkering. Verder hebben mensen die ouder zijn dan 35 jaar vaker een voorkeur voor de eigen keuze wanneer de uitkering begint.

37 | Welke keuze zou u maken bij het opbouwen van uw pensioen? (Basis: Nederlands publiek; **percentages zou ik willen**; n=812)

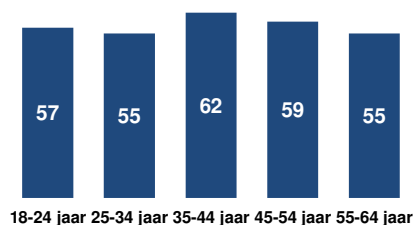
Kiezen of ik wel of geen pensioen opbouw (%)

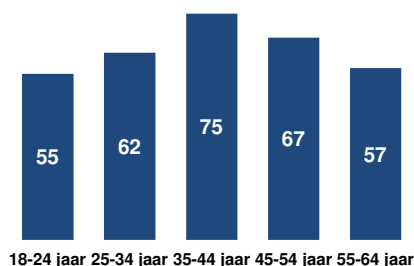
Kiezen hoeveel premie ik per maand betaal (%)

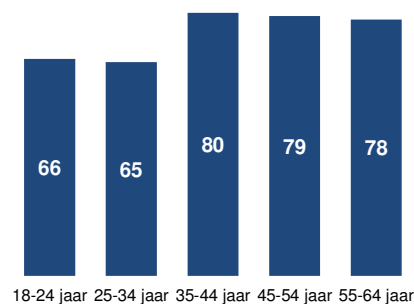
Kiezen hoeveel jaar ik premie betaal (%)

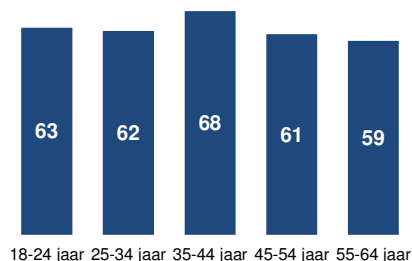
Kiezen met welk risico wordt belegd (%)

Kiezen wanneer de uitkering begint (%)

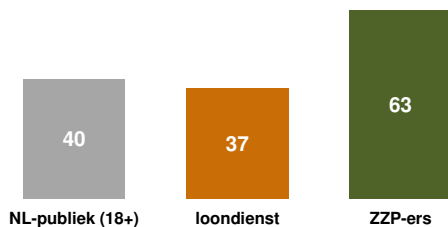
Kiezen voor een vaste of flexibele uitkering (%)

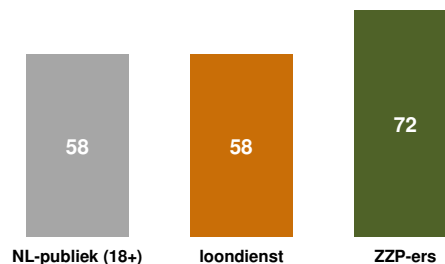
Op dit punt verschilt de voorkeur van ZFP-ers van mensen in loondienst duidelijk van die van het Nederlands publiek. Over het algemeen geldt dat ZFP-ers een veel grotere behoefte hebben aan een flexibel pensioen waarbij de eigen keuze een belangrijke rol speelt. Zo willen zes op de tien ZFP-ers kiezen of zij wel of geen pensioen opbouwen, tegenover vier op de tien Nederlanders. Ook willen zij vaker zelf per maand, of per jaar kunnen bepalen hoeveel premie zij betalen, willen ze vaker kunnen kiezen met welk risico wordt belegd en kunnen kiezen wanneer de uitkering begint. De voorkeur van mensen in loondienst verschilt weinig van die van het Nederlands publiek, behalve op één punt: mensen in loondienst zouden vaker dan het Nederlands publiek willen kiezen voor een vaste of flexibele uitkering.

38 | Welke keuze zou u maken bij het opbouwen van uw pensioen? (Basis: Nederlands publiek; **percentages zou ik willen**; n=812)

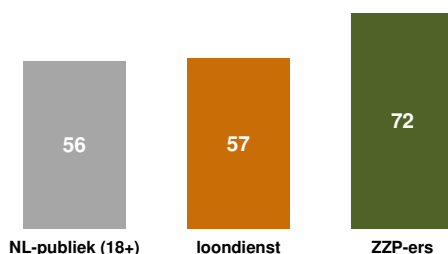
Kiezen of ik wel of geen pensioen opbouw (%)

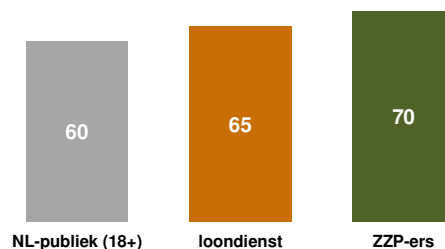
Kiezen hoeveel premie ik per maand betaal (%)

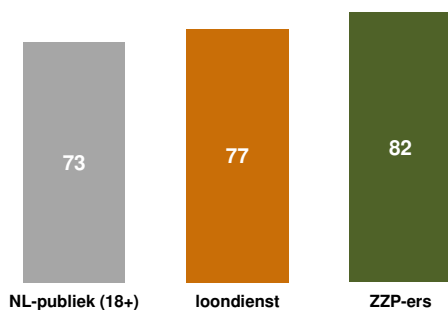
Kiezen hoeveel jaar ik premie betaal (%)

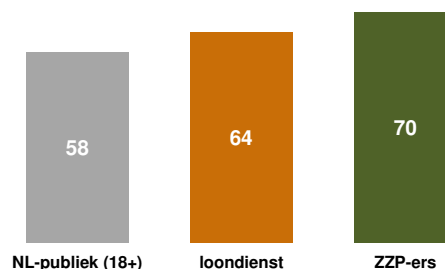
Kiezen met welk risico wordt belegd (%)

Kiezen wanneer de uitkering begint (%)

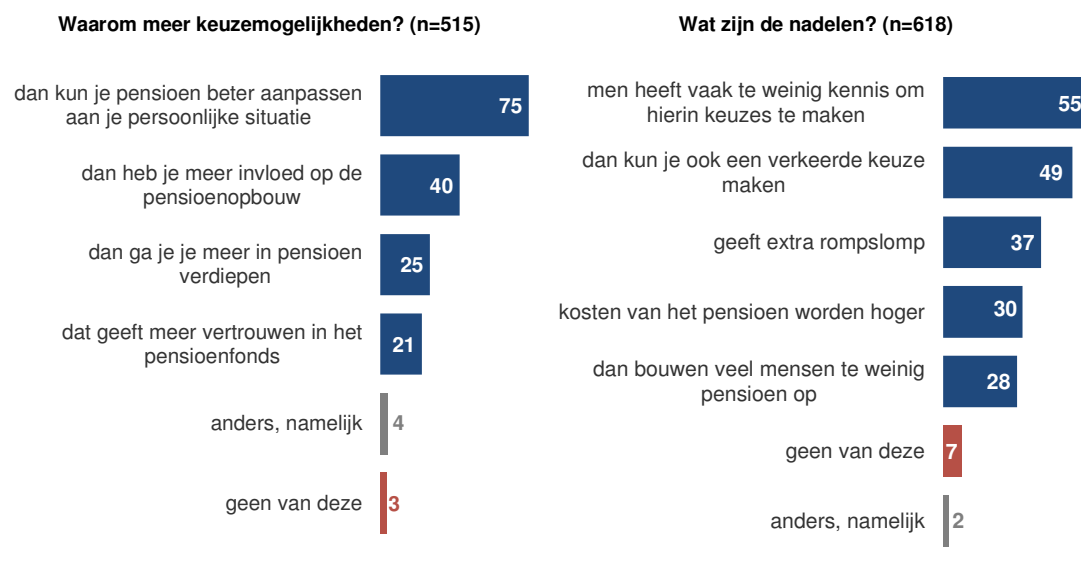

Kiezen voor een vaste of flexibele uitkering (%)

Aan mensen die meer keuzevrijheid zouden willen hebben bij de opbouw van hun pensioen, is gevraagd *waarom* ze dat zouden willen. Driekwart zou graag meer keuzemogelijkheden hebben omdat men het pensioen zo beter kan laten aansluiten op de persoonlijke situatie. Andere redenen worden minder vaak genoemd. Als nadelen van meer keuzevrijheid worden door hen worden vooral genoemd de beperkte pensioen kennis van veel mensen, waardoor zij moeite zullen hebben met het maken van keuzes (55% noemt dit nadeel) en het risico dat men bij keuzemogelijkheden ook verkeerde keuzes kan maken (49% noemt dit nadeel).

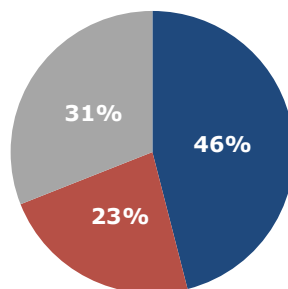
39 | *Waarom zou u meer keuzemogelijkheden willen hebben bij de opbouw van uw aanvullend pensioen? (Basis: Nederlanders die aangeven meer keuzemogelijkheden te willen bij de pensioensopbouw; n=515) En: Wat zijn de nadelen van keuzemogelijkheden bij de opbouw van aanvullend pensioen? (Basis: niet-gepensioneerden; n=618)*

Naast keuzemogelijkheden bij het opbouwen en uitkeren van het aanvullend pensioen, is gevraagd of men zelf een pensioenfonds of –verzekeraar zou moeten kunnen kiezen. Ook hierbij zijn voor- en nadelen van deze keuzemogelijkheid genoemd. Bijna de helft geeft aan dat ze dit zouden willen (46%). Iets meer dan een vijfde zou dit niet willen (23%), terwijl een derde aangeeft het niet te weten (31%).

40 | *Stel dat u zelf kunt kiezen bij welk pensioenfonds of verzekeraar u zich aansluit. Dit heeft als voordeel dat u door verandering van baan niet automatisch van pensioenregeling verandert. Ook ontstaat er meer concurrentie tussen pensioenaanbieders waardoor de keuzemogelijkheden mogelijk toenemen. Het nadeel is dat uw pensioen niet meer geregeld kan worden volgens het collectieve systeem, maar dat het een premieregeling moet worden. U heeft dan weliswaar uw eigen pensioenpotje maar kunt minder risico delen met andere deelnemers. Zou u zelf willen kiezen bij welk pensioenfonds of -verzekeraar u zich aansluit? (Basis: NL publiek; in procenten; n=812)*

Wilt u zelf kunnen kiezen bij welk pensioenfonds of –verzekeraar u zich aansluit?

■ wil zelf kiezen ■ wil niet zelf kiezen ■ weet het niet

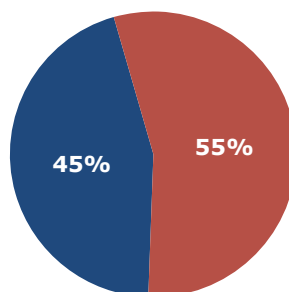
Naar inkomen zijn er enkele verschillen. Mensen met een inkomen van twee keer modaal hebben een sterkere voorkeur voor het zelf kunnen kiezen bij welk pensioenfonds of –verzekeraar ze zich aansluiten (63% zou dit willen) dan mensen met een modaal inkomen (35% van hen zou dit willen).

Ook onder ZZP-ers is er een sterkere voorkeur voor de eigen keuze: 65% zou zelf willen kiezen bij welk pensioenfonds of –verzekeraar ze zich aansluiten.

Naast het zelf kunnen kiezen van een pensioenfonds of –verzekeraar is gevraagd of men de mogelijkheid zou willen hebben om uit de pensioenregeling te stappen om zelf over het pensioengeld te kunnen beschikken. Ook hierbij zijn voor- en nadelen weergegeven. In welke mate zou men deze mogelijkheid willen hebben?

41 | Stel dat het mogelijk is om zelf voor uw pensioen uit de pensioenregeling te stappen en over het pensioengeld te beschikken. U kunt dan zelf bepalen of u met dit geld verder spaart of belegt voor uw pensioen. U kunt er dan ook voor kiezen niet verder te sparen, maar dit geld voor een ander doel te gebruiken. U krijgt na pensionering dan geen aanvullende pensioenuitkering meer. Zou u deze mogelijkheid willen hebben?

Wilt u de mogelijkheid hebben om uit de pensioenregeling stappen om zelf over uw geld te beschikken?

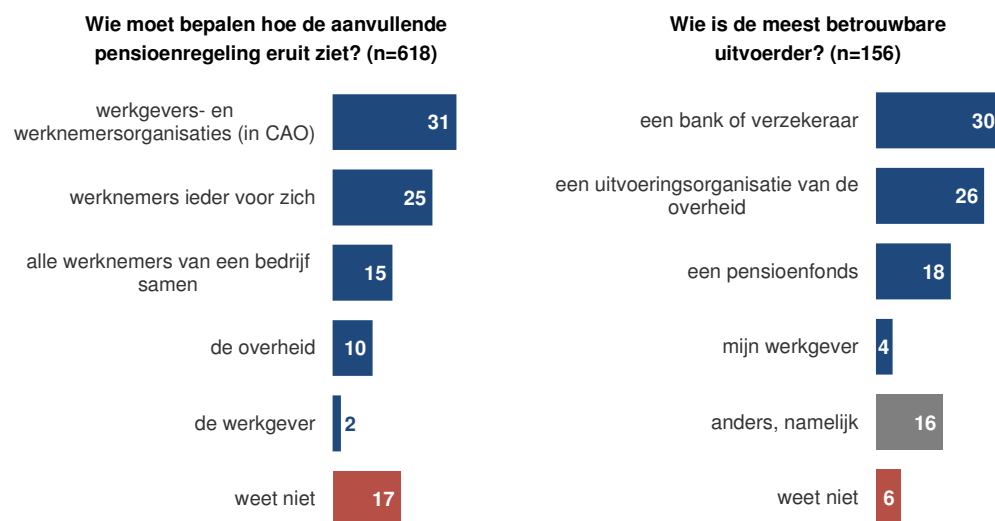

■ ja ■ nee

Men is verdeeld over deze mogelijkheid: 45% zou de mogelijkheid willen hebben om uit de regeling te stappen, maar 55% heeft dit liever niet. Onder ZZP-ers de voorkeur om uit de regeling te kunnen stappen wat sterker: 62% zou deze mogelijkheid willen hebben. Er zijn geen verschillen naar leeftijd of inkomen.

Tot slot is gevraagd wie zou moeten bepalen hoe de aanvullende pensioenregeling eruit ziet. Een derde ziet de werkgevers- en werknemersorganisaties als meest voor de hand liggende partijen om dit te bepalen. Een kwart laat dit liever aan de werknemers zelf over. Aan Nederlanders die vinden dat werknemers dit zelf zouden moeten bepalen, is gevraagd welke partij men dan de meest betrouwbare uitvoerder vindt. Banken en verzekeraars (30%) en uitvoeringsinstanties van de overheid (26%) worden dat het vaakst als betrouwbare uitvoerders gezien.

42 | *Wie moet volgens u bepalen hoe uw aanvullende pensioenregeling eruit ziet? (Basis: niet-gepensioneerden; n=618) En: Wie vindt u de meest betrouwbare uitvoerder (Basis: degenen die vinden dat werknemers zelf moeten bepalen hoe hun aanvullende pensioenregeling eruit ziet; n=156)*

ZZP-ers verschillen hierin van het Nederlands publiek: zij vinden dat iedere werknemer voor zich moet bepalen hoe het aanvullende pensioenregeling eruit moet zien (39% versus 25% van het Nederlands publiek). Naar leeftijd en inkomen zijn geen verschillen.

4.5 Verdeeldheid over veranderen aanvullend pensioen

Uitleg vraag

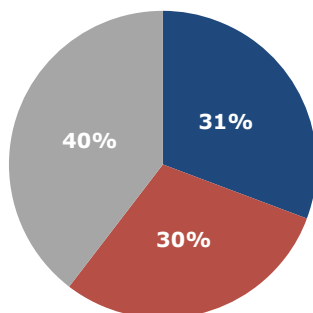
In de vragenlijst is *tweemaal* de vraag gesteld of burgers vinden dat het aanvullend pensioen moet veranderen. De eerste vraag is aan het begin van de vragenlijst gesteld, de tweede keer aan het einde van de vragenlijst. De ondervraagden hebben na het beantwoorden van de tweede vraag de twee animatiefilms met informatie over pensioenen gezien en de gehele vragenlijst doorlopen. De achterliggende gedachte van deze constructie is of mensen anders zijn gaan denken over veranderingen van het aanvullend pensioen, nadat ze beter geïnformeerd zijn en nadat ze een reeks vragen over dit onderwerp hebben beantwoord.

Men is en blijft verdeeld over de vraag of de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld moet veranderen. Drie op de tien vinden dat het aanvullend pensioen wel veranderd moet worden, terwijl een even grote groep dit niet nodig vindt. Circa vier op de tien geven echter aan geen antwoord op deze vraag te weten. De aanvullende uitleg die men in de vragenlijst heeft gekregen heeft daarop geen enkele invloed gehad. Wellicht weet men iets beter hoe de pensioenen in Nederland geregeld zijn, maar kan men niet schatten wat eventuele veranderingen zullen betekenen voor de persoonlijke situatie.

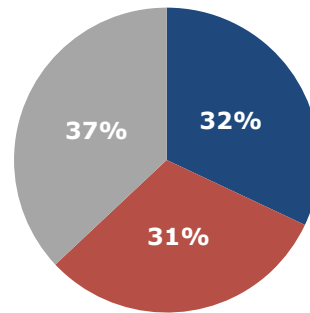

43 | Vindt u dat de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld, moet veranderen? (Basis: NL Publiek; n=812)

Aan het **begin** van de vragenlijst gevraagd

Aan het **einde** van de vragenlijst gevraagd

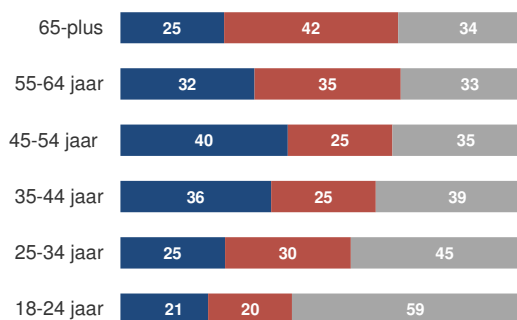

■ ja ■ nee ■ weet niet

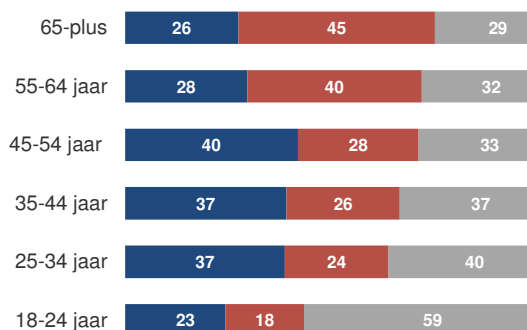
Voorals de groep in de leeftijd van 35 jaar tot en met 54 jaar vindt dat de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland geregeld is, moet veranderen. De informatie die men tijdens het invullen van de vragenlijst heeft gehad, heeft hier geen invloed op gehad. 65-plussers vinden het vaakst dat het aanvullend pensioen niet hoeft te veranderen en jongeren tot 24 jaar geven relatief vaak aan niet te weten of de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld, moet veranderen. Van de verschillende leeftijdsgroepen is alleen de mening van de 25- tot en met 34-jarigen veranderd: was aan het begin van de vragenlijst 25% nog van mening dat het aanvullende pensioen moet veranderen, aan het einde van de vragenlijst is gestegen tot 37%.

44 | manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld, moet veranderen? (Basis: NL Publiek; n=812)

Aan het **begin** van de vragenlijst gevraagd

Aan het **einde** van de vragenlijst gevraagd

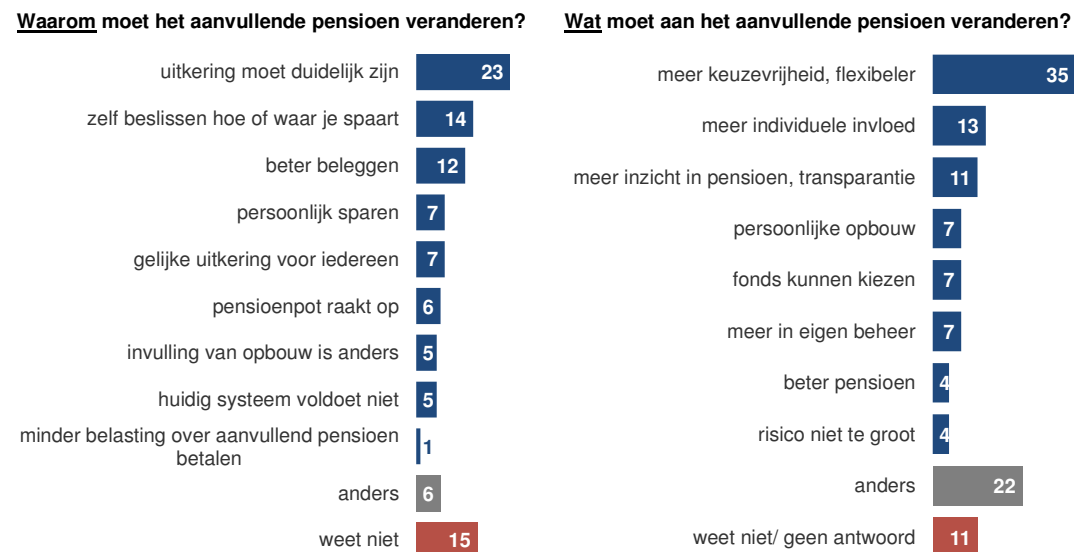

■ ja ■ nee ■ weet niet

Aan de ondervraagden die vinden dat de manier waarop het aanvullend pensioen momenteel in Nederland geregeld is, zou moeten veranderen, is in een open vraag gesteld *waarom* zij dit vinden. Bijna een kwart vindt verandering noodzakelijk omdat zij duidelijkheid over de uitkering willen, 14% wil zelf kunnen beslissen hoe of waar ze sparen en 12% vindt verandering noodza-

kelijk om betere beleggingen mogelijk te kunnen maken. Op de vraag *wat* precies moet veranderen geeft ruim een derde aan dat er wat hun betreft meer keuzevrijheid en flexibiliteit moet komen.

45 | **Open vraag:** waarom vindt u dat de manier waarop het aanvullend pensioen geregeld is, moet veranderen? Wat moet aan het aanvullende pensioen veranderen? (Basis: NL publiek dat vindt dat de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld, moet veranderen; **in procenten**)

Uit het kwalitatieve onderzoek

Op de vraag *wat* er in het pensioensysteem zou moeten veranderen, hebben de deelnemers aan het kwalitatieve onderzoek eigenlijk geen goed antwoord. In de groep gepensioneerden komt alleen naar voren dat ze meer openheid en meer inspraak zouden willen hebben. De jongeren worstelen vooral met hun gebrek aan kennis over het systeem en hebben behoefte aan uitleg en vereenvoudiging. Maar op dit punt speelt het gebrek aan kennis de deelnemers parten.

(De volledige rapportage van het kwalitatieve onderzoek is als bijlage opgenomen.)

Aan de ondervraagden die *niet* vinden dat de huidige regeling hoeft te veranderen, is in een open vraag gevraagd waarom zij dat vinden. Deze vraag is alleen aan het begin van de vragenlijst gesteld. Bijna de helft geeft aan dat de huidige regeling goed is zoals die nu is. Andere redenen worden weinig (spontaan) genoemd.

46 | **Open vraag:** waarom vindt u dat de manier waarop in Nederland het aanvullend pensioen geregeld is niet hoeft te veranderen? (Basis: NL publiek dat vindt dat de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld, niet hoeft te veranderen; **in procenten**; n=75)

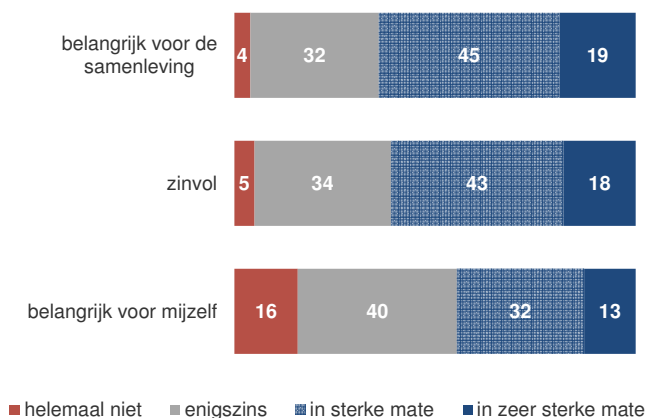

ZZP-ers geven relatief vaak aan niet te weten waarom de wijze waarop het aanvullend pensioen geregeld is, moet veranderen (27% versus 19% van het Nederlands publiek). Naar inkomen, leeftijd of loondienst zijn er geen verschillen.

4.6 De nationale pensioendialoog

Het kabinet is van plan om een pensioendialoog te organiseren over de toekomst van het Nederlandse pensioenstelsel. Aan deze zogenaamde pensioendialoog nemen verschillende partijen deel, zoals pensioenverzekeraars, vakbonden en werkgeversorganisaties. Een meerderheid van de Nederlanders vindt deze dialoog in (zeer) sterke mate belangrijk voor de samenleving (64%) en zinvol (61%).

47 | Nu volgen een aantal uitspraken over de pensioendialoog. Kunt u aangeven wat u hier van vindt? (Basis: NL publiek; **in procenten**; n=812)

Er zijn enkele verschillen in leeftijd. Zo vinden 18- tot en met 24-jarigen en 25- tot en met 34-jarigen het relatief vaak belangrijk voor zichzelf (55% en 64%), 55- tot en met 64-jarigen en 65-plussers vinden de pensioendialoog relatief vaak onbelangrijk voor zichzelf (respectievelijk 28% en 39%). Alle leeftijdsgroepen vinden het echter in gelijke mate belangrijk en zinvol voor de samenleving.

Driekwart van de Nederlanders vindt het zinvol als ook burgers deelnemen aan de pensioendialoog. Een vijfde geeft aan zeker of waarschijnlijk te willen deelnemen aan deze dialoog (niet in grafiek). Onder deze groep bevinden zich relatief veel 45- tot en met 54-jarigen (24%) en 55- tot en met 64-jarigen (22%) en ZZP-ers (27%).

Aan de mensen die aangeven hier zeker of waarschijnlijk niet aan te willen deelnemen (70%) is gevraagd waarom niet. Een meerderheid (58%) geeft aan te weinig van pensioen af te weten om een zinvolle bijdrage aan de dialoog te kunnen leveren. Een vijfde geeft aan het onderwerp te moeilijk te vinden.

Nederlanders die aangeven wel te willen deelnemen aan de pensioendialoog, is de open vraag gesteld onder welke voorwaarden zij hieraan zouden willen deelnemen. Meest genoemd is de potentiële invloed die zij als burger hebben op de uitkomsten van de gesprekken (20%). Veel Nederlanders die mee willen doen laten het daarnaast van praktische zaken afhangen, zoals het tijdsbeslag (16%), de voorbereiding (12%) en de afstand tot de locatie (11%).

48 | **Open vraag:** onder welke voorwaarden zou u aan de pensioendialoog willen deelnemen? (Basis: NL publiek dat zeker wel, waarschijnlijk wel of nog niet weet of zij wil deelnemen aan de pensioendialoog; **in procenten**; n=116).

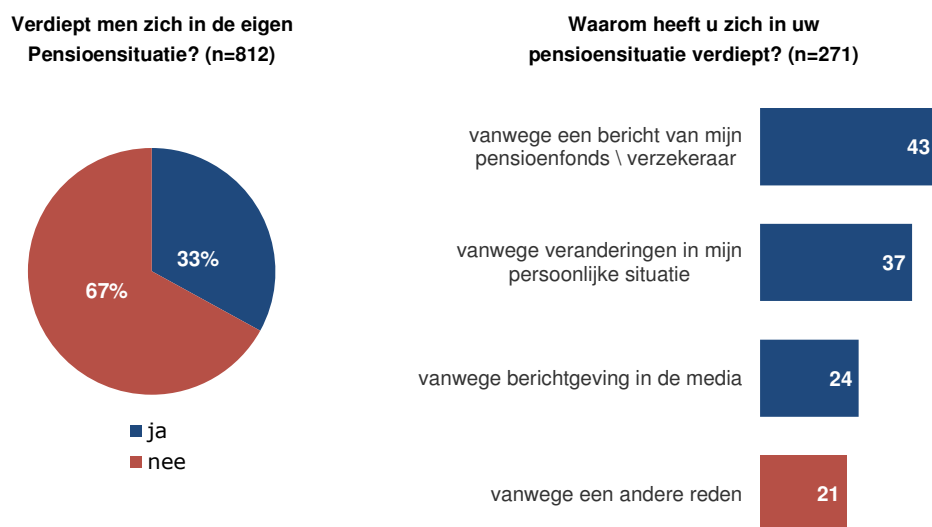
5 Communicatie en informatiezoekgedrag

Het laatste hoofdstuk gaat over de mate waarin men zich in de eigen pensioensituatie verdiept en in welke mate burgers het nieuws over pensioenen volgen.

5.1 Verdieping in de eigen pensioensituatie

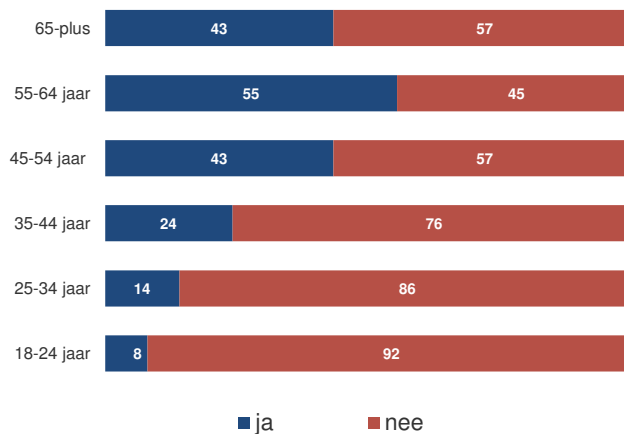
Een derde van de Nederlanders heeft zich het afgelopen jaar verdiept in de eigen pensioensituatie. De meesten doen dit vanwege een bericht van de pensioenverzekeraar of het pensioenfonds (43%) of vanwege veranderingen in de persoonlijke situatie (37%). Een kwart geeft aan zich verdiept te hebben in de eigen situatie vanwege de berichtgeving in de media (24%).

49 | Heeft u zich in het afgelopen jaar in uw eigen pensioensituatie verdiept? (Basis: NL publiek; **in procenten**; n=812).
En: Om welke redenen heeft u zich in uw pensioensituatie verdiept? (Basis: mensen die zich verdiepen; n=271)

Er zijn enkele verschillen naar leeftijd. Zo geven 65-plussers vaker dan de andere leeftijdsgroepen aan dat zij zich in hun pensioensituatie hebben verdiept vanwege berichtgeving in de media (39%). En 25- tot en met 34 jarigen geven vaker aan dat zij zich vanwege veranderingen in de persoonlijke situatie hebben verdiept in hun pensioensituatie.

50 | Heeft u zich in het afgelopen jaar in uw eigen pensioensituatie verdiept? (Basis: NL publiek; naar leeftijd; **in procenten**; n=812)

Ook zijn er verschillen tussen het Nederlands publiek en de ZZP-ers. Zo hebben ZZP-ers zich het afgelopen jaar vaker verdiept in de eigen pensioensituatie dan het Nederlands publiek (40% versus 33%). ZZP'ers verdiepen zich met name in de pensioensituatie vanwege veranderingen in de persoonlijke situatie (52%), terwijl het Nederlands publiek zich voornamelijk verdiept vanwege een bericht van zijn of haar pensioenfonds- of verzekeraar (43%).

Op de vraag in hoeverre men het jaarlijkse pensioenoverzicht leest, geeft iets meer dan de helft aan er globaal naar te kijken en het direct bij de administratie te stoppen. Vooral 35- tot en met 54-jarigen doen dit (gemiddeld 64%). Jongeren van 18- tot en met 25 jaar zeggen relatief vaak dat zij nog nooit een pensioen overzicht hebben ontvangen of geen jaaroverzicht krijgen (48%). Aannemelijk is dat een deel van deze jongeren nog geen (bij)baan heeft gehad en dus inderdaad geen pensioenoverzicht ontvangen. 55-64 jarigen zijn dikwijls bewust bezig met hun jaarlijkse pensioenoverzicht (42%) en vragen zich af of zij met het bedrag straks wel voldoende inkomen hebben.

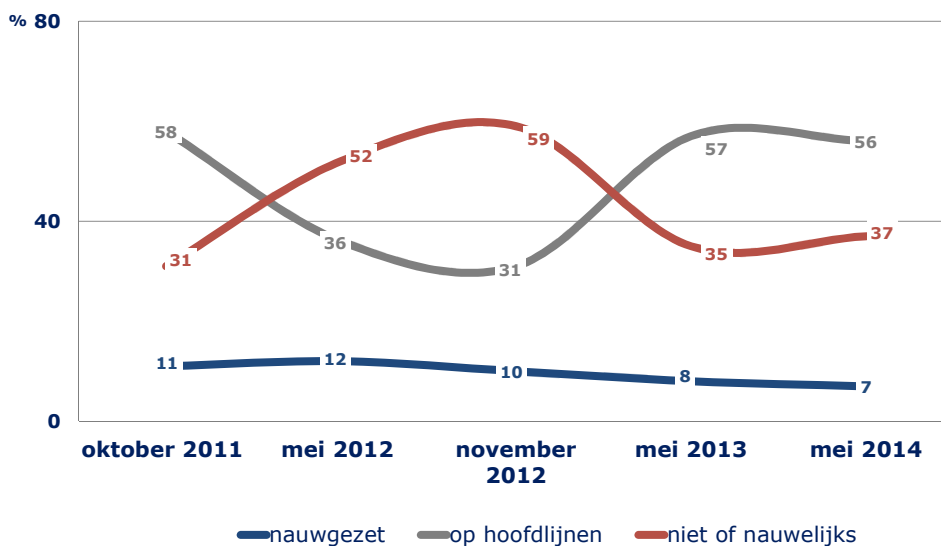
51 | In hoeverre leest u uw jaarlijkse pensioenoverzicht? (Basis: NL publiek; **in procenten**; n=812).

5.2 Mediaberichtgeving

Net als in 2013 volgt de meerderheid van de Nederlanders het nieuws over pensioenen in de media op hoofdlijnen (56%). Het aantal mensen dat het nieuws over pensioenen op hoofdlijnen volgt is vanaf november 2012 fors toegenomen (van 31% naar 56%).

52 | In welke mate volgt u het nieuws over pensioenen? (Basis: NL publiek; **in procenten**; n=812)

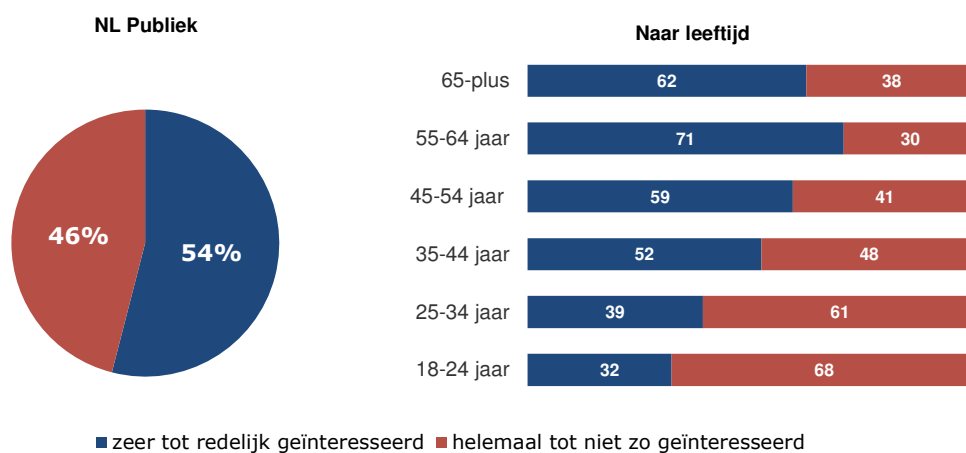

Er zijn enkele leeftijdsverschillen. Vooral 45- tot en met 54-jarigen volgen het nieuws vaak op hoofdlijnen (68%), terwijl het merendeel van de jongeren tot 25 jaar dit niet of nauwelijks doet (77%). De mate waarin ZZP-ers het nieuws over pensioenen volgen wijkt niet af van het Neder-

lands publiek. Naar inkomen geldt dat hoe hoger het inkomen, des te vaker men het nieuws op hoofdlijnen volgt.

Ruim de helft van de Nederlanders is redelijk tot zeer geïnteresseerd in nieuws over het pensioenstelsel en de toekomst ervan, 46% zegt niet zo of helemaal niet geïnteresseerd te zijn.

53 | In welke mate bent u geïnteresseerd in nieuws over het pensioenstelsel en de toekomst daarvan? (Basis: NL publiek; n=812)

Ook hier zijn duidelijke verschillen tussen de leeftijdsgroepen waar te nemen. Zo zijn jongeren tot 25 jaar vaak niet zo of helemaal niet geïnteresseerd (68%) in nieuws over pensioenen, terwijl 55- tot en met 64-jarigen dikwijls redelijk tot zeer geïnteresseerd zijn (71%). De mate van interesse van ZZP-ers en mensen in loondienst wijkt niet af van die van het Nederlands publiek.

Bijlagen

Bijlage 1 Onderzoeksverantwoording

Veldwerk

Het voorliggende rapport gaat over oudedagsvoorzieningen en is gebaseerd op een representatieve enquête onder n=812 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Daarnaast is een extra steekproef benaderd met daarin mensen in loondienst (n=525), ZZP-ers (n=300) en 65-plussers (n=410). De gegevensverzameling heeft plaatsgevonden tussen 16 mei 2014 en 22 mei 2014.

Vragenlijstconstructie

De gestelde vragen zijn deels ontleend aan eerdere metingen zodat vergelijking in de tijd mogelijk is. Voor onderwerpen waar geen bestaande vraagstellingen voorhanden waren, zijn nieuwe vragen ontwikkeld. De overall gemiddelde afnameduur van de vragenlijst bedroeg ruim 22 minuten.

Steekproef

Voor de gegevensverzameling is gebruik gemaakt van de steekproefbron TNS NIPObase. Dit is een database van huishoudens die zich bereid hebben verklaard met enige regelmaat aan enquêtes van Veldkamp en TNS NIPO deel te nemen. Het panel bestaat in totaal uit 200.000 personen. De werving voor het panel geschiedt grotendeels via traditionele onderzoeksinstrumenten. Bij de diverse mondelinge en telefonische omnibussen van Veldkamp en TNS NIPO wordt de bereidheid voor deelname aan het panel getoetst. Bij al deze onderzoeken is sprake van random sampling: iedere groep uit de samenleving heeft in principe een even grote kans om in de steekproef te komen. Het is niet mogelijk voor respondenten om zichzelf bij TNS NIPObase aan te melden. Respondenten die meedoen aan onderzoek krijgen hiervoor een vergoeding door middel van een puntensysteem. Deze punten zijn vervolgens om te zetten in tegoedbonnen.

Weging

Voor dit onderzoek gestreefd naar representativiteit op verschillende achtergrondkenmerken. Met welke kenmerken per groep rekening is gehouden staat weergegeven in onderstaand schema.

Achtergrondkenmerken per doelgroep

	Ned. publiek
seks	x
leeftijd	x
opleidingsniveau	x
grootte huishouden	x
regio	x
inkomen	x
sociaal economische categorie	x
etniciteit	x

De normcijfers zijn ontleend aan de Gouden Standaard en het CBS en zijn in samenwerking met het ministerie van SZW bepaald. Beide steekproeven bestonden uit personen van 18 jaar en ouder.

Door selectiviteit in de respons kan de samenstelling van de respons afwijken van de samenstelling van de totale populatie. Voor zover dit het geval is bij de achtergrondkenmerken van de ondervraagden, is hiervoor door middel van herweging gecorrigeerd. De weging heeft op dezelfde kenmerken plaatsgevonden als waarop de steekproef is getrokken.

Bijlage 2 Vragenlijst

B8 : Filtervragen

Begin block

Q1 :

Single coded

Bent u op dit moment voor meer dan 12 uur per week werkzaam?

- 1 ja, als zelfstandig ondernemer met personeel
- 2 ja, als zelfstandige zonder personeel (ZZP)
- 3 ja, in loondienst
- 4 ja, als oproepkracht / uitzendkracht
- 5 nee, Ik ben arbeidsongeschikt
- 6 nee, ik ben werkloos of zit in de bijstand
- 7 nee, ik ben gepensioneerd of met VUT
- 8 nee, ik ben studierend\schoolgaand
- 9 nee, ik ben huisvrouw\huisman\anders

B8 : Filtervragen

End block

B1 : Maatschappelijke problemen

Begin block

Q2 : A1

Open

Not back

Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om Nederland gaat?

U kunt hier meerdere onderwerpen noemen.

99 Weet niet

*Exclusive *Position fixed

Q3 : A2

Multi coded

Min 5 | Max 5

De volgende onderwerpen hebben allemaal te maken met werk, inkomen en samenleven. Wat zijn volgens u de vijf belangrijkste onderwerpen waar de regering op dit moment aandacht aan moet besteden?

Kies de vijf belangrijkste onderwerpen

Random

- 1 pensioenen
- 2 werkloosheid/werkgelegenheid
- 3 personeelstekorten
- 4 armoede in Nederland
- 5 koopkracht (wat je met je inkomen kunt kopen)
- 6 sociale voorzieningen (uitkeringen en toeslagen)
- 7 misbruik van uitkeringen en toeslagen
- 8 gelijke kansen op de arbeidsmarkt
- 9 kinderopvang
- 10 werk voor mensen met een arbeidsbeperking
- 11 buitenlandse arbeidskrachten die in Nederland komen werken
- 12 integratie
- 13 combineren van arbeid en zorg
- 14 fatsoenlijk werk (geen uitbuiting, netjes betaald worden, arbo-proof, etc.)
- 15 discriminatie

Scripter notes: Omzetten van rangordevraag naar meer antwoorden mogelijk.

B1 : Maatschappelijke problemen

End block

B2 : Pensioensituatie

Begin block

T1 :

Text

Show movie(s): [Hier animatie 1 invoegen](#)

In het volgende filmpje krijgt u uitleg over het pensioen. Start het filmpje om verder te gaan.

Q4 :

Single coded

Hoeveel kennis heeft u over uw eigen pensioen?

- 1 Zeer veel
- 2 Veel
- 3 Niet veel / niet weinig
- 4 Weinig
- 5 Heel weinig

ASK ONLY IF not Q1=7

Q5 :

Single coded

Bouwt u op dit moment aanvullend pensioen op via uw werkgever?

Dit is het pensioen waar werkgevers en werknemers samen voor sparen. Het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar keren dit pensioen uit.

- 1 Ja
- 2 Nee, maar ik heb vroeger wel pensioen opgebouwd via een werkgever
- 3 Nee, ik heb nooit pensioen opgebouwd via een werkgever
- 4 Nee, want ik ben al met pensioen
- 5 Weet niet

*Position fixed

Scripter notes: indien Q1=6, dan hier cat 4 vullen (vraag dus niet stellen) en door naar Q33

ASK ONLY IF Q1=7 or Q5=4

Q6 :

Multi coded

Waaruit bestaat uw huidige pensioeninkomen?

meer antwoorden mogelijk

- 1 AOW
- 2 Aanvullend pensioen opgebouwd via de werkgever
- 3 Extra pensioen dat ik zelf (zonder een werkgever) heb geregeld

ASK ONLY IF Q1=7 and Q5=4

Q7 : B2

Single coded

Is uw pensioeninkomen voldoende om van te leven zoals u wilt?

- 1 Ja
- 2 Nee

ASK ONLY IF not Q5=4 and not Q1=7

Q8 : B2

Single coded

Verwacht u dat uw inkomen voldoende zal zijn om te leven zoals u wilt als u gepensioneerd bent?

- 1 Ja, dat denk ik wel
- 2 Nee, dat denk ik niet
- 3 Weet niet \ geen mening

ASK ONLY IF Q8=2

Q9 :

Single coded

Bent u van plan om aanvullende regelingen te treffen om na uw pensionering voldoende inkomen te hebben?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet niet \ geen mening

ASK ONLY IF not Q5=4 and not Q1=7

Q10 :

Multi coded

Op welke andere manieren legt u geld opzij voor uw oudedag?

meer antwoorden mogelijk

- 1 Ik spaar via een spaarrekening, spaarloon of deposito
- 2 Ik heb een extra lijfrentepolis afgesloten bij een verzekeraar of bank
- 3 Ik beleg voor mijn pensioen
- 4 Ik bouw waarde op via mijn eigen woning
- 5 Ik bouw waarde op in een eigen bedrijf
- 6 Ik neem deel aan een levensloopregeling
- 7 Ik leg geen geld opzij voor mijn oudedag
- 8 Anders, namelijk...

*Open *Position fixed

ASK ONLY IF not Q5=4 and not Q1=7

Q11 :

Single coded

Hoe goed bent u op de hoogte van de mogelijkheden om meer pensioen op te bouwen?

- 1 Zeer goed
- 2 Goed
- 3 Matig
- 4 Slecht
- 5 Zeer slecht

B2 : Pensioensituatie

End block

B3 : Verwachtingen

Begin block

Q19 :**Matrix**

Als u denkt aan de manier waarop het pensioenstelsel is geregeld. Hoe gunstig of ongunstig is dat volgens u voor:

	Heel gunstig	Tamelijk gunstig	Niet gunstig maar ook niet ongunstig	Tamelijk ongunstig	Heel ongunstig	Ik weet het niet
Jongeren (tot 35 jaar)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ouderen (55 jaar en ouder)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De groep daar tussen in (35-54 jaar)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Uzelf	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q12 : A4**Single coded**

Maakt u zich zorgen over uw eigen pensioen?

- 1 Ja
2 Nee

Q14 : A5**Single coded**

Maakt u zich zorgen over het pensioenstelsel in Nederland?

- 1 Ja
2 Nee

Q15 : A5**Single coded**

Maakt u zich zorgen over de toekomst van de AOW?

Dit is het deel van het pensioen dat voor iedereen gelijk is

- 1 ja
2 nee

Scripter notes: indien men gepensioneerd is en alleen AOW ontvangt (Q6 niet antw 2 of 3 gegeven), dan na deze vraag door naar q31

Q16 : A6**Single coded**

Maakt u zich zorgen over de toekomst van het aanvullend pensioen?

Dit is het pensioen waar werkgevers en werknemers samen voor sparen. Het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar keren dit pensioen uit.

- 1 ja
2 nee

ASK ONLY IF Q16=1

Q17 : B1

Open

Waarover maakt u zich zorgen als u denkt aan het aanvullende pensioen?

Dit is het pensioen waar werkgevers en werknemers samen voor sparen. Het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar keren dit pensioen uit.

99 Weet niet

*Exclusive *Position fixed

Q20 : B3

Single coded

Vindt u dat de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld, moet veranderen?

Dit is het pensioen waar werkgevers en werknemers samen voor sparen. Het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar keren dit pensioen uit.

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet niet

*Position fixed

ASK ONLY IF Q20=1

Q21 : B4

Open

Waarom vindt u dat de manier waarop het aanvullend pensioen geregeld is, moet veranderen?

1 Weet niet

*Exclusive *Position fixed

ASK ONLY IF Q20=2

Q22 : B4

Open

Waarom vindt u dat de manier waarop in Nederland het aanvullend pensioen geregeld is niet hoeft te veranderen?

1 Weet niet

*Exclusive *Position fixed

Q31 : A3

Matrix

In welke mate bent u het eens of oneens met de volgende uitspraken?

Random

	helemaal mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	helemaal mee oneens	weet niet / geen mening
het is vooral mijn eigen verantwoordelijkheid om te zorgen dat ik voldoende pensioen opbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐
bij pensioenen vind ik solidariteit, het verdelen van de lusten en lasten tussen arm en rijk, jong en oud, belangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
pensioenfondsen moeten wel beleggen om de pensioenen te kunnen betalen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ik heb geen invloed op mijn eigen pensioen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ik hou me het liefst verre van alles wat met pensioen te maken heeft	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nederland heeft een van de beste pensioenstelsels ter wereld	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ik denk niet dat er nog AOW zal bestaan tegen de tijd dat ik met pensioen ga	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ik denk niet dat er nog iets in mijn pot voor aanvullend pensioen zal zitten tegen de tijd dat ik met pensioen ga	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Scripter notes: stelling 1, 7 en 8 niet stellen aan mensen die al met pensioen zijn

(Q1=7 of Q5=4)

indien men gepensioneerd is en alleen AOW ontvangt (Q6 antw 2 OF 3 niet genoemd), dan door naar Q28

Q51 :

Matrix

De volgende vragen gaan over het aanvullende pensioen dat via de werkgever wordt opgebouwd.

We beginnen met drie kennisvragen. Kunt u per vraag aangeven of deze volgens u waar of niet waar is?

Random

	waar	niet waar	ik weet het niet
In een collectieve pensioenregeling bouwt elke werknemer een eigen 'pensioenpot' op	☐	☐	☐
Bij een collectieve pensioenregeling worden de premies van de werkenden gebruikt voor het uitbetalen van de gepensioneerden	☐	☐	☐
Mensen die langer leven ontvangen gedurende hun leven meer pensioen dan mensen die korter leven	☐	☐	☐

Q18 : B5

Matrix

Not back

Hieronder ziet u een aantal ontwikkelingen bij het aanvullende pensioen en de gevolgen daarvan. Kunt u aangeven in welke mate u die een probleem vindt?

	helemaal geen probleem	niet zo'n belangrijk probleem	redelijk belangrijk probleem	zeer belangrijk probleem
Er komen steeds minder werkenden en steeds meer gepensioneerden. Hierdoor worden de pensioenen minder betaalbaar	☐	☐	☐	☐
Er komen steeds meer ZZP-ers. Zij kunnen meestal niet deelnemen aan een aanvullende pensioenregeling en velen van hen bouwen daardoor te weinig pensioen op	☐	☐	☐	☐
De werkgever kiest waar het pensioen wordt ondergebracht, terwijl werknemers steeds vaker van baan wisselen. Zij hebben daardoor vaak meerdere 'pensioenpotjes' en dat maakt het pensioen inge-	☐	☐	☐	☐

wikkeld en onoverzichtelijk				
Er zit minder geld in de pensioenpot. Hierdoor moeten bedrijven mogelijk bijstorten, worden gepensioneerd en werknemers gekort en moeten werknemers meer premie betalen	☐	☐	☐	☐
Het is onduidelijk van wie het geld is dat de pensioenfondsen beheren. Daardoor kan ruzie ontstaan om het geld in de pensioenpot, bijvoorbeeld tussen werknemers en gepensioneerd	☐	☐	☐	☐
Werknemers hebben weinig mogelijkheden eigen keuzes te maken ten aanzien van hun pensioen. Hierdoor zijn ze weinig bezig met hun pensioen en weten ze niet of ze voldoende pensioen opbouwen	☐	☐	☐	☐

Q47 :

Matrix

Als er te weinig geld in de pot voor het aanvullende pensioen zit, zijn er twee manieren om dit op te lossen: meer pensioenpremie vragen aan mensen die nu werken of minder pensioen uitkeren aan mensen die nu met pensioen zijn.

We willen graag weten hoe u denkt dat de huidige tekorten in de pensioenpot in de praktijk worden opgelost en hoe dit volgens u zou moeten gebeuren.

	het verhogen van de pensioenpremies	het verlagen van de pensioenuitkeringen	allebei even veel	ik weet het niet
Het huidige tekort in de pensioenpot wordt nu vooral opgelost door:	☐	☐	☐	☐
Het tekort in de pensioenpot zou moeten worden opgelost door:	☐	☐	☐	☐

Scripter notes: graag "nu" en "zou moeten" in de stellingen vet maken of onderstrepen

B3 : Verwachtingen

End block

B4 : Aspecten van een toekomstig pensioenstelsel

Begin block

T3 :

Text

Show movie(s): [Hier animatie 2 invoegen](#)

U krijgt straks vragen over hoe het aanvullende pensioen er in de toekomst uit moet komen te zien.

In het volgende filmpje krijgt u eerst meer uitleg over het pensioen. Start het filmpje om verder te gaan.

ASK ONLY IF Q5=1,2,4

Q39 :

Multi coded

Kunt u aangeven In welk type(n) regeling(en) u pensioen opbouwt of heeft opgebouwd?

Als u meerdere pensioenpotjes heeft zijn hier meerdere antwoorden mogelijk

- 1 alleen in een premiereregeling
- 2 zowel in een premiereregeling als in een collectieve regeling
- 3 alleen in een collectieve regeling
- 4 ik weet het niet

ASK ONLY IF Q5=2,3

T4 :

Text

U heeft eerder in de vragenlijst aangegeven dat u op dit moment geen pensioen opbouwt. De volgende vragen zijn daardoor wellicht minder van toepassing voor u. We willen u daarom vragen aan te geven waar uw voorkeur naar uit zou gaan als u op dit moment wel pensioen zou opbouwen.

Q40 :**Left-Right Matrix**

Hieronder ziet u enkele kenmerken van de collectieve regeling en van de premieregeling. Kunt u bij elk kenmerk aangeven waar uw voorkeur naar uitgaat? Als het u niet uitmaakt, kies dan een positie in het midden.

Collectieve regeling (links) Premieregeling (rechts)

meevallers en tegenvallers in beleggingsresultaten, rente en levensverwachting worden gedeeld door alle deelnemers. Hierdoor zijn de risico's lager dan bij de premieregeling.	□□□□□□	meevallers en tegenvallers in beleggingsresultaten, rente en levensverwachting zijn geheel voor uw rekening. Hierdoor zijn de risico's hoger dan bij de collectieve regeling
Als het aantal mensen in Nederland dat werkt en met pensioen gaat verandert, kan dat op termijn gevolgen hebben voor de premies en het pensioen	□□□□□□	Als het aantal mensen in Nederland dat werkt en met pensioen gaat verandert, heeft dat geen gevolgen voor de premies en het pensioen
Je kunt niet kiezen hoe het geld dat je inlegt wordt belegd	□□□□□□	Je kunt wel kiezen hoe het geld dat je inlegt wordt belegd
Op het geld dat je inlegt worden relatief weinig kosten ingehouden	□□□□□□	Op het geld dat je inlegt worden relatief veel kosten ingehouden
collectieve regeling	□□□□□□	premieregeling

Scripter notes: links boven scales: sterke voorkeur voor het linkerkenmerk

midden boven scales: maakt niet uit

rechts boven scales: sterke voorkeur voor het rechterkenmerk

Boven het laatste statement:

Alles afwegend gaat mijn voorkeur uit naar de:

Q45 :**Matrix**

De volgende vragen gaan over zowel de premieregeling als de collectieve regeling.

Op dit moment heeft u weinig keuzemogelijkheden over het opbouwen en de uitkering van aanvullend pensioen.

Dit kan ook anders. Het pensioenstelsel zou kunnen worden ingericht dat u zelf keuzes kunt maken over het opbouwen van pensioen. Het voordeel daarvan is dat u het pensioen en de opbouw daarvan beter op uw eigen situatie kunt laten aansluiten. Het nadeel is dat de kosten van het pensioenstelsel dan hoger worden waardoor u wat minder pensioen opbouwt.

Welke keuzes zou u zelf willen maken over het opbouwen van pensioen?

	zou ik willen	zou ik niet willen	ik weet het niet
kiezen of ik wel of geen pensioen opbouw	☐	☐	☐
kiezen hoeveel premie ik per maand betaal	☐	☐	☐
kiezen hoeveel jaar ik premie betaal	☐	☐	☐
kiezen met welk risico wordt belegd	☐	☐	☐
kiezen wanneer de uitkering begint	☐	☐	☐
kiezen voor een vaste uitkering of eerst hoger en later lager	☐	☐	☐

Scripter notes: indien gepensioneerd (Q1=7 OF Q5=4) dan alleen het laatste statement
indien gepensioneerd (Q1=7 OF Q5=4) dan na deze vraag door naar vraag Q37

ASK ONLY IF not Q1=7 and not Q5=4

Q48 :**Multi coded**

Wat zijn voordelen van keuzemogelijkheden bij de opbouw van uw aanvullend pensioen?

meer antwoorden mogelijk

- 1 dan heb je meer invloed op de pensioenopbouw
- 2 dan kun je pensioen beter aanpassen aan je persoonlijke situatie
- 3 dat geeft meer vertrouwen in het pensioenfonds
- 4 dan ga je je meer in pensioen verdiepen
- 96 anders, namelijk...
- 97 geen van deze

*Open *Position fixed
*Exclusive *Position fixed

Scripter notes: extra filter: men heeft bij de vorige vraag minstens één keer 'zou ik willen' aangekruist

Q49 :

Multi coded

Wat zijn nadelen van keuzemogelijkheden bij de opbouw van aanvullend pensioen?

meer antwoorden mogelijk

- 2 geeft extra rompslomp
- 3 dan worden de kosten van het pensioen hoger
- 4 veel mensen hebben te weinig kennis over pensioenen om hierin keuzes te maken
- 5 dan kun je ook een verkeerde keuze maken
- 6 dan bouwen veel mensen te weinig pensioen op
- 96 anders, namelijk...
- 97 geen van deze

*Open *Position fixed
*Exclusive *Position fixed

Q46 :

Single coded

Waar de aanvullende pensioenregeling wordt ondergebracht wordt bepaald in een CAO of door de werkgever.

Stel dat u zelf kunt kiezen bij welk pensioenfonds of verzekeraar u zich aansluit. Dit heeft als voordeel dat u door verandering van baan niet automatisch van pensioenregeling verandert. Ook ontstaat er meer concurrentie tussen pensioenaanbieders waardoor de keuzemogelijkheden mogelijk toenemen. Het nadeel is dat uw pensioen niet meer geregeld kan worden volgens het collectieve systeem, maar dat het een premieregeling moet worden. U heeft dan weliswaar uw eigen pensioenpotje maar kunt minder risico delen met andere deelnemers.

Zou u zelf willen kiezen bij welk pensioenfonds of -verzekeraar uw zich aansluit?

- 1 zou ik willen
- 2 zou ik niet willen
- 3 Weet ik niet

Client notes: Vraag aan Lennart: is het hier genoemde nadeel van toepassing? Zo niet, is er dan een ander nadeel bij deze vraag?

Q43 :

Single coded

Hoe de aanvullende pensioenregeling eruit ziet wordt bepaald in een CAO of door de werkgever. Bijvoorbeeld hoeveel premie per maand wordt betaald, welk type regeling het is en dergelijke.

Dit kan ook anders.

Wie zou moeten bepalen hoe uw aanvullende pensioenregeling eruit ziet?

meer antwoorden mogelijk

- 1 de overheid
- 2 werkgevers- en werknemersorganisaties (in een CAO)
- 3 de werkgever
- 4 alle werknemers van een bedrijf samen (bijvoorbeeld via de ondernemingsraad)
- 5 werknemers ieder voor zich
- 99 weet niet

*Position fixed

ASK ONLY IF Q43=5

Q44 :

Single coded

Stel dat u zelf zou kunnen kiezen waar u uw aanvullend pensioen onderbrengt. Wie vindt u dan de meest betrouwbare uitvoerder?

- 1 een uitvoeringsorganisatie van de overheid
- 2 een pensioenfonds
- 3 een bank of verzekeraar
- 4 mijn werkgever
- 5 anders
- 99 weet niet

*Position fixed

Q50 :

Single coded

Stel dat het mogelijk is om zelf voor uw pensioen uit de pensioenregeling te stappen en zelf over het pensioengeld te beschikken. U kunt dan zelf bepalen of u met dit geld verder spaart of belegt voor uw pensioen. U kunt er dan ook voor kiezen niet verder te sparen, maar dit geld voor een ander doel te gebruiken. U krijgt na pensionering dan geen aanvullende pensioenuitkering meer.

Zou u deze mogelijkheid willen hebben?

- 1 ja
- 2 nee

Q37 : B3

Single coded

U heeft nu allerlei informatie gelezen over het huidige pensioenstelsel en over hoe het toekomstige pensioen eruit kan komen te zien.

Vindt u, alles overziend, dat de manier waarop het aanvullend pensioen in Nederland is geregeld moet veranderen?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet niet

*Position fixed

Scripter notes: Dit wordt de laatste vraag van dit blok

ASK ONLY IF Q37=1

Q52 :

Open

Wat zou u aan het aanvullend pensioen willen veranderen?

B4 : Aspecten van een toekomstig pensioenstelsel**End block****B5 : Pensioendialoog****Begin block****Q23 : D2-D4****Matrix**

Het kabinet denkt na over de manier waarop we het aanvullend pensioen in Nederland geregeld hebben. Moet dat in de toekomst anders zodat de kinderen van nu of andere groepen zoals zelfstandigen straks ook een goed aanvullend pensioen hebben? En op welke manier dan? Hierover wil het kabinet met deskundigen, pensioenfondsen en pensioenverzekeraars, vakbonden, werkgevers- en belangenorganisaties in gesprek.

De volgende vragen gaan over deze pensioendialoog.

In welke mate gelden de volgende uitspraken voor u?

	helemaal niet	enigszins	in sterke mate	in zeer sterke mate
ik vind dit zinvol	☐	☐	☐	☐
ik vind dit belangrijk voor de samenleving	☐	☐	☐	☐
ik vind dit belangrijk voor mijzelf	☐	☐	☐	☐

Q24 : D5**Single coded**

Vindt u het zinvol als dat naast vertegenwoordigers van organisaties ook burgers aan deze pensioendialoog zouden deelnemen?

- 1 ja
 2 nee
 99 weet niet

Position fixed*Q25 : D6****Single coded**

Zou u zelf willen deelnemen aan de pensioendialoog?

- 1 zeker wel
 2 waarschijnlijk wel
 3 waarschijnlijk niet
 4 zeker niet
 99 weet niet

*Position fixed

ASK ONLY IF Q25=3,4

Q26 : D7

Multi coded

Waarom zou u hier niet aan willen deelnemen?

meer antwoorden mogelijk

- 1 het interesseert me niet
- 2 ik weet er te weinig van
- 3 ik heb toch geen invloed
- 4 kost me teveel moeite
- 5 ik heb er geen belang bij
- 6 ik vind het te moeilijk
- 96 anders, namelijk...

*Open *Position fixed

ASK ONLY IF Q25=1,2,99

Q27 : D8

Open

Onder welke voorwaarden zou u hieraan willen deelnemen?

Denk hierbij bijvoorbeeld aan het tijdsbeslag, wie nog meer deelnemen, of er voorkennis nodig is, of u invloed kunt uitoefenen, hoe en waar de gesprekken worden georganiseerd, enzovoorts.

B5 : Pensioendialoog

End block

B6 : Communicatie en informatiezoekgedrag

Begin block

Q28 : E1

Single coded

Heeft u zich in het afgelopen jaar in uw eigen pensioensituatie verdiept?

- 1 ja
- 2 nee

ASK ONLY IF Q28=1

Q38 :

Multi coded

Om welke redenen heeft u zich in uw pensioensituatie verdiept?

meer antwoorden mogelijk

- 1 vanwege berichtgeving in de media
- 2 vanwege veranderingen in mijn persoonlijke situatie
- 3 vanwege een bericht van mijn pensioenfonds- of verzekeraar
- 4 vanwege een andere reden

Q29 : E1

Single coded

In hoeverre leest u uw jaarlijkse pensioenoverzicht?

- 1 Ik heb nog nooit een pensioenoverzicht ontvangen\ik krijg geen jaaroverzicht
- 2 Ik gooi het direct weg
- 3 Ik kijk er niet naar en stop het direct bij mijn administratie
- 4 Ik kijk er globaal naar en stop het direct bij mijn administratie
- 5 Ik kijk er bewust naar en vraag me af of ik met dit bedrag straks voldoende inkomen heb
- 6 Anders, namelijk... **Open *Position fixed*

Q30 : E2

Single coded

In welke mate volgt u het nieuws in de media over pensioenen?

- 1 Nauwgezet
- 2 Op hoofdlijnen
- 3 Niet of nauwelijks

Q33 : E3

Single coded

In welke mate bent u geïnteresseerd in nieuws over het pensioenstelsel en de toekomst daarvan?

- 1 zeer geïnteresseerd
- 2 redelijk geïnteresseerd
- 3 niet zo geïnteresseerd
- 4 helemaal niet geïnteresseerd

B6 : Communicatie en informatiezoekgedrag

End block

ASK ONLY IF Q25=1,2

Q32 :

Single coded

U gaf in deze vragenlijst aan dat u wellicht zou willen deelnemen aan de pensioendialoog. Mogen wij daarvoor uw e-mailadres doorgeven aan het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, die de pensioendialoog organiseert?

- 1 ja dat mag en mijn e-mailadres is:
- 2 nee, liever niet

*Open

ASK ONLY IF Q1=1,3

Q36 :

Single coded

Waar heeft uw bedrijf de pensioenvoorziening voor de werknemers ondergebracht?

- 1 pensioenfonds
- 2 pensioenverzekeraar
- 3 eigen pensioenvoorziening (ons bedrijf regelt het zelf)
- 4 geen pensioenvoorziening
- 99 weet niet

*Position fixed

Bijlage 3 Uitkomsten kwalitatief onderzoek

Inleiding kwalitatief onderzoek

Op verzoek van de Directie Communicatie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) heeft Veldkamp juni 2014 een kwalitatief onderzoek uitgevoerd over het Nederlandse aanvullende pensioenstelsel.

Nederland heeft een sterk pensioenstelsel. De vraag is echter of dit stelsel nog voldoende toekomstbestendig is met het oog op de vergrijzing en ontgroening en ontwikkelingen op het terrein van de economie, de arbeidsmarkt en het sociaal-culturele vlak zoals de toegenomen individualisering. Het kabinet start daarom met een brede maatschappelijke dialoog om opinies en visies ten aanzien van de toekomst van het pensioenstelsel op te halen. Naast organisaties en deskundigen worden ook burgers in de dialoog betrokken. Het kernteam pensioendialoog heeft ter voorbereiding van deze dialoog in juni 2014 een kwalitatief onderzoek laten uitvoeren onder burgers.

Door middel van groepsgesprekken is antwoord gezocht op de volgende vragen:

- Wat is het probleem- en urgentiebesef van burgers ten aanzien van het aanvullend pensioen?
- Wat is de kennis over het aanvullend pensioen?
- Wat vindt men van een collectieve pensioenregeling en voor wie zou deze beschikbaar moeten zijn?
- Wat vindt men van de verschillende vormen van solidariteit in relatie tot pensioen? Aan welke keuzevrijheid heeft men behoefte en waarom?
- Wie zou verantwoordelijk moeten zijn voor de besluitvorming over pensioenen?
- Hoeveel vertrouwen heeft men in de bij de pensioenen betrokken partijen?
- Wat vindt men van de pensioendialoog en waar zou deze volgens burgers over moeten gaan?

In hoofdstuk 2 geven we een verantwoording van de opzet en uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 laten we de resultaten uit de gesprekken over de pensioendialoog aan bod komen. In hoofdstuk 4 presenteren we onze conclusies.

Onderzoekverantwoording kwalitatief onderzoek

Opzet en uitvoering van het onderzoek

In overleg met het ministerie van SZW is ervoor gekozen om de informatie te verzamelen via groepsgesprekken. Via groepsgesprekken kan namelijk een goed beeld worden verkregen van de manier waarop mensen met elkaar over het onderwerp praten en ontstaat snel inzicht in de verschillende meningen die er leven.

De gesprekken zijn gevoerd met mensen die nu pensioen opbouwen of hebben opgebouwd. Deze groepen zijn ingericht naar leeftijd:

- drie met werkenden: 18 – 34 jaar, 35 – 54 jaar en 55 – 64 jaar;
- één met gepensioneerden.

Binnen elk gesprek is verder een verdeling naar relevante kenmerken zoals sekse, opleiding, inkomen, sector en soort pensioensysteem nagestreefd.

Het onderzoek is uitgevoerd in Amersfoort, omdat daar mogelijkheden zijn om zowel mensen uit een stedelijke als uit een minder stedelijke omgeving in het onderzoek te betrekken.

De selectie van de respondenten is uitgevoerd door een professioneel selectiebureau. In totaal hebben 47 personen, 22 mannen en 25 vrouwen, deelgenomen aan het onderzoek dat 3 en 5 juni 2013 heeft plaatsgevonden op een centrale locatie in Amersfoort. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de respondenten is opgenomen in bijlage 1.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met de opdrachtgever is opgesteld (zie bijlage). Uitgangspunt was een gesprek van 120 minuten over het aanvullend pensioenstelsel.

Onderzoekers en geïnteresseerden van het ministerie van SZW hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan kunnen volgen via een gesloten tv-circuit.

Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de respondenten zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan. De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar de onderscheiden groepen zoals deze voorkomen in de samenleving.

Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van respondenten zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven.

Een korte schets van het referentiekader van de deelnemers

De deelnemers zijn verhuld uitgenodigd voor het gesprek; aan de deelnemers aan het gesprek over de pensioendialoog is gevraagd is of men een bedrijfskantine heeft/had, of er een reiskostenvergoeding wordt/werd gegeven (zo ja: op basis van openbaar vervoer of kilometers) en of men via de werkgever pensioen opbouwt (zo ja: wat voor een soort regeling). Een aantal deelnemers concludeerde op basis van de doorvragen die we stelden, dat het gesprek over pensioenen zou gaan, maar voor dit meeste deelnemers was dit niet duidelijk. Aan de andere deelnemers is verteld dat we een onderzoek doen naar een onderwerp dat alle Nederlanders aangaat.

Aan het begin van het gesprek is het werkelijke onderwerp direct bekend gemaakt. De meeste deelnemers reageerden in eerste instantie niet heel enthousiast op het onderwerp, maar concludeerden aan het eind van het gesprek dat ze het zinvol en interessant hadden gevonden om over dit thema met elkaar van gedachten te wisselen.

Wat opvalt in alle gesprekken is dat de kennis over het Nederlandse pensioenstelsel in het algemeen maar ook over de eigen regeling beneden de maat is. Slechts een enkele deelnemer is goed ingevoerd in de materie en/of heeft zich er in verdiept. Wat verder opvalt, is dat de deelnemers vanuit het eigen perspectief redeneren; dit perspectief hangt vooral samen met de tijd die hen rest tot de pensioenleeftijd. Met andere woorden: men denkt niet aan de brede betekenis van het pensioenstelsel voor de Nederlandse samenleving.

Resultaten kwalitatief onderzoek

Belang van het onderwerp

De mate waarin de deelnemers pensioen een belangrijk onderwerp vinden, hangt deels samen met hun leeftijd. De gepensioneerden staan niet echt bij het onderwerp stil. Ze geven aan dat ze er nu niets meer aan kunnen veranderen, ze hebben pensioen opgebouwd, ze zijn over het algemeen tevreden met het pensioen dat ze nu ontvangen en vinden dat het goed geregeld is. Een enkele gepensioneerde geeft aan zich licht zorgen te maken over eventuele kortingen op het pensioen, maar de meesten lijken daar niet wakker van te liggen. Een aantal uitspraken: *“Nauwelijks. Uhm tja, het pensioen ligt vast. Kan er niks aan veranderen. Ik ben er wel tevreden mee. Leven lang gewerkt. Premie afgedragen. Ik kan er nu van genieten. Heb het er nooit over.”*

“Je hebt er geen invloed op. Als ambtenaar moet je er aan.”

“Ik houd me er wat minder mee bezig. Maar als ik naar mijn kinderen kijk, hoop ik dat ze meer sparen, ze zijn nu veertig. Zodat ze in ieder geval niet in de problemen komen.”

De groep die binnen nu en 15 jaar met pensioen gaat, houdt zich weinig met de hoogte van het pensioen bezig. Ze hebben het gevoel dat het goed geregeld is, en als men zich realiseert dat niet zo is, dan neemt men eventueel aanvullende maatregelen. Wat voor hen meer speelt, is de leeftijd waarop men met pensioen kan gaan; men is de afgelopen jaren namelijk met veranderingen op dit punt geconfronteerd geweest die hun eerdere planning in de war hebben geschopt. Ook is een aantal mensen in afwachting van een reorganisatie die er wellicht toe kan leiden dat ze eerder dan gepland met pensioen zullen gaan of is men met ontslag geconfronteerd. Maar ook in deze groep speelt dat men het gevoel heeft dat ze er toch geen invloed op kunnen uitoefenen en dat maakt dat het onderwerp niet intens wordt beleefd. In eigen woorden:

“Er wordt vaak gevraagd, ja hoe heb je dat geregeld, maar ik maak me er eigenlijk niet zo druk om. Dat zie ik tegen die tijd wel. Zolang ik gezond ben, ben ik een blij mens. Zo beleef ik het.”

“Met 64 houdt het je wel bezig, haha. In het verleden heb ik me er niet zo mee bezig gehouden. Ik was getrouwd heel lang, ben gaan scheiden. Maar als de jaren gaan tellen, denk je wel even van ho, even kijken. Ik woon pas sinds mijn 30^e in Nederland. Heb ook ervaren dat ik geen volledige AOW krijg. Ik heb ook de insteek van: als ik gezond ben, ben ik tevreden.”

“Mijn bedrijf wordt gereorganiseerd, dus hoor binnenkort of ik vervroegd met pensioen kan gaan.”

“Het houdt me bezig sinds mijn partner is ontslagen. Ik heb veel pensioenbreuken door veel verhuizingen en andere banen. Als ik een briefje van ABP krijg dan schrik ik wel. O jee, dat wordt dus nada, heel weinig. Daarom zijn we ook al aan het sparen.”

Een aantal deelnemers in deze groep geeft aan dat ze wel bijhouden hoe ze er voor staan:

“Ik houd het ook allemaal aan de gaten. Je kan ook online zien wat je hebt opgebouwd. Ik maak me nog niet heel erg druk.”

“Volgens mij is het goed geregeld voor mij dus ik maak me niet heel erg zorgen. Ik kan goed op de site kijken hoe het eruit ziet. Je leert er ook van dat je niet eerder met pensioen moet gaan.”

Deelnemers voor wie het pensioen nog ver weg is, vinden pensioen geen echt belangrijk onderwerp. Ze zijn nog aan het studeren, zijn bezig met hun carrière, hebben net een gezin gesticht of hebben een huis gekocht. Dit alles is veel belangrijker dan een leven zonder werk in de verre toekomst. Een toekomst waarvan niet te zeggen is welke veranderingen zich zullen voordoen, noch in de eigen situatie noch in de samenleving. Toch worden ook jongere deelnemers wel met pensioen geconfronteerd. Bijvoorbeeld omdat er op het werk een wijziging in de regeling is doorgevoerd. Of omdat ze informatie over de regeling hebben ontvangen. Vooral als men in korte tijd meerdere werkgevers heeft gehad, ontvangt men van meerdere pensioenfondsen/verzekeraars overzichten en informatie. En dat draagt niet bij aan het begrip van het pensioen. Een aantal uitspraken:

“Bij mijn werk is het recentelijk veranderd. Daardoor ken ik het.”

“Ik weet dat ik vanaf mijn 25^e pensioen aan het opbouwen ben. Verder weet ik er weinig van.”

“Ik ging naar aanleiding van dit onderzoek toch even kijken. Ik wist wel wat voor vormen er waren. Wat ik toen had, de vorm, dat je gegarandeerd geld krijgt, daar heb ik nooit zo duidelijk naar gezocht.”

“Ik werk nu sinds een jaar in het onderwijs, daarvoor als freelancer. Ik heb op verschillende plekken pensioen opgebouwd. Ik zou eens moeten kijken of ik het kan bundelen.”

“Niet. Ik krijg heel veel stapels post. Ik kijk er even naar.”

“Ik weet niet wanneer het zakt en wanneer het stijgt, ik zie het wel straks. Het maakt me allemaal niet veel uit.”

“Het houdt mij nog niet erg bezig. Ik schuif het een beetje voor me uit. Misschien over 5 jaar?”

Kennis over het eigen pensioen

Gezien het voorgaande is het niet verwonderlijk dat de meeste deelnemers aangeven weinig kennis te hebben van het eigen pensioen. De gepensioneerden weten wat ze nu van wie ontvangen en volgen de berichtgeving over eventuele kortingen op het pensioen. Het begrip dekingsgraad is bij een aantal van hen meer dan vroeger gaan leven. Tijdens hun werkzame leven maakten zij zich niet druk om de exacte aard van de regeling en ook nu weten zij vaak niet aan wat voor een soort regeling ze hebben deelgenomen. Ook de overige deelnemers kunnen vaak niet aangeven wat voor een regeling ze hebben (Middellood? Eindlood? Iets anders?), bij welk fonds/verzekeraar de regeling is ondergebracht, welke voorwaarden er gelden, hoeveel premie je als werknemer betaalt, hoeveel de werkgever betaalt. Het gebrek aan kennis lijkt te worden veroorzaakt door het automatisme van verplichte deelname, desinteresse, het niet vaststaande eindbedrag en door de ontoegankelijkheid van de verstrekte informatie. *“Het is niet echt overzichtelijk ook. Niet zo van: dit is het, dit wordt het. Ik word er gek van! Ik denk meer, laat maar zitten, ik zie het dan wel.”* Een andere deelnemer zegt: *“Als ik het binnen krijg denk ik zal ik het lezen of niet. Bij mij is het dan het laatste”*. Meerdere mensen geven aan dat op de UPO's (red: een naam die men zelf niet gebruikt, men spreekt van 'overzicht', 'de brief', 'de informatie) niet te lezen valt wat men precies zal ontvangen, maar dat het om een schatting gaat. Naarmate de pensioenleeftijd verder weg ligt, is de uitkomst dus ongewisser. Een respondent verzucht bijvoorbeeld: *“Het is nog zo ver weg ...”*

Pensioen is ook geen onderwerp waar men met collega's of vrienden van gedachten over wisselt, hooguit komt op het werk naar voren dat niemand het eigenlijk snapt. Men blijft vooral op de hoogte via de informatie vanuit de fondsen/verzekeraar of de werkgever. Omdat die informatie niet biedt waar ze naar op zoek zijn (namelijk zekerheid over de toekomstige uitkering), te ingewikkeld wordt gevonden en uit te veel bronnen komt (vooral als mensen meerdere werkgevers hebben gehad), komt deze informatie niet over. Zelf actief op zoek gaan naar informatie komt weinig voor. Een enkeling raadpleegt de website mijnpensioen.nl, een ander volgt de ontwikkelingen in de media, maar de meesten lijken zich een beetje voor dit onderwerp af te sluiten. Het is te ongewis en te ongrijpbaar voor hen. Maar gaandeweg komt bij een aantal deelnemers toch wel het gevoel dat het eigenlijk heel vreemd is dat er zo weinig betrokkenheid is bij het onderwerp. *"Iedereen kan zelf zijn belastingformulier invullen, maar van pensioen snappen we niets. Dat is toch bizar?"*

Toekomstbestendigheid van het aanvullend pensioenstelsel

'Hoeveel vertrouwen heeft u in de toekomst van ons aanvullend pensioenstelsel?' Uit de antwoorden op deze vraag blijkt dat de deelnemers bij de toekomstbestendigheid van het aanvullend pensioenstelsel vooral denken aan hun eigen financiële positie in de toekomst. Een bredere kijk op de toekomst van het aanvullend pensioenstelsel vergt kennis die men over het algemeen niet heeft. Bij die eigen financiële positie heeft men zo zijn bedenkingen. Want het vertrouwen dat er vroeger was in de pensioenfondsen/verzekeraars is door de ontwikkelingen van de afgelopen jaren duidelijk teruggelopen. Een deel van de gepensioneerden lijkt er nog wel vertrouwen in te hebben, andere gepensioneerden zijn teleurgesteld en hopen dat ze in de toekomst niet te veel moeten inleveren. *"Ja, vroeger dacht ik dat het iets rotsvasts was. Maar dat blijkt niet zo te zijn. Daar ben ik teleurgesteld in."*

Degenen die nog niet met pensioen zijn signaleren twee onzekerheden: wanneer kun je in te toekomst met pensioen en wat is dan de hoogte van het pensioen? *"Als ik op mijn pensioenoverzicht kijk dan denk ik, wat heeft dat voor waarde? Het kan morgen wel weer anders zijn."* Vooral de 50-plussers betrekken ook de discussie over de verhoging van de AOW-leeftijd in hun oordeel en uit de media maken ze op dat er gekort wordt op de pensioenen. Degenen die dichter tegen de pensioenleeftijd aanzitten, maken zich vooral zorgen over wanneer ze met pensioen kunnen. Over het algemeen hebben zij er nog wel vertrouwen in dat ze een redelijk inkomen zullen hebben. Jongeren vragen zich af of er tegen de tijd dat zij willen stoppen met werken nog wel een pensioen beschikbaar is. Veel mensen maken uit de berichtgeving op dat het systeem onder druk staat, maar zij lijken er niet echt van wakker te liggen. De gedachte daarachter is dat je er als individu toch niets aan kunt veranderen. Door de wat jongere respondenten wordt bijvoorbeeld gezegd:

"Dat is inherent aan de nieuwsberichten. Ik had niet zomaar het gevoel dat het allemaal maar zou mogen. Nu is het weggehaald, het vertrouwen en het vangnet."

"Je kon tenminste vroeger nog met pensioen. Ik ben benieuwd over wat er voor mij nog beschikbaar is over 20 jaar."

"Ja, dat is de discussie. Je legt de premie in, dan krijg je een bepaald bedrag. [...] Wanneer houdt het een keer op? Ik vraag me wel eens af of er überhaupt wel eens iets over is."

"Ik zie het niet echt als een extraatje. Ik heb wel het idee dat het niet voldoende gaat zijn."

"Ik ben er eigenlijk zeker van dat als ik op 67 jaar ben, dat ik door moet werken tot ik er bij neer"

val.”

Bij het bespreken van de toekomst van het pensioenstelsel komt naar voren dat niet iedereen begrijpt hoe de collectieve pensioenregeling werkt. Veel mensen denken dat hun pensioen wordt betaald uit de premie die voor/door hen is betaald. Niet iedereen beseft dat de pot wordt gevuld door degenen die nu werken en dat zij als gepensioneerden uit de totale pot worden betaald. In het gesprek met de 50 - 64 jarigen zegt men bijvoorbeeld:

“Ja, maar je pensioen wordt betaald door de jeugd.”

“Aan mijn pensioenpremie zie ik altijd wat van mijn loon wordt ingehouden. Dat is niet van mijn jonge buurman, maar van mijn loon!”

Dit leidt er toe dat een beter geïnformeerde deelnemer gaat uitleggen hoe het systeem werkt. En daar reageert een ander als volgt op: *“Werkt dat zo? Heb er nooit over nagedacht.”*

Op de vraag wat er in het systeem zou moeten veranderen, heeft men eigenlijk geen antwoord. In de groep gepensioneerden komt alleen naar voren dat ze meer openheid en meer inspraak zouden willen hebben. De jongeren worstelen vooral met hun gebrek aan kennis over het systeem en hebben behoefte aan uitleg en vereenvoudiging. *“Ze moeten een boek pensioen voor dummy's maken.”* Een jonge deelnemer zou wel meer keuzevrijheid willen hebben, *“Dat je voor je zelf dingen kunt afsluiten.”* Maar ook nu weer speelt het gebrek aan kennis de deelnemers parten.

Bedreigingen en problemen

Aan de deelnemers is allereerst gevraagd welke bedreigingen en problemen men ziet voor het aanvullend pensioenstelsel. Daarna is een aantal gesignaleerde ontwikkelingen aan de deelnemers voorgelegd.

Spontante reacties

De spontante reacties van de deelnemers op deze vraag zijn als volgt:

1 | ingeschatte bedreigingen/problemen

<i>18 – 34 jaar</i> vergrijzing -> achterstand minder werknemers (premie) economische crisis rendement politiek (wisselingen) beleggingen keuzes inflatie (EU)	<i>35 – 49 jaar</i> lege pot ouder worden inflatie vergrijzing alles wordt duurder te weinig controle (korte termijn)
<i>50 – 64 jaar</i> slechte beleggingen niet-meer indexeren overheid -> regelgeving vergrijzing-> minder jongeren	<i>gepensioneerden</i> Den Haag/samenstelling regering beleggingen -> resultaat minder afdracht dure top -> graaicultuur vergrijzing

vergrijzing -> langer leven crisis gebrek aan vertrouwen Europa / eenwording	samenstelling beleggingen greep van de overheid in de pot inflatie omhoog belastingheffing Brussel

De meest genoemde bedreigingen voor het aanvullend pensioenstelsel zijn de vergrijzing, het rendement van de beleggingen en de regelgeving vanuit de (centrale en Europese) overheid. Men is bang dat uniforme regels binnen Europa schadelijk kunnen zijn voor ons systeem en dat Nederland zich daar niet tegen te weer kan stellen. Met andere woorden: de deelnemers noemen twee van de negen door het ministerie gesignaleerde problemen spontaan en voegen er zelf een probleem aan toe: de (Europese) regelgeving. Daarnaast wordt een aantal bedreigingen door een enkeling naar voren gebracht, zoals de graaicultuur binnen de financiële sector of een gebrek aan vertrouwen in de samenleving. Ze zoeken de oorzaken van een eventuele achteruitgang van het pensioenstelsel dus vooral in oorzaken waar ze geen invloed op uit kunnen oefenen.

Geholpen reacties

In de gesprekken is een aantal problemen voorgelegd. De deelnemers reageren er nogal gelaten op en ze kunnen de consequenties van deze problemen niet echt onder woorden brengen.

Probleem 1: er komen steeds minder werkenden en steeds meer gepensioneerden

Omdat men de werking van het pensioenstelsel niet goed begrijpt levert dit probleem bij de gepensioneerden gemengde reacties op. Degenen die het stelsel goed begrijpen, beamen dat dit een probleem is. Anderen vinden dat er te veel aan de vergrijzing wordt opgehangen en bestrijden dat de groei van de groep ouderen de oorzaak van de problemen is. Vooral gepensioneerden lijken zich ook een beetje onterecht aangesproken te voelen. Want er zijn ook meer werklozen en die dragen ook niet bij. Ook wordt gesteld dat dit een probleem voor de AOW is en niet voor het aanvullend pensioen. De groep 50 – 64 jaar lijkt wat beter te begrijpen hoe de pensioenpot wordt gevuld en zien dit dan ook deels als een probleem. De deelnemers onder de 50 jaar zien deels in dat minder mensen moeten bijdragen aan de uitkering aan meer mensen en stellen dat dit inderdaad een probleem kan worden.

Probleem 2: de levensverwachting neemt toe

Niet iedere gepensioneerde lijkt te begrijpen waarom dat een probleem voor het pensioenstelsel zou zijn. Ze hebben weinig kennis van de manier waarop het stelsel werkt en gaan er vanuit dat het door hen ingelegde premie toereikend is voor de rest van het leven. De overige leeftijdsgroepen snappen soms wat beter dat dit een probleem kan zijn voor het stelsel, want als mensen langer leven dan krijgen ze ook langer uitbetaald. “*We worden steeds ouder.*”

Probleem 3: de marktrente is laag en de beleggingsresultaten zijn lager dan ingeschat

Dat tegenvallende beleggingsresultaten gevolgen hebben voor de hoogte van het pensioen lijkt voor alle leeftijdsgroepen duidelijk te zijn. Dit probleem was ook spontaan naar voren gebracht.

Maar ook nu weer klinkt er onzekerheid in de opmerkingen door. *“Ik denk dat die pensioenen leven van beleggingen Dus als de rente laag is, heb je minder winst.”* Sommige deelnemers zien het als een tijdelijk probleem, de beurzen zullen zich namelijk ook weer herstellen. Andere deelnemers menen dat er sprake is van een vicieuze cirkel: er komt door lagere beleggingsresultaten minder geld in kas, dan gaan de beheerders grotere risico's nemen bij het beleggen, en *“dan is de cirkel rond”*.

Probleem 4: er zit minder geld in de pensioenpot

Het probleem dat er minder geld in de pensioenpot zit, komt alleen over bij degenen die enig begrip van de werking van het stelsel hebben. De pensioenpot lijkt een veel gebezigde omschrijving te zijn, die door veel mensen eigenlijk niet echt begrepen wordt. Is het nou je eigen pensioenpot of een gezamenlijk pot? *“Ik heb nu een eigen pot die van mij is. Ik zie het zo dat het voor jezelf is.” “Ik denk dat ik voor het geheel betaal. Als de berekening niet wordt gehaald, dan moet het er wel zijn. Maar waar het vandaan komt, zie je niet in de kleine lettertjes.”* Ook voor mensen die wel begrijpen hoe het in elkaar zit, voelt het alsof je kunt beschikken over je eigen pensioenpot. Want daar heb je immers je hele leven voor betaald en daar doe je aanspraak op als je met pensioen gaat.

Probleem 5: werknemers wisselen steeds vaker van baan en hebben daardoor meerdere pensioenpotjes

De gepensioneerden weten over het algemeen dat je pensioenaanspraken kunt meenemen, en zien dit daarom niet als een probleem. De andere leeftijdsgroepen weten niet altijd hoe dat in de praktijk werkt. Maar het lijkt meer een probleem voor de individuele werknemer te zijn die te maken krijgt met verschillende pensioenfondsen/verzekeraars dan een probleem voor het systeem. Vooral degenen die in kortere tijd meerdere werkgevers hebben gehad zouden het prettig vinden als het wat overzichtelijker zou zijn, dat het hen geen energie zou kosten. *“Als je automatisch je pensioen kon meenemen naar je volgende werkgever.”* Meerdere mensen geven aan dat ze graag bij hetzelfde pensioenfonds zouden willen blijven als ze naar een andere werkgever gaan.

Probleem 6: het is onduidelijk van wie het geld is dat de pensioenfondsen beheren omdat zowel de werkgever als de werknemer premie betalen

De gepensioneerden stellen dat het om het beheer van het geld gaat, niet om wie wat betaald heeft. Maar ook nu weer blijkt uit de reacties dat mensen er niet bij stilstaan door wie en hoe de premies precies worden opgebracht. Waar de ene deelnemer denkt dat alles via de cao geregeld is, heeft de ander ervaren dat een werkgever met de afdracht van premies kan rommelen. Sommige niet gepensioneerden zien de manier waarop de premies worden opgebracht meer als administratief probleem dan als fundamenteel probleem. Niemand heeft het idee dat dit een bedreiging is voor het pensioenstelsel.

Probleem 7: de economische positie van ouderen is beter geworden en die van jongeren slechter

De meeste gepensioneerden stellen dat jongeren het juist beter hebben dan ouderen en dat jongeren andere eisen aan het leven stellen. Pensioen houdt jongeren volgens hen nog niet

bezig. Eén gepensioneerde ziet in dat het een probleem kan worden als jongeren niet meer bereid zijn om bij te dragen aan het pensioen. Ook de leeftijdsgroep daaronder ziet dit wel als een mogelijk probleem. Niet omdat ouderen het beter hebben gekregen, maar omdat jongeren andere eisen stellen, meer luxe willen en minder solidair zijn met anderen. Hun overtuiging is dat jongeren vooral naar het nu kijken en zich niet bezig houden met de toekomst. Dit wordt beaamd door de jongeren in het onderzoek. Ook zij stellen dat jongeren een andere levensstijl hebben en minder sparen dan de generaties voor hen.

Probleem 8: de arbeidsmarkt is de laatste jaren van karakter veranderd

De meeste deelnemers zien dit eerder als probleem voor ZZP-ers; die verzekeren zich niet en ontdekken dan in de toekomst dat ze te weinig pensioen hebben opgebouwd. En dat kan dus problemen voor deze specifieke groep opleveren. Een gepensioneerde deelnemer trekt de conclusies dat ZZP-ers niet verplicht verzekerd zijn en dat een toename van het aantal ZZP-ers dus kan leiden tot minder inkomsten voor het pensioenfonds. De groep 50 – 64 jarigen ziet vooral als probleem dat jongeren vaak op jaarcontracten werken, zelf beslissen om een jaar er tussen uit te gaan of tijdelijk werkloos zijn. Voor het systeem is dat nadelig, want er komt minder geld binnen.

Probleem 9: de samenleving is gevarieerder, individualistischer en minder solidair geworden

De gepensioneerden zien dit niet als probleem. Solidariteit wordt voor een groot deel afgedwongen omdat deelname aan de pensioenregeling verplicht is. Zolang dat zo blijft, zullen veranderingen in de samenleving geen probleem voor het pensioenstelsel opleveren. Gepensioneerden lijken ook een beetje te redeneren dat zij nu al pensioen krijgen en dat het wel heel raar moet lopen willen er echt grote veranderingen in hun pensioenuitkering komen. De 50 - 64 jarigen denken dat de samenleving in de toekomst zal veranderen, maar in hoeverre dat dan een probleem is voor het pensioenstelsel kunnen ze niet overzien. Een jongere ziet als voordeel dat er nu vaak twee mensen in een gezin zijn die pensioen opbouwen, terwijl er vroeger maar een kostwinner was. De groep 35 – 49 jarigen heeft zich over dit punt niet uitgesproken.

Al met al blijven de deelnemers de vergrijzing en de ontwikkelingen op de financiële markten als grootste bedreigingen zien voor het pensioenstelsel. Van de andere ontwikkelingen kan men zich niet een echte voorstelling maken. Echt zorgen kan/wil men zich er ook niet over te maken; de materie is te onbekend en staat te ver van hen vandaan en men heeft het gevoel er geen enkele invloed op uit te kunnen oefenen.

Houding ten opzichte van keuzevrijheid

De meeste deelnemers kunnen niet goed benoemen wie er nu verantwoordelijk is/zijn voor de besluitvorming over pensioenen. Sommigen denken aan de top binnen de pensioenfondsen, anderen menen dat de overheid of regering daar verantwoordelijk voor is, weer anderen denken aan een toezichthoudende instantie zoals de AFM en ook de vakbond wordt naar voren gebracht. Maar de meeste deelnemers blijven het antwoord schuldig. Men lijkt zich voor dit gebrek aan kennis ook een beetje te schamen en men brengt opnieuw naar voren het idee te hebben dat je er als pensioendeelnemer niets over te zeggen hebt. *“De pensioenfondsen hebben de macht, zij bepalen wat er gebeurt, als individu heb je niets te zeggen.” “Het gaat om ons geld,*

en we hebben er niets over te zeggen.” Een enkele gepensioneerde merkt op dat pensioenfondsen sinds kort verplicht zijn om ook pensioendeelnemers mee te nemen in de besluitvorming. De meeste gespreksdeelnemers weten dit echter niet.

Veel deelnemers denken dat wat meer keuzevrijheid in het pensioenstelsel een goede zaak zou zijn. Bijvoorbeeld om bepaalde risicovolle beleggingen uit te kunnen sluiten, of om jongeren meer keuzevrijheid te geven. Want keuzevrijheid past bij de tegenwoordige tijd. De groep 50 – 64 jarigen geeft aan dat er op een aantal punten al keuzevrijheid is. Bijvoorbeeld in de leeftijd waarop je met pensioen gaat.

Bij keuzevrijheid denkt men bijvoorbeeld spontaan aan:

- keuze in wel of niet deelnemen
- keuze in het soort beleggingen
- keuze in beleggen of sparen
- keuze in de hoogte van het risico
- keuze in de hoogte van de premie
- keuze van het pensioenfonds
- keuze in de leeftijd waarop de uitkering ingaat

We hebben een aantal vormen van keuzevrijheid expliciet aan de deelnemers voorgelegd. De meeste deelnemers vinden het terecht dat deelname aan een pensioenregeling verplicht is. Het voordeel daarvan is dat iedereen op die manier verzekerd is van een zeker inkomen in de toekomst. Niet iedereen klinkt het woord ‘verplicht’ prettig in de oren (mede omdat het vertrouwen in de pensioenfondsen/verzekeraars de laatste jaren is teruggelopen), maar men denkt dat de verplichting vooral voor jongeren en mensen die niet zo goed met geld om kunnen gaan wel goed is. *“Het is ook een stukje bescherming voor de jongeren.”* Want in de ogen van de meeste deelnemers (jong en oud) staan jongeren nog ver van de pensioenleeftijd af, zij hebben nu andere prioriteiten in het leven en kunnen nog niet overzien welke consequenties de gemaakte keuzes zullen hebben. En niet iedereen kan de verantwoordelijkheid voor het toekomstig inkomen op zich nemen. Een ander nadeel van het niet verplicht stellen van deelname, is dat je daarmee het stelsel ondergraaft. Dit inzicht heeft echter slechts een enkele goed geïnformeerde deelnemer. Het mogelijk maken om eventueel af te zien van deelname aan een collectieve pensioenregeling vindt dan ook geen gehoor. Men denkt dat dit tot onverstandige keuzes kan leiden van de werknemers. En werkgevers kunnen hier misbruik van maken omdat de kosten voor hen zullen dalen als minder werknemers participeren. Een enkeling vindt dit wel interessant en zou het wel overwegen.

Ook het zelf kunnen bepalen hoeveel premie per maand of gedurende hoeveel jaar er wordt afgedragen, stuit bij de meeste deelnemers op bezwaren. Ook daarvan wordt gesteld dat mensen niet de kennis hebben om de consequenties van hun keuzes te overzien en dat jongeren er al snel voor zullen kiezen om nu minder te betalen. Ook is er de (onterechte) angst dat mensen die minder betalen later een aanspraak moeten doen op een vorm van bijstand. De goed ingevoerde deelnemers vinden het bezwaarlijk dat er dan minder geld wordt ingelegd en dat kan van invloed zijn op de dekkingsgraad van het fonds. Een enkeling vindt het geen probleem als mensen zich maar realiseren dat dit van invloed is op de uitkering die je later zult ontvangen.

Mits er goede voorlichting voorhanden is, zou keuzevrijheid op dit terrein wel kunnen aansluiten bij de ontwikkelingen in de samenleving. En ook is het verstandig om altijd een soort ondergrens aan te houden. Bij sommige deelnemers roept deze vorm van keuzevrijheid vragen op: *“Maar als je later start, kun je dan ook een inhaalrace doen?”*

De meeste deelnemers vinden dat pensioenfondsen/verzekeraars vooral verantwoord met het aan hen toevertrouwde geld om moeten gaan. Veel mensen vinden dat zij daar zelf geen verstand van hebben (*“wij zijn toch geen economen, wij weten daar niks van!”*), hebben niet de bereidheid om zich er in te verdiepen en moeten dit noodgedwongen overlaten aan de beheerders van het fonds waar zij bij zijn aangesloten. En daar heeft men gezien de ervaringen van de afgelopen jaren niet altijd vertrouwen in. Ook speelt mee dat het voor de deelnemers niet duidelijk is hoe er wordt belegd, de informatie daarover vindt men niet voldoende transparant. Soms wil men invloed kunnen uitoefenen op het soort beleggingen dat een fonds doet; bijvoorbeeld geen beleggingen in de wapenindustrie. Maar dit zou je ook kunnen realiseren door mensen te laten kiezen bij welk pensioenfonds ze willen aansluiten.

De deelnemers vinden het een goed idee om meer keuzevrijheid te hebben in het moment waarop het pensioen ingaat. Niet iedereen lijkt echter goed te begrijpen wat dat voor invloed heeft op de hoogte van de uitkering. Sommigen stellen dat deze vrijheid er al is (bijvoorbeeld eerder stoppen met werken of langer doorwerken na je 65^e), uitbreiding van deze vrijheid is in hun ogen dan ook niet nodig. Eventueel eerder laten ingaan als iemand bijvoorbeeld ernstig ziek is, is onder voorwaarden begrijpelijk.

Keuzes maken in welke service er door de pensioenfonds/verzekeraar wordt geleverd, stuit op weerstand. Men vindt dat ze als verzekerde het recht hebben om goed en volledig geïnformeerd te worden en vindt het onzin dat daarin keuzes mogelijk zijn. Vooral als daar dan blijkbaar een prijskaartje aan hangt. En waaruit zou die extra service dan kunnen bestaan? Men kan zich er geen voorstelling van maken.

Houding ten opzichte van solidariteit binnen de collectieve pensioenregeling

Tijdens de gesprekken hebben we een korte animatie over de werking van de collectieve pensioenregeling laten zien. Voor een klein deel van de deelnemers werkte dit als een eyeopener, men realiseerde zich dat het systeem anders in elkaar zit dan zij hadden aangenomen. Voor andere deelnemers was het een bevestiging van wat ze al wisten. Opmerkelijk was dat een aantal deelnemers zei dat het nu duidelijk was, maar uit hun verdere reacties bleek dat de informatie toch niet goed was overgekomen. Bij hen leven nog steeds misverstanden ten aanzien van de gelden die door de werkenden worden ingelegd en de uitkeringen die aan de gepensioneerden worden uitbetaald. Het is blijkbaar erg lastig om voor iedereen begrijpelijke informatie te maken over dit onderwerp.

Over het algemeen geloven de deelnemers in de kracht van de collectiviteit. Dat is een groot goed die maakt dat iedereen op zijn tijd aanspraak kan doen op de opgebouwde uitkering. Het maakt niet uit wie de deelnemers aan dit collectief zijn (*“dat zal me een worst wezen”*), sommige deelnemers vinden de verdeling naar bedrijfstakken een beetje achterhaald. Het gaat volgens

de deelnemers vooral om de omvang van het collectief. De gedachte is hoe groter, hoe meer zekerheid. *“Hoe meer er in zitten, hoe aantrekkelijker het systeem is.”* ZZP-ers mogen volgens de meeste deelnemers daarom ook aansluiten (dit past ook binnen de veranderende arbeidsmarkt), maar men stelt dat die er vaak zelf voor kiezen om niet verzekerd te zijn. Sommige vinden dat ZZP-ers het beter zelf kunnen regelen, dat zij als zelfstandigen niet binnen een regeling voor werknemers thuishoren.

Het gaat binnen een pensioencollectief niet zozeer om solidariteit, maar veel meer om financiële zekerheid. De meeste mensen voelen zich namelijk niet echt solidair met andere verzekerden, maar geloven in de kracht van het collectief. *“Solidariteit is voor mij krachten bundelen en samen iets voor elkaar krijgen.”* Meer keuzevrijheid zal daarom de omvang van het collectief aantasten, niet zozeer de eventuele solidariteit tussen de deelnemers. Maar echt zorgen over een afnemende bereidheid van jongeren of andere groepen in de samenleving om te participeren in een collectieve pensioenregeling lijkt men zich niet te maken. De in de media opgevoerde spanningen tussen jong en oud lijken de deelnemers aan ons onderzoek niet te herkennen.

Binnen een collectief moet iedereen hetzelfde worden behandeld, zo vinden onze deelnemers. Het idee om mensen die gemiddeld langer leven (bijvoorbeeld hoger opgeleiden, hogere inkomensgroepen, vrouwen of mensen die gezond leven) meer premie te laten betalen, vindt geen gehoor. Hogere inkomens betalen toch al meer? Een gemiddelde leeftijd van een bepaalde groep zegt verder weinig, het gaat er om hoe oud het individu wordt. Deze gedachte zou volgens een deelnemer alleen opgeld doen *“als iedereen met een hoger inkomen langer zou leven.”* En wie bepaalt wanneer iemand gezond leeft, wat houdt dat dan precies in? *“Dat kan echt niet, dit is een ethische kwestie.”* Men vindt het dus niet terecht en onuitvoerbaar om premiedifferentiatie in te voeren. Ook nu weer komt naar voren dat men niet goed weet hoe het met de premies zit. Betaalt iedere werknemer nou hetzelfde percentage of niet? En wie bepaalt dat? Men blijkt niet te weten welk percentage men zelf betaalt, zo goed bestudeert men de eigen loonstrook niet.

Er is vooral bij jongeren zeker behoefte aan wat meer keuzevrijheid. Maar voor de keuze gesteld, vinden de meeste deelnemers (jong en oud) collectiviteit belangrijker dan keuzevrijheid. Nog meer zaken om een beslissing over te nemen, maken het leven er niet gemakkelijker op. *“Ik denk dat we al te veel keuzes hebben op dit moment.”* Een aantal deelnemers denkt dat de roep om meer vrijheid vooral voortkomt uit ongenoegen met de huidige gang van zaken en met het gebrek aan betrokkenheid bij het huidige stelsel. *“Ik denk dat de behoefte om te kiezen voortkomt uit onzekerheid en wantrouwen.”* Een gepensioneerde geeft dan ook als advies *“de jeugd moet meer met zijn neus op het pensioen worden gedrukt en op de toekomst”*. In de jongste groep komt naar voren dat een opbouw zoals bij de zorgverzekering een goede optie zou kunnen zijn: een verplicht basisdeel en een vrijwillig aanvullend deel. Dat doet recht aan de behoefte aan collectiviteit en keuzevrijheid.

De pensioendialoog: wel of niet zinvol?

De deelnemers vinden het zinvol dat de overheid het onderwerp op de agenda zet en met verschillende stakeholders het gesprek wil aangaan. En onder de stakeholders moeten ook zeker

de burgers worden gerekend, *“want dat is de grootste groep die er mee te maken heeft”*, *“het is voor het eerst dat de overheid mij iets vraagt”*. Het moet dan bijvoorbeeld over de nadelen en voordelen gaan, over feiten, het moet duidelijk en transparant zijn, er moet een toekomstvisie achter zitten en er moeten zeker ook jongeren bij worden betrokken. Er worden ook vraagtekens bij de dialoog gezet want sommige mensen worden er een beetje achterdochtig van. Want wat wil de overheid met deze dialoog bereiken? Alleen als de overheid het doel van de dialoog duidelijk kenbaar maakt en de resultaten in daden omzet, zullen burgers de bereidheid hebben om in de dialoog te participeren. Er wordt verder gesteld dat het betrekken van burgers in deze dialoog lastig is, omdat burgers (te) weinig van het onderwerp af weten.

Conclusies kwalitatief onderzoek

In het voorgaande zijn de bevindingen in detail terug te lezen, navolgend maken we de balans op van de groepsgesprekken met burgers die we op 3 en 5 juni 2014 hebben gevoerd rond het thema het Nederlandse pensioenstelsel.

We beantwoorden hiermee de volgende onderzoeksvragen:

- Wat is het probleem- en urgentiebesef van burgers ten aanzien van het aanvullend pensioen?
- Wat is de kennis over het aanvullend pensioen?
- Wat vindt men van een collectieve pensioenregeling en voor wie zou deze beschikbaar moeten zijn?
- Wat vindt men van de verschillende vormen van solidariteit in relatie tot pensioen?
- Aan welke keuzevrijheid heeft men behoefte en waarom?
- Wie zou verantwoordelijk moeten zijn voor de besluitvorming over pensioenen?
- Hoeveel vertrouwen heeft men in de bij de pensioenen betrokken partijen?
- Wat vindt men van de pensioendialoog en waar zou deze volgens burgers over moeten gaan?

Conclusies ten aanzien van het thema pensioendialoog

- Burgers die deelnemen of deelnamen aan een aanvullende pensioenregeling houden zich niet echt actief met hun pensioen bezig. De reden voor dit gebrek aan aandacht hangt samen met leeftijd. Gepensioneerden zijn over het algemeen tevreden met het pensioen dat ze nu ontvangen en stellen dat ze geen invloed meer hebben op de verdere gang van zaken rond hun pensioenuitkering. Ondanks de recente kortingen en de media aandacht daarvoor, maken zij zich niet echt zorgen over de toekomst. Ook de groep deelnemers waar de pensioenleeftijd in zicht komt, houdt zich er weinig mee bezig. Zij maken zich eerder zorgen over de leeftijd waarop ze met pensioen kunnen gaan dan over de hoogte van de uitkering die zij straks tegemoet kunnen zien. Deelnemers voor wie het pensioen nog ver weg is, vinden pensioen geen belangrijk onderwerp, bij hen spelen andere zaken in het leven. Voor alle leeftijdsgroepen geldt dat ze het gevoel hebben geen invloed op de pensioenregeling te kunnen uitoefenen, 'machteloos' omschrijft het gevoel het beste.
- De meeste verzekerden hebben weinig kennis van het Nederlandse pensioenstelsel in het algemeen. Hoe het stelsel precies werkt weet men niet: hoeveel geld moet er worden opgebracht om de aanspraken van de gepensioneerden na te kunnen komen, betaal je voor je zelf of voor een ander, wie is verantwoordelijk voor de manier waarop het stelsel is ingericht? Slechts een enkeling begrijpt de principes die aan het stelsel ten grondslag liggen, sommige deelnemers weten het verschil tussen AOW en aanvullend pensioen niet eens. Men spreekt ook niet over 'aanvullend pensioen', maar over 'pensioen'.

- Ook de eigen regeling is voor de meeste verzekerden niet duidelijk. Ze weten niet goed wat de aard van de eigen pensioenregeling is, bij wie de regeling is ondergebracht, hoeveel premie men zelf en hoeveel premie de werkgever betaalt.
- Het gebrek aan kennis wordt veroorzaakt door meerdere factoren; de belangrijkste daarvan lijkt desinteresse als gevolg van een gebrek aan betrokkenheid te zijn. Vooral het automatisatie van de verplichte deelname aan een pensioenregeling bij de meeste bedrijven lijkt bij te dragen aan de lage betrokkenheid. Mede omdat mensen daar (ook op jonge leeftijd) al bij tijdelijke baantjes mee worden geconfronteerd, de pensioenleeftijd ligt nog ver in de toekomst en de door de werkgever en het pensioenfonds/verzekeraar verstrekte informatie wordt zeer onduidelijk gevonden. De informatie is onduidelijk en biedt te weinig zekerheid over de toekomstige uitkering. Vooral jongeren die meerdere banen hebben gehad, klagen over de veelheid aan informatie die zij ontvangen.
- Het gebrek aan kennis maakt het voor de verzekerden lastig om een mening te formuleren over zaken die het pensioenstelsel in het algemeen aangaan. Als meest belangrijke bedreigingen en problemen voor het stelsel ziet men de vergrijzing, het rendement van de beleggingen en de regelgeving vanuit de centrale en Europese overheid. De consequenties van de overige vooraf door het ministerie geformuleerde bedreigingen en problemen kan men niet goed overzien, de consequenties daarvan blijven mede door een gebrek aan kennis over de werking van het stelsel voor de meeste mensen schimmig.
- Het vertrouwen in het handelen van pensioenfondsen is de laatste jaren ondermijnd door de ervaringen van de laatste jaren. Er waren berichten over pensioenfondsen met een te lage dekkingsgraad, gepensioneerden zijn geconfronteerd met korting op de pensioenen en de andere verzekerden hebben meegekregen dat er minder geld in de pensioenpot zit. Toch lijkt men zich niet echt zorgen te maken over het eigen pensioen in de toekomst; jongeren vragen zich wat vaker af of er nog wel een pensioen is tegen de tijd dat zij met pensioen gaan.
- De meeste deelnemers zijn voor verplichte deelname aan een pensioenregeling omdat men veel mensen niet in staat acht eigen verantwoordelijkheid te nemen voor hun financiële situatie in de toekomst. Toch lijkt het merendeel van de ondervraagde verzekerden wel voor een bepaalde mate van keuzevrijheid te zijn. Acceptabel is een keuze in de datum waarop men met pensioen kan gaan, in de manier waarop het ingelegde geld wordt belegd of in een vrije keuze voor een pensioenfonds. Zelf kiezen hoe veel premie per maand je betaalt en hoeveel jaar je wilt deelnemen aan de regeling kan alleen als mensen meer dan nu inzicht hebben in de gevolgen van hun keuzes. Het kunnen maken van keuzes kan echter wel bijdragen aan een grotere betrokkenheid bij het pensioen en de onvrede en onzekerheid die er leeft een beetje terugdringen.
- Het gaat bij een pensioenregeling om collectiviteit ('samen') en minder om solidariteit. De collectiviteit is belangrijk omdat op deze manier de lasten en lusten worden gespreid en gedeeld. Hoe meer mensen deel uit maken van het collectief, des te beter. Dus ook ZZP-ers zijn welkom. Premiedifferentiatie op basis van leeftijd, geslacht en levensstijl is niet acceptabel en niet realiseerbaar. Men heeft er ook geen behoefte aan om met bepaalde groepen in een regeling te zitten.
- Alhoewel het gevoel leeft dat het pensioenstelsel ongunstig is voor de jongere generaties, blijkt uit de reacties dat de deelnemers niet bang zijn voor een tegenstelling tussen jongeren en ouderen, men ervaart op dit punt geen spanning tussen jongeren en ouderen.

De deelnemers vinden het zinvol dat de overheid het onderwerp op de agenda zet en terecht dat ook een brede vertegenwoordiging van burgers in de pensioendialoog van het kabinet wordt betrokken. Het zal volgens de deelnemers lastig kunnen zijn om burgers in de dialoog te betrekken omdat zij veelal (te) weinig van het onderwerp afweten. Ook is men bevreesd voor eventuele nieuwe bezuinigingen of andere impopulaire maatregelen als gevolg van de dialoog.